

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MİMARİ TASARIMLARIN KORUNMASINDA FİKRİ
MÜLKİYET HUKUKUMUZUN EKSİK VE SORUNLU
YÖNLERİNİN TESPİTİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Mustafa Gökhan ÇELİKAĞ**

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Programı : PROJE VE YAPIM YÖNETİMİ

HAZİRAN 2007

**MİMARİ TASARIMLARIN KORUNMASINDA FİKRİ
MÜLKİYET HUKUKUMUZUN EKSİK VE SORUNLU
YÖNLERİNİN TESPİTİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Mustafa Gökhan ÇELİKAĞ
(502041510)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 7 Mayıs 2007
Tezin Savunulduğu Tarih : 13 Haziran 2007**

**Tez Danışmanı : Prof.Dr. Alaattin KANOĞLU
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Şule ÖZÜEKREN (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Almula KÖKSAL (Y.T.Ü.)**

HAZİRAN 2007

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde büyük payları olan, Prof. Dr. Alaattin Kanoğlu'na, Av. Dr. Cahit Suluk'a ve katkısı bulunan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım.

05 Mayıs 2007

Mustafa Gökhan ÇELİKAĞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Arka Planı	5
1.2. Problemin Tanımlanması	8
1.3. Araştırmanın Hedef ve Amaçları	11
1.4. Literatürdeki Konuyla İlgili Mevcut Çalışmalar	12
1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları	13
1.6. Araştırmada Uygulanan Yöntem	14
1.7. Araştırmanın Takvimi	15
2. FİKRİ MÜLKİYET KORUMASI VE TASARIM HUKUKU	16
2.1. Tasarım ve Tasarımla İlgili Genel Kavramlar	16
2.2. Tasarım ve Fikri Mülkiyet Korunmasının Temel Amaçları ve Önemi	19
2.3. Fikri Mülkiyet Haklarının Konusu ve Özellikleri	22
2.4. Fikri Mülkiyet Hukukunda Gözlenen Tarihsel Gelişmeler	26
2.4.1. Dünya'daki Gelişmeler	26
2.4.2. Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler	32
2.4.3. Türkiye'deki Gelişmeler	34
2.5. Fikri Hakkın Hukuki Niteliğine İlişkin Kabul Görmüş Çeşitli Görüşler ve Bu Görüşler Doğrultusunda Şekillenmiş Olan Hukuki Uygulamalar	37
2.5.1. Fikri Hakkın Hukuki Niteliğine İlişkin Kabul Görmüş Çeşitli Görüşler	37
2.5.2. Fikri Hak Konusunda Farklı Ülkelerde Görülen Hukuki Yaklaşımlar	40
2.5.2.1. Kıta Avrupası Hukuk Yaklaşımları (Droit d'auteur)	40
2.5.2.2. Angloamerikan Hukuku Yaklaşımları (Copyright)	41
2.5.2.3. Hukuksal Açıdan Sınıflandırılıp Koruma Altına Alınan Fikri Haklar	43
2.5.3. Fikir ve Sanat Eserleri	44
2.5.4. Endüstri Ürünleri Tasarımları ve Grafik Tasarımlar	48
2.5.5. Patentler	50
2.5.6. Faydalı Modeller	53
2.5.7. Ayırt Edici Ad ve İşaretler	54
2.5.8. Bilimsel ve Teknolojik İlerlemeler	58
3. MİMARLIKTA TASARIM HUKUKU	62
3.1. Mimari Tasarım ve Genel Özellikleri	62
3.2. Mimari Eser Sahibinin (Proje Müellifinin) Tasarım Sonrasında Eseri Üzerindeki Hakları	64
3.3. Dünyadaki Farklı Fikri Hukuk Düzenlemelerinde Mimari Eserlerin Bütünlüğünün Korunması Üzerine Çeşitli Yaklaşımlar	68
3.4. Çağımız Koşullarında Mimari Yapıların Tüketim Unsurları Olup Dinamizm ve Değişkenlik Kazanması	71

3.5. Mevcut Mimari Yapılarda Değişiklik Yapmak Amacıyla Uygulanan Farklı Müdahale Çeşitlerinin Tanımlanması	74
3.6. Koruma Altına Alınmış Tescilli Yapılarda, Yapılacak Değişiklikler Konusunda Temel Yetkiler ve Söz Hakkı	77
4. MİMARİ TASARIMLARDAKİ FİKRİ HAKLARLA İLGİLİ KURUMSAL YAKLAŞIM VE GÖRÜŞLER	80
4.1. Mimari Tasarımlarla İlgili Yaşanan Uyuşmazlıkları Konu Alan Davalar ve Bu Davalar Sonucunda Verilmiş Olan Yargıtay Kararları	80
4.1.1. İnşa Edilmiş Olan Bir Mimari Yapının Eser Sahipliğinin Tespiti Davası	80
4.1.2. Proje Müellifinden İzin Alınmaksızın Değiştirilen Bir Mimari Yapının Eski Haline Getirilmesi Davası	82
4.1.3. Mimardan İzin Alınmadan Değiştirilmiş Bir Yapı Hakkında, Yargıtay'ın Eski Hale Getirilme Talebini Kabul Edip Maddi Tazminata Gerek Görmemesi	83
4.1.4. Proje Müellifinin İşin Tamamlanması İçin Özen Göstermemesi Durumunda, Yargıtay'ın Projelendirme Yetkisini Başkasına Devretmesi	84
4.1.5. Mimari Eserlerde Sonradan Yapılan İzinsiz İlaveler İçin Proje Müellifinin Mahkemede Ek Telif Ücreti Talep Etmesi	84
4.1.6. Yargıtay'ın Mimardan İzinsiz Yapılan Eklentilerde Tahsil Edeceği Maddi Tazminatı Belirlerken İhalede Mimarın Verdiği Tekliften Yararlanması	86
4.1.7. Sözleşme Karşılığı Geliştirilmiş Olan Bir Mimari Projenin Uygulanmaması Durumunda Tasarımcı Yararına Tazminat Talep Edilememesi	87
4.1.8. Mimari Yapının Belirli Bir Kısımında Değişiklik Yapılacaksa, Telif Bedelinin Sadece Bu Kısım Dikkate Alınarak Belirlenmesi	88
4.1.9. Mimari Eserin Renginde İzinsiz Değişiklik Yapılmasının, Eserin Bütünlüğünü Bozduğu Gereğiyle Hak İhlali Sayılması	89
4.1.10. Mimari Projenin Kime Ait Olduğuyla İlgili Bir Uyuşmazlıkta Gerekirse Yerde Teşhisle Kesin Hükme Varılması	90
4.1.11. Mimar Yükümlülüklerini Yerine Getirdikten Sonra, Mal Sahibi Projesini Uygulamamışsa, Kedisinden Telif Ücretinin Geri İstenememesi	91
4.1.12. Yargıtay'ın Başkasına Ait Bir Mimari Projenin Kullanılması Eylemini Çoğaltma Hakkının İhlali Olarak Değerlendirmesi	92
4.1.13. Bir Mimarın Projesini İzin Almadan Kullananlara, Mahkemece Sadece Tazminat Ödettirilip, Kullanımlarının Devamına İzin Verilmesi	92
4.2. Bir Mimari Tasarımla İlgili Uyuşmazlığı Konu Alan Bir Adli Dava İçin Hazırlanmış Olan Birlikçi Raporunun Teknik ve Teorik Altyapısı	93
4.3. Mimarlıkta Fikri Mülkiyet Konusunda Tarafların Düşünce ve Görüşleri	97
4.3.1. Mimarların Konuyla İlgili Görüşleri	98
4.3.1.1. Birinci Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri	98
4.3.1.2. İkinci Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri	98
4.3.1.3. Üçüncü Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri	99
4.3.1.4. Dördüncü Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri	100
4.3.2. Akademisyenlerin Konuyla İlgili Görüşleri	100
4.3.2.1. Birinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri	100
4.3.2.2. İkinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri	101
4.3.2.3. Üçüncü Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri	102

4.3.2.4.	Dördüncü Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri	102
4.3.2.5.	Beşinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri	103
4.3.3.	Kullanıcıların Konuyla İlgili Görüşleri	104
4.3.3.1.	Birinci Kullanıcının Konuyla İlgili Görüşleri	104
4.3.3.2.	İkinci Kullanıcının Konuyla İlgili Görüşleri	105
4.3.4.	Hukukçuların Konuyla İlgili Görüşleri	106
4.3.4.1.	Birinci Hukukçunun Konuyla İlgili Görüşleri	106
4.3.4.2.	İkinci Hukukçunun Konuyla İlgili Görüşleri	107
4.3.5.	Mimarlar Odası'nın Konuyla İlgili Görüşleri	108
5.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	111
	KAYNAKLAR	116
	ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADR	: Alternative Dispute Resolution
ALRC	: Australian Law Reform Commission
Ar-Ge	: Araştırma - Geliştirme
CDPA	: Copyright, Designs and Patent Act
CoğİşKHK	: Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EndTasKHK	: Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname
FSEK	: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
MarkHK	: Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname
PatKHK	: Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TRIPS	: Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UCC	: Universal Copyright Convension
UDRP	: Uniform Domain Name Dispute Resolation Policy
UIA	: International Union of Architects
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WIPO	: World Intellectual Property Organization
WTO	: World Trade Organization

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1 : Araştırma takvimine ilişkin yazılım ekranına ait ekran görünümü.....	15

MİMARİ TASARIMLARIN KORUNMASINDA FİKRİ MÜLKİYET HUKUKUMUZUN EKSİK VE SORUNLU YÖNLERİNİN TESPİTİ

ÖZET

Özellikle sanayileşme devrimi ile birlikte, insanoğlunun hayatında çok ciddi bir hız artışının olduğu açıktır. Bu hızlanmayla, eskiden köyünden veya kasabasından çıkmadan hayatını sürdüren insanların, günümüzün ticaret ve ekonomiye dayalı ortamında şehirden şehre, hatta ülkeden ülkeye dolaştıkları gözlemlenmektedir. Bu hareketli ve dinamik yaşam anlayışı, insan hayatının her noktasında çeşitli fonksiyonlarla yer tutan mimarlık ürünlerini de birçok sebeple etkilemektedir. Eskiden 50-60 sene değiştirilmeden, ilk fonksiyonuyla kullanılabilen yapılar, günümüzde 1-2 yıl içerisinde bile çeşitli değişikliklerle karşılaşmaktadır. Bugün, dinamik yaşantılarımız sebebiyle binaların kullanıcıları sıklıkla değişmekte, gelen her yeni kullanıcı kendi zevki ve ihtiyaçları doğrultusunda yaşadığı binada değişiklikler yapmak istemektedir.

Günümüzde mimarlık yapılarının sıkça değişikliklere uğramasındaki bir diğer sebep de, yapı sektöründe de diğer tüm sektörlerde olduğu gibi, kullanılmakta olan teknik ve teknolojilerin artan bir ivmeyle gelişim kaydetmesidir. Son teknoloji malzeme ve ekipmanlar ile yapılandırılan yeni binalar, gerek işlevsellik gerekse konfor koşulları açısından standartları yükseltmekte ve eski yapılarda yaşayan kişilerin kendi binalarından benzer standartları beklemesine neden olmaktadır. İşte bu artan beklentilerin karşılanabileceği için de, binalarda birtakım değişikliklere gidilmektedir.

Tüm bu faktörlerin etkisiyle binalarda yapılan değişiklikler, yapıyı fiziksel olarak etkilemekle birlikte, mimari tasarımı ve bu tasarım üzerindeki hakları da etkiler. Tasarım günümüzde, sadece mimarlık alanında değil, ekonomiye konu olan diğer tüm alanlarda da, maliyet ve kalite ile birlikte müşteri tercihlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri haline almıştır. Bu sebeple, tasarım gibi fikrî ürünler ortaya koyan kişiler hukuksal düzenlemelerle, emek ve çabalarının koruma altına alınmasını, bunları çalan veya zarar verenlerin cezalandırılmasını istemişlerdir. Hukuk sistemleri bu haklı talebe kulak vererek, tasarımlar ve diğer tüm fikrî ürünleri koruma altına alıp, zor ve nadir geliştirilen düşünce ürünlerinin çalınmasına engel olmak, bu çalışmalarını gerçekleştirenleri geçici rekabet avantajları ile ödüllendirmek ve bu ödüllendirme sistemi ile benzer çalışmalarını yapmak konusunda diğer insanları teşvik etmeyi amaçlamıştır.

Bu araştırmada fikrî mülkiyet hakları denilen, bu düşünce ürünleri üzerindeki haklar genel bir bakış açısıyla ele alınıp, bu hakları koruma altına alan hukuk düzenlemeleri incelenmiş, ve daha sonra bu perspektifle mimarlık ürünleri üzerine odaklanılarak, ülkemizde sıkça rastlanan mimari tasarımlar üzerindeki haklarla ilgili uyuşmazlıkların sebebi saptanmaya çalışılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda, mimarlık ürünlerini koruma altına alan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun, bu alanla ilgili olarak özelleştirilmemiş olması sebebiyle, uygulamaların ve müdahale türlerinin net bir dille tanımlanmadığı, dolayısıyla

insanların neyin yasal neyin yasal olmadığını tam olarak algılayamadıkları görülmüştür. Yine yasanın mimarlık için özelleştirilmemiş olması sebebiyle, hukukun sunduğu kimi hakların ve imkanların, mimarlık ürünlerinin doğasıyla örtüşmediği ve bu sebeple uygulanamadığı görülmüştür. Yasamızın belirtilen eksikliklerinin dışında, insanlarımızın fikri mülkiyet koruması konusundaki bilinçsizliği ve duyarsızlığı, uygulamada başka sorunların doğmasına da sebep olmaktadır. Ayrıca, bu yasanın mimarları birtakım hak ve yetkilerle donatırken, mimarların bu yetkileri nasıl kullandığını değerlendirecek bir mekanizma kurmaması, sistemin sağlıklı çalışmasına engel olan bir diğer unsurdur.

Sonuç olarak, mevcut yasamızda mimarlık ürünleri üzerindeki fikri hakları korumak adına birtakım, eksiklik ve sıkıntılar olduğu açıktır. Bu sıkıntıların giderilmesi için, Mimarlar Odası'nın önderliğinde, mimarlar, mal sahipleri, kullanıcılar, işletmeciler, akademisyenler ve hukukçulardan oluşan bir komite kurularak, tüm tarafların görüşü alınmalı ve hem mal sahibi ve kullanıcıların hem de mimarların haklarını gözeten, daha adil ve uygulanabilir bir fikri mülkiyet koruması mimarlık ürünleri için de sağlanmalıdır.

THE DETERMINATION OF DEFICIENCIES AND PROBLEMATIC ASPECTS OF OUR INTELLECTUAL PROPERTY REGULATIONS IN ARCHITECTURAL DESIGN PROTECTION

SUMMARY

Especially after the industrial revolution, there has been quite an acceleration in humans' lives and development. With this acceleration, it is being observed that people living in rural areas, without any necessity for moving out of their hometown, began travelling and circulating between towns and even countries in today's global economic conditions. This fast and dynamic lifestyle, unavoidably affects the architectural products which takes an important place in modern life. Structures could have been used for 50-60 years without any modifications in the past, now needs to be altered according to functional necessities. Due to dynamic lifestyle of today, users of buildings change with a very high rate, and each single user decorates the place according to his own pleasures and needs.

Another reason for the modifications applied in architectural structures is that, the technologies and methods are improving very rapidly, like almost in all areas. New structures designed with the latest technological materials and methods improve the standards in comfort and functionality, also raise the expectations of the people living in older buildings from their architectural properties. High expectations mentioned above lead to necessities for modification to architectural structures.

Changes or modifications to architectural products, affect the intellectual property right on the specific architectural design as well as the physical appearance of the building. Design, with price and quality, is one of the most important aspects in modern economy, which affects the customer preferences directly. This fact made the people in creative businesses demanding for protection of their labour and efforts on their designs by tools of law. Constitutions of law has performed actions for protection of new and creative designs, as well, they launched some temporary competitive advantages for new ideas to award people working in creative businesses, and of course to promote these kind of work.

In this study, intellectual property rights and laws protecting these rights have been investigated with a general point of view and then focused on the architectural designs and its features, and finally determined the conflicts in the architectural designs' property rights in Turkey.

With the light of this research, it was observed that Intellectual and Artistic Works Copyright Act which also protects the architectural design rights, is not specifically prepared for architectural designs and legal interventions are not clear enough. Since the law is not specialized for architectural designs, rights and opportunities of protection by the courtesy of this law can not be applied in architectural designs because the nature of architectural products are not compatible with those rights. Apart from the deficiencies of the law, insensitivity and unconsciousness of our people about protection of intellectual rights arise some other problems. Besides the

rights and benefits given by our law to the architects, the absence of a control mechanism to evaluate the work of architects causes deficiencies in practice.

As a conclusion, our present law has several deficiencies and problematic aspects for protecting intellectual property rights of architectural products. In order to overcome these difficulties experienced, a committee should be organized by Chamber of Architects, by the participation of architects, property owners, users, administrators, academicians and lawyers in order to discuss and find solutions for a specialized property rights protection for architectural designs should be achieved.

1. GİRİŞ

Günümüzde tasarım, bir ürün veya malı alırken kişinin tercihlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Özellikle küreselleşme hareketi ile birlikte, uluslararası rekabetin artan bir ivmeyle gelişimi, yabancı firmaların dahi yerel pazarlarda önemli güç faktörleri haline gelmesini sağlamıştır.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda, artan rekabetin toplumlara önemli faydalar sağladığı söylenebilir. Rekabetin artması ile üreticiler daha kaliteli ve daha düşük maliyetli ürünleri piyasaya sürerek rakiplerine karşı avantaj sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla tüketicilere eski zamanlara kıyasla daha fazla sayı ve seçenekteki ürün, daha ucuz fiyatlarla ulaşmaya başlamaktadır.

Bu ortamda, üreticilerin tasarım sürecinde aldıkları kararlar, söz konusu ürünün kalite ve maliyetini doğrudan etkilediği gibi, pazarda rekabet edip edemeyeceğini de belirler duruma gelmiştir (Suluk, 2003). Piyasada dolanmakta olan iyi tasarlanmamış bir ürünün, üreticisine büyük ve tahmin edilmesi güç bedeller ödetebileceği ihtimal dahilindedir. Öyle ki, tasarımın küçük bir parçasında gözden kaçan, atlanan veya ihmal edilen kimi çözümler, tasarımcıların ve hatta içinde buldukları büyük firmaların var olan tüm imajlarını yıkıp, bir daha çalışamayacak duruma gelmelerine sebep olabilir.

Papanek (1984), bu duruma örnek olarak Amerika'da 1977 yılında, otomotiv sektöründe satılan arabalardan daha fazla sayıda aracın, tasarım ve mühendislik hatası sebebiyle geri çağırıldığını göstermektedir. Verilen bilgiye göre bu tarihte ABD'de 9.3 milyon yeni araba satılırken, 10.4 milyon araba geri çağırılmıştır. Aynı dönemde tasarım hatası yüzünden gerçekleşen trafik kazaları sayısının da oldukça fazla olduğu ifade edilmektedir.

Tasarım hatasından kaynaklandığı tespit edilen kazalar sonucunda açılacak davalarda, üretici firmaların çok büyük bedellerle maddi ve manevi tazminatlar ödemek zorunda bırakılması ve hatta üretimlerinin durdurulması da mümkündür. Bu sebeple üreticiler, kullanım sürecinde ortaya çıkacak problemler neticesinde büyük

maliyetlere katlanmak yerine, tasarım ile Ar-Ge sürecinde yatırımlarını ve konsantrasyonlarını arttırmakta ve büyük tazminatlar ödemek gibi adli yaptırımlardan kurtularak, en önemlisi itibarlarını garanti altına almaktadırlar.

Küçükerman (1996), bir ürünün piyasada başarılı olması için tasarımın çok önemli bir faktör olduğu görüşünü savunmakta ve bu başarıya kavuşmak için, tasarım geliştirme sürecindeki yönetim, endüstri tasarımı, Ar-Ge, pazarlama, üretim, tanıtım, satış ve satış sonrası bakım benzeri departmanların hep beraber çalışması gerektiğini vurgulamaktadır. Tasarım aşamasında verilen kararlar üretim, kullanım ve kullanım sonrası maliyetlerini de fazlasıyla etkiler. Bütün bunlardan ötürü tasarımın bir rekabet aracı olarak önemi gün geçtikçe artmaktadır (Er ve Er, 2002)

Öyle ki Heyes, 18 yıl önce şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Kurumlar geçmişte fiyatla rekabet ederken, bugün kaliteleriyle rekabet etmektedir. Gelecekte ise tasarımları en önemli rekabet unsurları olacaktır (Reynolds, 1991). Bu düşünce ele alınacak olursa, günümüzde birbiriyle rakip olan ürünler arasındaki fiyat ve kalite farklarının gittikçe azaldığı ve tüketicilerin ürün seçiminde tasarımın gerçekten çok önemli rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla Heyes'in öngörülerinde haklı olduğu söylenebilir.

Farklılaştırıcı unsur olarak yükselen tasarımın, global pazardaki standartlaşan fiyat ve kalitenin etkisiyle, rekabet açısından en önemli faktör olduğu bir gerçektir. Bu sebeple tasarım, gün geçtikçe kurumlar için değeri artan stratejik bir rekabet unsuru haline gelmektedir. Öyle ki, sadece kendi başına bir rekabet unsuru olmakla kalmayıp, fiyat ve kalite gibi diğer rekabet unsurlarını da etkiler ve kontrol eder bir yapıya bürünmüştür (Er ve Er, 2002).

Kanun yapıcılar, tasarım gibi ürüne değer katan bir fikir ürününün günümüz dünyasında bu kadar önemli bir hale gelmesi neticesinde, bu değerli fikirleri ve dolayısıyla onların yaratıcılarının haklarını koruma altına almaya ihtiyaç duymuşlardır.

Tasarımı böyle yasal bir çerçeve kapsamında korumadaki ana amaçlar, fikirselleştirme ve çabaların tanınması, yenilik ve Ar-Ge çalışmalarının özendirilmesi, tasarım sahibinin ödüllendirilmesi ve Ar-Ge çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan sonuçların detaylı bir şekilde açıklanarak bilginin yaygınlaşmasının başarılmasıdır. Fikri ürünler üzerinde sağlanan bu korumayla kişiler, bu tür fikirselleştirme çalışmalarına

girme konusunda teşvik edilmekte, ortaya çıkan yeni teknik ve uygulamalar teknoloji ve sanayinin gelişimine katkı sağlamakta ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanılarak toplumsal yaşantının gelişim seviyesi yükseltilmektedir (Suluk, 2003).

ALRC (1994) Raporu'na göre, tasarım koruması, bir taraftan taklide engel olarak tasarıma yapılacak yatırımı teşvik ederken, diğer taraftan da rekabet unsurlarını koruyarak yenilik yapmaya engel teşkil etmemelidir. Hukukun diğer alanlarında olduğu gibi tasarım mevzuatı da, çıkar gurupları arasındaki dengeyi gözeterek hazırlanmalıdır. Diğer bir deyişle tasarımı yapanla, rakipleri ve sonuç olarak toplum menfaatleri dengelenmelidir.

Fikri mülkiyet hukukunda süresel sınırlamalar da, bu çıkar dengesini sağlamak adına bulunmaktadır. Tasarım ve fikir sahiplerini geliştirdikleri fikirleri için ödüllendirmek ve bu tip çalışmaların başkaları tarafından da yapılmasını özendirmek için, tasarım sahiplerine geçici sürelerde, tekel niteliğinde yetkiler verilmektedir. Bu bağlamda, tasarım korumasının işlevi, tasarımcı kişilerin tasarıma yaptıkları yatırımın geri dönüşünü sağlarken, diğer yeni tasarım ve çalışmaları teşvik etmek gayesiyle hak sahibine belli bir süre için geçici yetkiler sağlamaktır (Suluk, 2003).

Suluk (2003), tasarım koruması konusunda; "Fikri mülkiyetin korunması kendi içinde bir paradoksu barındırmaktadır. Şöyle ki, bu haklar gereği kadar korunmazsa buluş ve tasarım geliştirmeye yatırım yapılmaz. Bu durumdan hak sahipleri zarar göreceği gibi gelişme de sağlanamayacağından, dolaylı bir şekilde toplum da zarar görecektir. Anılan haklar gereğinden fazla korunduğunda ise, hak sahibinin gereğinden fazla tekelleşmesi sağlanarak rekabet engellenir ve bunun sonucunda toplum zarar görür. Bu nedenle fikri mülkiyet hakları yeterince korunmalı; ancak bu haklara da gereğinden fazla bir koruma sağlanmamalıdır. Tabi bu analiz yapılırken, ülkemizde fikri mülkiyet haklarını korumanın öneminin, henüz kavranmamış olduğu daima akılda tutulmalıdır." yorumunu yapmaktadır.

Bu yorumda da belirtildiği gibi, ülkemizde fikri mülkiyet hakları üzerindeki korumanın çok düşük seviyelerde olduğunu, bu konuyla ilgilenmeyen sade bir vatandaş gözüyle bile fark etmenin, çok zor olmadığı rahatça söylenebilir. Üretilen oyuncak, kıyafet, ev aleti gibi her tür endüstriyel ürünün veya kitap, müzik, resim gibi sanat eseri niteliğindeki fikri ürünlerin taklitleri, topluma açık ortamlarda alenen satılabilmektedir. Bu konuda kanunlardaki yetersizlikten çok, büyük oranda yurt

dışından alınma olan fikri hukuk düzenlememizin, günlük hayatta başarıyla uygulanamaması etken faktördür.

Türkiye'deki tasarım mevzuatı ve koruması konusundaki eksiklikler, diğer gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde de gözlemlenebilmektedir. Odman (2002), know-how'un aksine tasarımın, rakipler tarafından taklit edilmesinin zor olmadığı tespitinde bulunmuştur. Günümüzde gelişmiş teknolojiden yararlanılarak en başarılı tasarımları taklit etmek mümkündür. Bunu durdurabilecek tek araç hukuki koruma sistemidir.

Özellikle batılı ülkelerdeki üreticiler, tasarımları ve ürünlerinin bundan doğan kalite ve performans farkları sayesinde gelişmekte olan ülkelerdeki üreticilerden önde yer almaktadır (Suluk, 2003). Bu farklar, her ne kadar gelişmiş ülkelere avantaj sağlıyor olsa da, küreselleşme ile fikri mülkiyet korumasını sağlamakta olan bu ülkeler, ilgili korumayı sağlamayan ülkelerdeki taklit ürünler yüzünden mali anlamda büyük zararlar görmekteyiz. Bu yüzden fikri mülkiyet sistemleri oturmuş olan gelişmiş ülkeler, fikri mülkiyet haklarını kabul etmemiş gelişmekte olan ülkeler üzerinde her geçen gün ilgili mevzuatlarını geliştirmeleri için baskı yapmaktadırlar. Seyoum (1996), 1975-1990 yılları için 27 ülkede fikri mülkiyet koruması ve yabancı yatırım çekme ilişkisi üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak, teknolojiye yatırım yapan firmaların dünyanın herhangi bir bölgesinde yeni bir yatırım yapmadan evvel, ilgili ülkedeki veya bölgedeki, fikri mülkiyet haklarının korunup korunmadığına çok dikkat ettikleri söylenebilir.

Kısacası fikri mülkiyet hakları, günümüz dünyasında fikirsel ürünlere verilen değer artmasıyla, her geçen gün daha önemli ve üzerinde tartışılan bir konu haline gelmektedir. Bu çalışmada, fikri ürünler içerisinde sadece birisi olan mimari tasarımlar ve onların yaratıcıları mimarların haklarının, ülkemizdeki fikri mülkiyet sistemi dahilindeki korunması ele alınacaktır. Bu çalışma kapsamında, proje müellifi olarak adlandırılan, bina tasarımcısı mimarların, özellikle bina kullanım sürecindeki haklarına odaklanılacaktır.

Mimari tasarımlar ülkemizde 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu dahilinde korumaktadır. Bu kanun kapsamında, bir güzel sanat eseri olarak kabul edilen mimari eserler, kullanım tarz ve amaçları ele alınacak olursa, diğer güzel sanat eserlerinden birtakım farklılıklar göstermektedir. Mimari eserler, içlerinde barındırdıkları fonksiyonel yönleri açısından diğer sanat eserlerinden ayrılmakta,

estetik ve fonksiyonu bir arada bulundurmaktadırlar. Kanunlar ve bu kanunların ilgili adli mercilerce yapılan yorumları, mimarlık eserlerinin bu kendilerine özgü yapısını göz önünde bulundurmakta ve diğer sanat eserlerinin korunması yaklaşımıyla, gerekli görülen noktalarda farklı uygulamaların doğmasına sebep olmaktadır. Bu konuya çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecektir.

1.1. Araştırmanın Arka Planı

Mimari eserler, daha evvel de belirtilmiş olduğu gibi, estetik ve işlevsel nitelikleri bünyesinde barındıran fikirsel ürünlerdir. Estetik nitelikleri sayesinde mimari eserler, ülkemizde olduğu gibi, birçok yabancı ülke hukukunda da güzel sanat eserleri kapsamında korunmaktadırlar. Fakat içerdikleri işlevsel özellikler, mimari yapılara asıl kimliklerini kazandıran nitelikleridir. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, bir mimari ürünün kullanım amacı ve nitelikleri, o eserin genel bina tipleri içerisinde hangisine veya hangilerine girdiğini belirler. Örneğin bir yapı, insanların günlük yaşantısını sürdürdüğü bir barınma fonksiyonunu yerine getiriyorsa konut sınıfına, büyük ölçekte bir endüstriyel üretim amacına hizmet ediyorsa, fabrika sınıfına dahildir denilebilir.

Bu anlamdaki fonksiyonel kimlikler, her ne kadar binaları sınıflandırırken ilk akla gelen unsurlar olsalar da, binalara özgünlük katan ve onları sınıflarındaki diğer yapılardan ayıran, onların genleri niteliğindeki tasarımlarıdır. Tasarım, bir mimari yapının görsel özelliklerine pozitif yönde katkı yaparak görsel başarısı ihtişamı ile binaya kimlik kazandırabileceği gibi, kullanım açısından da işlevlerin yerine gelmesini olumlu veya olumsuz etkileyerek, binanın kullanım performansındaki başarısını da doğrudan etkiler. Bu açıdan, tasarıma sadece estetik bir unsur olarak yaklaşmak ve fonksiyonel özellikleri tasarımdan ayırmak yanlış bir yaklaşım olur.

Tarih boyunca tasarımdaki estetik ve işlev ilişkisi, birbirinden çok farklı dönemlerde, insanlar tarafından tartışılmış olup, kimileri tarafından estetik, kimileri tarafından ise işlev önemli görülmüştür. Bu görüşler doğrultusunda insanlar, farklı iki fikir etrafında kutuplaşmış ve hatta bu iki fikri destekleyen fikir ve sanat akımları ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar hala devam etmekte olup, tasarımcı ve mimarların bu konu üzerindeki kendi kabulleri, onların tasarım anlayışlarını belirlemekte ve kimi zaman bu konudaki kesin tutumları ile kendilerine özgü tarzları oluşmaktadır.

Mimari tasarımların özünde bulunan, kimi zaman çatışan ve birbirine üstünlük sağlayan, kimi zaman ise dengeli bir şekilde tasarımı şekillendiren estetik ve işlevsellik ilkeleri, az veya çok tasarımın bünyesinde bulunmakta ve binalara kimliklerini kazandırmaktadırlar. Dolayısıyla ister estetik, ister işlevsel kaygılar göz önünde bulundurularak mimari tasarımlar gerçekleştirilsin, sonuçta ortaya çıkan bir fikrîsel ürün olup, sırf bu yüzden diğer fikrîsel ürünler gibi korunmayı hak eder. Bu bağlamda çok estetik ama o kadar da işlevsel olmayan bir mimari yapının sanatsal yönü açısından korunması gerekirken, estetik görünümünden tamamen uzak ama tasarımı sayesinde işlevlerini en iyi şekilde yerine getiren ve yüksek kullanım verimliliği sağlayan bir mimari ürünün de iyi organize edilmiş işlevsel kurgusunun koruma altına girmesi gerekmektedir.

Mimari eserlerin, her ne özellikte olurlarsa olsun, bütün bu sözü edilen sebeplerden ötürü korunması önemli bir gerekliliktir. Burada sözü edilen koruma hukuki bir uygulama olup, mimari tasarım sahibinin eser üzerindeki maddi ve manevi hakları ile ilgilidir. Bu koruma ile mimarın en basit hakkı olan, eser sahipliğinin talebi dışında gizlenmesi veya eser sahipliğinin başkasına aktarılmasından, tasarımın bir kısmı veya bütününün başka bir yerde uygulanmasına kadar birçok eyleme, hukuki yaptırımlar ile engel olunmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca birçok modern hukuk sisteminde, bir mimari yapı için, proje müellifi adı verilen tasarımcıdan izin alınmaksızın her türlü değişikliğin yapılamayacağı ilkesi kabul edilmiştir. Bizim hukuki mevzuatımızın da dahil olduğu bu hukuk sistemlerinde, sadece gerekli görülen veya zaruri olan değişiklikler mal sahipleri tarafından müellife sorulmaksızın yapılabilirken, tasarımcının çeşitli şekillerde haysiyetini zedeleyecek hiçbir değişiklik, mimardan izin almaksızın mal sahipleri tarafından yapılamaz.

Binanın genel konseptini bozarak tasarımında değişikliğe gidilen yapılarda, yapılan değişikliğin tasarımı bütünüyle etkileyeceği ve mimarın itibarına zarar verebileceği, mal sahibi tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Mal sahibi, yapılacak değişikliklerin tasarımı olumlu yönde etkileyeceğine inanıyor olsa bile belirtildiği üzere, zaruri değişiklikler olmadıkça mimarın onayını almak mecburiyetindedir. Aksi hallerde mimar, hukuki yöntemlerle hakkını arayabilir ve sonuçta hukukun el verdiği şekilde, mal sahibine çeşitli yaptırımlar uygulanmasını sağlayabilir.

Mimari proje müelliflerinin günümüzde en çok karşılaştıkları sıkıntıların başında, tasarımlarının, mecburi olmayan durumlarda bile, onayları alınmaksızın değiştirilmesi eylemi gelmektedir. Bu, ülkemizde de oldukça sık görülen bir sorundur ve altında birçok sebep yatmaktadır. Özellikle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, hukuk sistemlerinin yurtdışından çok ani çabalarla ithal edilmiş olması, uygulamada denetleyici kurumların yeterince gelişmemiş olması veya kanunların yerel anlayışlarla örtüşmüyor olması gibi aksaklıklar görülmektedir.

Bu faktörlerin dışında, tüm dünya genelinde, binadaki yapısal değişiklikler sonucu fikri mülkiyet hakları kapsamında sorunlar yaşanmasının asıl sebebi, hızlanan hayat tarzı sonucunda her şeyin değişmesi ve bu hareketliliğin kendisini mimari tasarım ürünleri üzerinde de göstermesidir.

İnsanlık tarihinde yaşamın dinamikleşmesi, özellikle endüstri devriminden itibaren günümüze kadar geçen sürede yükselen bir ivmeyle devam etmektedir. Yaşamdaki bu hareketliliğin artacağını tahmin etmek güç değildir. Sanayileşme ile insanların köylerden şehirlere akın etmesi toplumların yaşam anlayışlarında büyük değişikliklere sebep olurken, bilim ve teknolojinin her yeni gün ilerleme kaydetmesiyle insanoğlu yaşamını pratikleştiren yepyeni çözümlere kavuşmuştur. İşte, bu pratik ve dinamik yaşam anlayışı sonucunda bir bireyin yaşamında bile çok kısa sürelerde, çok büyük değişiklikler meydana gelebilir olmuştur. Kişilerdeki değişim, önce aileleri, daha sonra çeşitli ölçekteki yerleşimleri ve yaşamın sürdüğü her yeri etkilemeye başlamıştır. Dolayısıyla, gittikçe hızlanan yaşamın, insanı kişisel olarak etkilerken, bireyi çevreleyen, koruyan, kuşatan ve insan yaşamının her evresinde bir şekilde var olan mimarlık yapılarını etkilemeyeceğini düşünmek mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır. İnsanların yaşam anlayışındaki bu değişim, kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarında da kendini olumlu ya da olumsuz yönde gösterirken, yaşamlarını sürdürdükleri evler ve ofisler gibi mimari yapılar üzerinde de geliştirmeler, küçültmeler veya bölümlendirmeler yapmak istemelerine sebep olmaktadır. Ayrıca, insanların mali düzeylerindeki değişimin veya dinamik hayatın sebep olduğu diğer zorunluluklar, mimari yapıların sıkça el değiştirmesine ve bu da her yeni kullanıcının istekleri doğrultusunda yeni fonksiyonlar oluşturularak, bina tasarımlarında da değişikliğe gidilmesine neden olmaktadır.

Kimi yapıların bu değişken yaşam döngüsüne ayak uydurması mümkün olabilirken, kimisi modern hayatın gereksinimlerini karşılamayacağı düşünülerek yıkılmakta ve

yerine yeni binalar yapılmaktadır. Bu noktada, mimari eserlerin proje müelliflerine sorulmaksızın yıkılabileceği konusundaki hukuki yorumların, diğer güzel sanat eserlerinde bu yöntemin uygulanamıyor olmasından ötürü, tartışmalara sebep olan bir yaklaşım olduğunu söylemekte yarar vardır. Diğer taraftan, yapılacak değişikliklerle arzu edilen görünüm veya fonksiyona ulaşabileceği düşünülen binalarda, eskisiyle taban tabana zıt tasarımlar, gerek fonksiyonel anlamda gerekse fiziki görünüş anlamında uygulanmaktadır. Örnek olarak, tarihi bir hapishanenin otel olarak kullanılması veya bir konutun ofise dönüştürülerek, iç bölme duvarlarının büyük oranda yıkılması sıkça karşılaştığımız durumlardır. Günümüzde bu değişkenlik eğilimi düşünülerek, daha tasarım aşamasında, birden çok fonksiyonu bir arada içinde barındıran esnek tasarımların yapıldığının da altını çizmek gerekir. Örneğin bir konferans salonu, gerektiğinde bir spor salonuna veya bir fuar alanına kısa sürede dönüştürülebilmektedir.

Sözü edilen esnek yapılı mimari tasarımlarının sayısındaki artış, her ne kadar gözlemlenebilir olsa da, çevremizdeki birçok bina bu anlamdaki bir esneklik düşünülmesizin tasarlanmıştır. Bu sebeple, değişken hayat tarzının neden olduğu ve sıkça karşılaştığımız, mimari tasarım uygulamaları üzerindeki değişiklikler, mimari eserin fikri sahibi olan proje müellifleri ile asıl sahipleri olan mal sahiplerinin arasında sorunlar ve çatışmalar oluşmasında en büyük gerekçe olarak varlığını sürdürmektedir.

1.2. Problemin Tanımlanması

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, bahsi geçen sıkıntıların yaşanmasında en önemli etkenlerden biri yine yaşam tarzının hızlanmasıyla ilgili olup, insanların gelişen hayat standartlarıyla birlikte kendi bilgi birikimi ve eğitim seviyeleri gibi kişisel niteliklerindeki sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kanun ve kurallar yeterince bilinmemekte ve onlara aykırı davranmamak için gereken özen gösterilmemektedir. Bu kanunlara uymayan yaklaşım ve yaşam tarzı, toplumun çoğunluğu için geçerli olunca, kanunları bilenler de “nasıl olsa bir şey olmaz” anlayışı ile yasalara karşı gelmektedir.

Ne yazık ki, ülkemizde de bu bilinçsiz yaklaşım kendisini fazlaca hissettirmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa, mimari yapıların müellif onayı alınmaksızın değiştirilmesi olgusundan önce, ülkemizde mimarlık ürünleri konusunda, özellikle

büyük şehirlerde, kaçak yapılaşmanın neredeyse normal karşılanır olduğu, ve insanların kendi canlarını riske atmaktan çekinmedikleri veya aldıkları risklerin farkında olmadıkları söylenebilir.

Her ne kadar Türkiye’de, bu ve benzeri yasa dışı durumlara sıkça rastlanıyor olsa da, bunun gibi konuların sadece kanunlarla düzenlenmesinin mümkün olmayacağı ve bunların aslında sosyal ve ekonomik faktörlerle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmeli ve ülkemizde de kanunlar dahilinde hakkını arayanların, adalet mekanizmasıyla kendini güvence altına alabileceği söylenmelidir. Bu bağlamda, mimari tasarım mülkiyeti konusundaki bir anlaşmazlık durumunda, taraflardan birinin adli mercilere başvurması ile ilgili adli işlemlerin başlayacağı belirtilmelidir.

Gerek belirtilen yaşam anlayışındaki dinamikleşme, gerekse hayatın her alanında ticari yaklaşımların yer alması, mimarlık ürünlerinin de bu hareketli yapı içerisinde, sıkça değişikliklere uğramasına sebep olmaktadır. Bu değişikliklerin bir kısmında proje müelliflerinin onayı ve izni alınırken, büyük çoğunluğunda kullanıcılar veya mal sahipleri kendi inisiyatiflerini kullanmakta ve bu da taraflar arasında çatışmalar doğmasına sebep olmaktadır. Bu ve benzeri mimari eserler üzerine açılan davalar, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eseleri Kanununun ön gördüğü düzenlemeler dahilinde çözüme ulaştırılmaktadır.

Bu kanunun detayları ilerleyen bölümlerde aktarılacak olup, genel hatlarıyla bilim, edebiyat, müzik ve güzel sanat eseri gibi birçok farklı yaratıcılık ürününü aynı şemsiye altında birleştirmektedir. Mimari eserler de bir güzel sanat eseri türü olarak kanunca kabul edilmişlerdir. Fakat, mimari eserlerin kendilerine özgü olan işlevsel yönleri, onları yapı itibarı ile diğer güzel sanat eserlerinden ayırmaktadır. İşte bu noktada, mimari eserler için özel bir düzenleme bulunmamasından ötürü, kimi davalarda, kanun adli yetkililerce yorumlanarak mimari eserler hakkındaki kararlar verilebilmektedir. Kanunun bu anlamdaki yoruma açık yapısı, benzer durumlarda farklı çözümlere gidilmesine ve birbiriyle çelişen kararlar alınmasına sebep olabilir.

Ayrıca, yine kanunun mimarlık eserleri ile ilgili olarak özelleştirilmemiş olması, mimarlıkla ilgili, tamirat, tadilat, yenileme ve restorasyon gibi birçok farklı uygulamaya, detaylı bir şekilde değinilmemesine, yani tanımların net olmayıp, hangi eylemin yasal, hangisinin yasal olmadığını belirlenmesinde sıkıntılar yaşanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla kanunun içerisindeki tanımsızlık yüzünden bir işlem mal sahibi tarafından yasal görülürken, mimar tarafından yasa dışı olarak

algılanabilir. Kişilerin mevzuatı inceledikten sonra, kesinlikle kafalarında soru işareti kalmayacak şekilde bilgilenmiş olmaları ve bir iş veya eyleme başlamadan önce, yasal mevzuata uygun davrandıklarına emin olmaları sağlanmalıdır. Yeterince detaylandırılmamış ve tanımların net olmadığı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'muzun, bu bakış açısıyla çok açık, kesin ve anlaşılır olduğu ne yazık ki söylenemez.

Kanunumuzun mimarlık eserleri ile ilgili olarak özelleştirilmemiş bir yapıda olmasının yanında, ülkemizde fikri mülkiyet hukukunun öneminin henüz çok da algılanamamış olması sebebi ile konu üzerinde bilgi ve deneyime sahip yetişmiş kişilerin az olması da sıkıntılara sebep olmaktadır. Örneğin, bir mimarlık ürünü üzerindeki fikri haklarla ilgili olan bir davada, konuyu incelemek adına görev alan bilirkişi heyetinde mimarlık ve inşaat sektörü ile ilgili uzmanlar konunun teknik boyutundan anlarken, hukuki boyutunda sıkıntı yaşamakta; benzer şekilde hukukçular da uzmanlıkları dışında kalan teknik olgular üzerinde fikir yürütememektedir. Oysa ki, hukuk fakültelerinde fikri hukukun bir alt branş olarak belirlenip bu konuda uzman kadroların oluşması, mimarlık ile mühendislik fakültelerinde fikri hukukun zorunlu ders olarak okutulması ve hatta yüksek lisans seviyesinde yapım ve mimarlık hukuku üzerinde eğitilmiş uzmanların yetiştirilmesi ile benzer sıkıntıların üstesinden gelinir. Kısacası, hayatımızın gelişiminde büyük rolü olan düşünce ürünlerini koruyan fikri mülkiyet hukukunun önemi kavranmalı, ve bu konu üzerinde uzmanlaşmış kişiler yetiştirilerek toplum bilinçlendirilmelidir.

Ayrıca, fikri hukukumuzun mimarlık ürünleri ile ilgili olarak özel maddeler koymamış olması sebebi ile tüm mimari yapılar güzel sanat eseri olarak kabul edilmekte ve bunların düşünsel sahipleri de diğer sanatçılara tanınan tüm yetkilerden yararlanmaktadır. Bunun yanında, mimari eserler diğer sanat eserlerinden farklı olarak çok büyük oranda işlevsellik kaygısı taşımakta ve bu boyutlarıyla kendisinden yararlanan kişilerin hayat kalitesini etkilemektedir. Mimarlar mal sahibiyle bir tasarım geliştirmek adına anlaşdıktan sonra, kendilerine yasaların sunduğu yetkileri kötüye kullanarak mal sahibi ve kullanıcıların istek ve kaygılarını gözetmezlerse, bu durumda binanın kendisinden yararlanacak olan kişilerin mağdur olmalarına sebep olabilirler. Fikri mülkiyet sisteminin bu anlamda sağlıklı bir şekilde işleminin sağlanması için, ülkemizde de modern ülkelerde olduğu gibi mimarlar ve yaptıkları işler de denetlenmelidir. Çünkü mimarlar aldıkları eğitim, tecrübe ve bilgi birikimleri

ile konunun uzmanları olup, mal sahibi veya kullanıcılar için en iyi ve doğru çözümü üretmeli, kanunların kendilerine tanıdığı yetkileri olumlu yönde kullanmalı ve verdiği kararlar doğrultusunda oluşabilecek hata ve aksaklıkların sorumluluklarını da tamamen üstüne almalıdır. Ne yazık ki ülkemizde, bazı modern ülkelerde görülen ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında değineceğimiz “mimarlık sigortası” veya benzer denetleyici sistemler bulunmamakta ve kanunlarla büyük hak ve yetkiler tanınmış olan mimarların bu yetkileri nasıl kullandıklarının kontrolü sağlanamamaktadır.

Son olarak, FSEK (Fikir ve Sanat Eseleri Kanununu) ile ilgili davalar sonucunda verilen birtakım cezaların, 4630 sayılı kanunla aşırılığa kaçacak şekilde fahiş cezalara dönüştürüldüğü Kılıçoğlu (2002) tarafından belirtilmiş ve bu kanun öncesi cezaların yeterli olmadığına, fakat ilgili kanunla birlikte ceza adaletinin de diğer suçlarla karşılaştırılınca bozulduğuna dikkat çekilmiştir. Gerçekten, Türk Ceza Kanunundaki birçok diğer konu dururken FSEK ile getirilen bu kadar ağır cezalar uygulanabilir görülmemektedir. Ayrıca FSEK’in gerekçesinde caydırıcılıktan söz edilmezken, uygulaması zor olan yüksek cezaların bu fonksiyonu nasıl meydana getireceği de şüphelidir (Suluk, 2003).

Problem bir cümleyle, konuyla ilgili yasal mevzuatın yeterli, açık ve anlaşılır olmayışı ve içinde bulunulan koşulları da dikkate alan temel bir bakış açısının bu mevzuata yansımamış olmasıdır.

1.3. Araştırmanın Hedef ve Amaçları

Belirtildiği üzere, mimari tasarım ürünlerinin kullanım sürecinde yapılan değişiklikler sonucunda, mimarlar ve mal sahipleri arasında anlaşmazlıklar çıkması sıkça rastlanır bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel bir yaklaşımla konu ele alınacak olursa, bu sorunun çözülmesi amacıyla, öncelikle sorunun kaynaklarını tespit etmek, daha sonra bu kaynakların üzerine gidilerek probleme çözüm üretmek bir amaç olmalıdır. Dolayısıyla, bu çalışmanın yapılmasındaki asıl gaye, mimarlık ürünleri üzerindeki fikri mülkiyet hakları konusunda yaşanan sıkıntıların giderilmesi adına, ilgili sorun ve sıkıntılara sebep olan temel faktörlerin tespitinin yapılması ve sıkça yaşanan bu problemlere çözüm getirebilecek ana aksların ortaya konulmasıdır.

Çalışma sonucunda, bir çözüme varabilmek için, öncelikle probleme sebep olan unsurların detaylı bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda,

Ülkemizdeki mimari fikri mülkiyet sistemini düzenleyen FSEK ve onun adli mercilerce uygulanması aşamasında aksayan yönlerinin neler olduğu belirlenerek, sistemimizin zayıf ve sakıncalı yönleri tespit edilmelidir. Tabii ki, bu negatif ynlerin belirlenmiş olmasĐ ile çözüme varılamayacak, bu hususlardaki açıklar alternatif yöntemlerin uygulanması ile kapatılabilecektir. Dolayısıyla, hukuki mevzuatımızın ilgili konudaki açıklarının tespitinden sonra, bu açıkların kapatılması için ya başka örneklerden yararlanmak, ya da yeni çözüm yollarĐ geliştirmek gerekecektir. Bu noktada, uluslararası hukukun veya modern ülkelerdeki hukuk sistemlerinin incelenmesi ile konuyla ilgili yurt dışındaki uygulamalar hakkında bilgi sahibi olunacak, ülkemizdeki sistem, bu modern hukuk sistemleri ile karŐılaŐtırılarak eksik yönleri ile ortaya konulacaktır.

Ayrıca, sistemimizin sorunlara sebep olan mevcut yapısındaki iŐlemeyen ynlerin tespiti amacıyla, konuyla ilgili fikirlerini çeşitli kaynaklarda yayınlamıŐ bilim adamlarının görüşleri de dikkate alınıp, yine bu görüşler yardımıyla, mevcut fikri hukuk sistemimizin mimarlık ürünleri açısından eksik ve sıkıntılı yönleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Hedefi, mimarlık ürünleri üzerindeki fikri haklarla ilgili yaşanan sıkıntı ve sorunların sebeplerini tespit etmek olan bu çalışmada, konuyla ilgili ilk ağızdan yorumlar alabilmek amacıyla, konun ilgilileri olan mimarlar, mal sahipleri, kullanıcılar, işletmeciler, hukukçular ve akademisyenlerle görüşülüp, tüm bu tarafların görüş ve önerilerinin neler olduğu öğrenilmeye çalışılacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma ile sĐka karŐılaŐır olduğumuz mimari yapıların kullanım sürecinde yaşanan sorunların çözümünde faydalĐ olacak farklı bir bakış açısı ve alternatif bir yoruma ulaşmak hedeflenmektedir. Elde edilecek bulgular ışığında ulaŐılabilecek bir çözümle, mevcut sistemimizin aksayan noktalarındaki sorunlar giderilerek, hem mimara hem de mal sahibine eşit mesafede olan objektif bir yaklaşımla, daha adil ve uygulanabilir bir sistem ortaya koymak mümkün olacaktır.

1.4. Literatürdeki Konuyla İlgili Mevcut alıŐmalar

Bu alıŐma kapsamında, tanımlanan soruna bir çözüm nerisi geliştirmek amacıyla, bilimsel literatürde yer alan konuyla ilgili yayınlar ile daha evel kişilerin konuya nasıl yaklaŐtıkları da incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemeler sonucunda, daha çok

tasarım hukuku ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili yazılmış kitap ve makale gibi bilimsel yayınlara ulaşılabilmiştir. Fakat araştırmanın asıl konusu olan; “mimari yapıların kullanım sürecinde proje müelliflerinin hakları” üzerine odaklanmış ve özel olarak mimari tasarım üzerine eğilmiş bir çalışmaya ulaşamamıştır.

Literatürde bulunan ve bu çalışmada da yararlanılmış olan birçok kaynak, tasarım hukuku ve fikri mülkiyet konularında detaylı bilgi verirken, detaya ineksizin mimari tasarımlardaki durumlara da atıfta bulunmuştur. Durum, bu açıdan ele alınacak olunursa, bilimsel literatürde çalışmanın konusuyla bire bir örtüşen kaynaklara rastlanamamakta, fakat detaylara fazla inmeyen bir üslup ve yöntem ile mimari tasarımda fikri mülkiyet haklarına değinen yayınlara ulaşılabilir.

Konunun daha evel bilimsel çevrelerce, detaylı bir şekilde ele alınmamış olması sebebiyle, literatürde “mimari yapılar üzerindeki fikri mülkiyet hakları” hususunda bir boşluk olduğu söylenebilir. Açıkçası bu araştırmanın bir amacı da, ilgili konudaki boşluğu bir ölçüde de olsa doldurmaya çalışmak ve ilgililerin dikkatini bu konu üzerine çekmektir.

1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Fikri mülkiyet konusu, başlı başına bir hukuksal dal ve uzmanlık alanını oluşturan çok kapsamlı bir konudur. Hukuk sistemlerinde bile fikri çalışmalar sonucu ortaya çıkan ürünler, işlev veya görünümleri gibi özelliklerine göre sınıflandırılarak, fikir ve sanat eserleri, marka, patent ve faydalı model mevzuatları gibi farklı düzenlemeler kapsamında ele alınmaktadırlar. Dolayısıyla, çalışmanın hukuksal boyutu ele alınacak olursa, sadece bu alanın bile çok kapsamlı bir yapıda olduğunu söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

İkinci olarak, konuya tasarım boyutundan yaklaşmak gerekirse, hayatımızdaki her objenin özünde bulunan tasarımın güzel sanattan, endüstriye, müzikten, mimariye kadar çok geniş bir yelpazeye yayıldığını ve bu konunun her bir küçük parçasının dahi, yüksek öğretim sistemlerine konu olacak farklı disiplinleri oluşturduğunu söylenebilir. Bu yüzden konunun tasarım ayağının da çok kapsamlı bir boyutta olduğu belirtilmelidir.

Bu çalışmada, fikri mülkiyet hukuku ile mimari tasarımların kesişim bölgesinde yer alan “mimari tasarım hukuku” üzerinde yoğunlaşmıştır. Mimari tasarım hukuku

konusunun da, mimari tasarımın tüm evreleri ve hukuki süreçlerin tamamı ele alınacak olursa oldukça geniş bir kapsamda olacağı kabul edilmelidir. Bu çalışmanın, belirli bir süre ve bütçe sınırlaması dahilinde yapılıyor olması, bu kapsamdaki bir araştırmanın verimli bir şekilde sonuçlanmasına imkan vermeyeceğinden, mimari tasarım hukukunun bina kullanım sürecini ilgilendiren kısmıyla özel olarak ilgilenilmiş ve çalışmada özellikle bu konuya odaklanılmıştır.

1.6. Araştırmada Uygulanan Yöntem

Bu araştırmada, Türkiye'deki mimari tasarım ürünlerini koruma altına alan hukuki düzenlemelerin daha adil ve uygulanabilir bir hale getirilmesi adına, mevcut hukuk sistemimizin eksik ve sakıncalı yönlerinin belirlenmesi ve sorunlara sebep olan faktörlerin saptanması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için öncelikle ülkemizdeki fikri hukuk sisteminin artı ve eksilerini belirlemek amacıyla Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Endüstri Ürünleri Tasarımlarının Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ve Patentlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnameler gibi konuyla ilgili düzenlemeler incelenmiş ve bunlar hakkında bilgi edinilmiştir.

İkincil olarak, konunun hukuki boyutunun yanı sıra, günlük hayatta insanların ne sebeplerle anlaşmazlıklara düştükleri ve bu anlaşmazlıklara sebep olan faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, konuyla ilgili adli davalar ve bu davalarda ortaya çıkan içtihatlar incelenerek hem çatışma konuları belirlenmiş, hem de mahkemelerden çıkan sonuçlar saptanabilmiştir.

Ayrıca, mimari proje müellifliği konusunda en sık rastlanan sorunlar ve bunların sebeplerinin belirlenebilmesi için Mimarlar Odası ve onun üyesi durumunda olan mimarlar ve karşı grubu oluşturan mal sahipleri, kullanıcılar ve işletmeciler ile görüşülerek, zıt kutuplardaki bu insanların, bu konudaki fikir ve görüşlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Söz konusu aktörlerin konuyla ilgili subjektif olabilecekleri de göz önünde bulundurularak, olaya tarafsız bakabilecek akademisyen ve hukukçularla da görüşülmüş ve bu uzmanların bilgi ve fikirlerinden de yararlanılmaya çalışılmıştır.

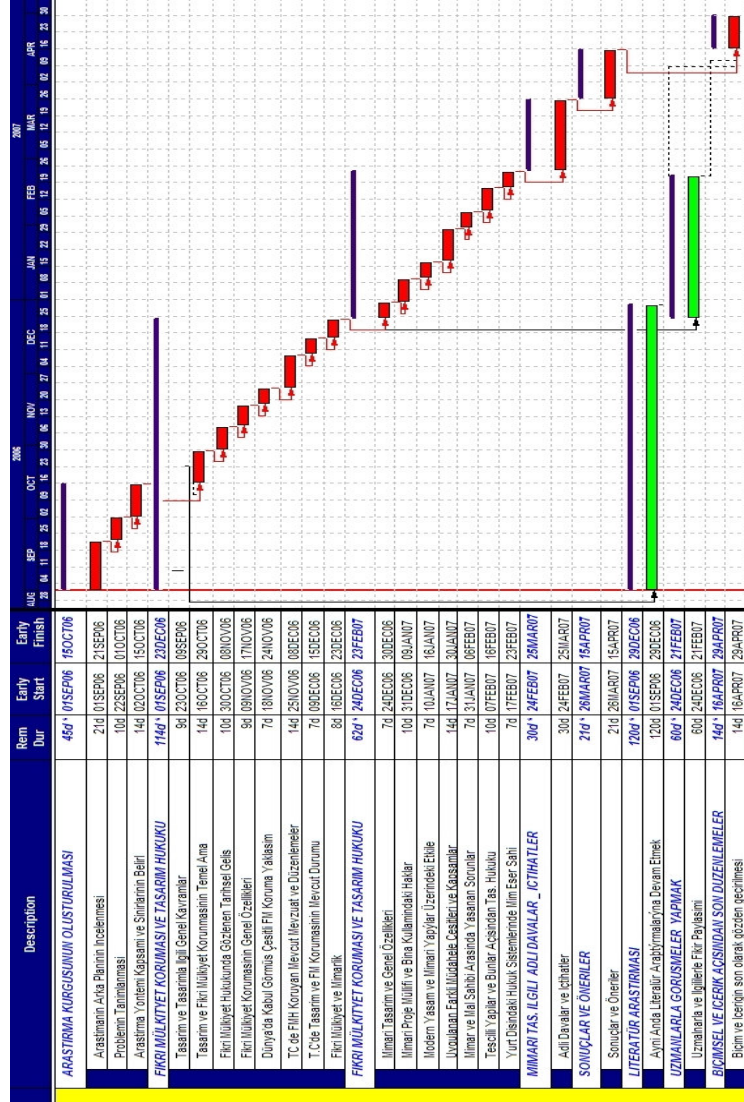
Bu çalışmalarla eş zamanlı olarak, yurt dışındaki, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası hukuksal düzenleme, anlaşma ve bildiri gibi kaynaklar incelenerek, ülkemizdeki

sistemin diğer hukuksal düzenlemelerle karşılaştırılması imkanı bulunmuş, ve bu sistemlerin örnek alınabilecek yönleri belirlenmiştir.

Sonuç olarak, hem mal sahibi ve kullanıcılar, hem de mimarlar için daha adil kararlar sunabilen bir sisteme ulaşabilmek adına, mevcut sistemin aksayan yönleri, eksik ve sorunları saptanarak vurgulanmış ve olası başka çalışmaların da bu sıkıntıların farkına varması ile alternatif çözümler geliştirilmesinin önü açılmıştır.

1.7. Araştırmanın Takvimi

Araştırmanın amaçları ve yöntemi dikkate alınarak oluşturulan çalışma programı Şekil –1.1’de verilmiştir.



Şekil - 1.1 Araştırma takvimine ilişkin yazılım ekranına ait ekran görünümü

2. FİKRİ MÜLKİYET KORUMASI VE TASARIM HUKUKU

2.1. Tasarım ve Tasarımla İlgili Genel Kavramlar

Tasarım kelimesinin anlamına ilişkin günümüze kadar çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun, Güncel Türkçe Sözlük'ünde (2006) tasarım, “bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı, desen, tasar çizim, dizayn” olarak yer almaktadır. Bu tanımda tasarım, ortaya çıkan somut çalışma veya ürüne verilen isime karşılık gelmekteyken, “bir şeyin biçimini zihinde canlandırma işi” tabiri ile, bir eylem adı olarak da dile getirilmektedir (Oğuzkan, 1974). Tasarım sözcüğü güzel sanatlar ile uygulamalı sanatlarda daha dar anlamda kullanılırken, asıl yapının gerçekleştirilmesi sırasında yönlendirici olan proje, çizim, maket ve bunların tümü de tasarım olarak ifade edilebilir. Bu iki anlamda da endüstri, mimarlık, sahne, giysi ve bunun gibi tasarımlardan söz edilebilir (Ana Britannica, 1990).

Bayazit (1994), İngilizce'de tasarım kelimesine karşılık olarak *design* kelimesi kullanıldığını ve bu sözcüğün aslen Latince kökenli olup, *de* ve *signare* kelimelerinden meydana geldiğini belirtmiştir. Latince'de *signare*, etmek, yapmak anlamı taşımaktadır. Kısacası, tasarımın bir üretme, oluşturma, ortaya koyma eylemi olduğunu sadece kelime anlamının derinliğine inince de anlaşılabilir.

Tasarımın, yukarıda bahsedildiği üzere bir üretim ve gerçekleştirme eylemi olduğundan şüphe duyulamaz. Fakat onu asıl önemli kılan Ana Britannica (1990) tarafından da belirtildiği gibi, “bir ürün ortaya koymaya yönelik, düşünsel ya da maddi çalışmalar süreci” olmasıdır. Burada altı çizilmesi gereken olgu, tasarımın bir düşünsel üretim veya yaratım eylemi olması ya da bu zihinsel çalışmaların sonucunda ortaya çıkan ürünün bizzat kendisini ifade etmesidir.

Tasarım görüldüğü gibi, kimi zaman bir fikri üretim eylemine ad olurken, kimi zaman bu eylemin sonucunda ortaya çıkan ürüne karşılık gelmektedir. Sözcüğün her iki durumdaki anlamları da bu fikirsellik yaratıcılık olgusuyla ilgili olup, tasarımı değerli kılan, özünde barındırdığı bu yaratıcılık unsurudur. Tasarım ve diğer her fikri

ürünün özünde, bu ürünün sahibi olan insanın, algı, tecrübe, birikim ve bilgilerinin, yetenek ve zekası ile işlenmesiyle ortaya çıkan, bir “fikir” bulunmaktadır. Fikri ürünler, kişinin kendisinden bir şeyler kattığı, kısacası kişiye ait olan, onun görüş, yaklaşım ve tutumlarını bu bağlamda ifade eden, çaba ve çalışmaların sonucudur.

Böyle fikir ve fikirsel çalışma sonuçları, kimi zaman sahipleri olan insanlar tarafından sadece zihinsel bir yapıda bırakılıp, uygulamaya konulmadan somut bir ürüne dönüştürülmemekte, kimi zaman somutlaştırılmış olsa da fikir sahipleri üretimlerini toplumla paylaşmak istememekte veya buna gerek duymamakta, kimi zamansa bu çalışmalar kamuya sunulup, toplum yararı, huzuru ya da gelişimi için kullanılmaya başlanmaktadır. Belki kamuya sunulmuş fikri ürünler dışında kalan, hiç uygulamaya konulmamış, yani basit olarak kağıt üzerine bile dökülmemiş bir fikri çalışmanın varlığından kimsenin haberi olamayabilir. Fakat bazen, sahibi tarafından toplumla paylaşılmamış ama bir şekilde uygulanmış olan fikri çalışmalar, sahibinin ölümünden sonra keşfedilebilmekte ve insanlık yararına hizmet verebilmektedir. Bu duruma örnek olarak, Leonardo Da Vinci'nin toplumla hiç paylaşmadığı birtakım eskizlerinin ölümünden çok uzun süre sonra bulunup incelenerek, günümüz teknolojilerinin gelişiminde rol oynaması gösterilebilir.

Gelişime katkısı olacak her çeşit fikri çalışmanın sahibi, başarıya ulaşmak için öncelikle birtakım konularda bilgi ve birikim sağlamalı daha sonra bunu aklının yardımı ile işleyerek sonuca ulaşmalıdır. Örneğin, ileri seviyede bir motor geliştirmek için öncelikle mekanik bilgisine hakim olmak şarttır. Daha sonra kişi, bilgi ve birikimlerini kullanarak yeni motor önerileri geliştirebilir. Eğer söz konusu ürün bir heykel olacaksa, bunu yapacak kişinin heykeltıraşlık tecrübesinin yanında, yeteneğe de ihtiyacı olacaktır. Yine iyi bir müzik eseri besteleyebilmek için, kişinin müzik dinlemekten hoşlanması veya yıllardır müzik dinliyor olması yetmezken, müzik kulağı gibi, doğrudan alanla ilgili yeteneklere de sahip olması gerekir.

Kısacası, her türlü üretim sisteminde olduğu gibi, fikirsel üretimde de başarılı sonuçlara ulaşabilmek için süreç öncesinde kullanılacak malzemelerin hazırlanmış olmasına ve süreç boyunca bu malzemeleri işleyecek makine, ekipman gibi bir altyapıya ihtiyaç vardır. Bir fikirsel ürün olan tasarımda ise, malzeme tasarlanacak konuyla ilgili tecrübe ve bilgi birikimiyken, altyapı bunlardan yararlanacak ve yeni tasarımı geliştirecek olan yaratıcı düşünce unsurudur. Gerçekten, bir tasarımcı için yaratıcılık olmazsa olmaz bir niteliktir. Çünkü yaratıcılıktan yoksun ve sıradan olan

tasarımlar, kişilerin dikkatini çekmeyeceği gibi, kullanıcıları tarafından bile kısa sürede de unutulmaya mahkumdur.

Akarsu (1975), felsefi bir bakış açısıyla tasarımı, “Önceden görülenmiş olana karşıt olarak, salt imgelem yolu ile varlık kazanan şey” olarak açıklamaktadır. Bu yorumdan da anlaşıldığı üzere yeni bir tasarımdan beklenen şey, öncelikle mevcutta bulunanlara göre birtakım farklılıklar ihtiva etmesi, özgün olmasıdır. Şatır (1996), özgünlüğün alışlagelene ve alışılmış olana zıt olan bir unsur olduğunu belirtmektedir. Alışılmış olanın, sıradan ve kalıplaşmış olduğunun ve alışkanlıkların bütün canlılarda gözlemlenebilmekle birlikte, insanda en üst düzeye ulaştığının altını çizmektedir. Daktilo kullanmak ve bisiklete binmek gibi eylemlerin, sıkça tekrar edilmesi sonucu, alışkanlıktan, olumlu bir beceriye dönüştüğü söylenebilir.

Şatır (1996), konuyu bir tasarımcı açısından ele alırken, alışkanlıkların tasarımcı üzerinde bir baskı oluşturup, duygusal uyumsuzluğa ve çağrışım yorgunluğuna sebep olduğunu, yaratıcılığı yönlendiren itici gücü yok edip, yeni ve özgün fikirlerin oluşmasına engel teşkil ettiği belirtip, özgün düşüncelerin sıradanlıktan ve de tek düzlemde olmaktan çok uzak olduğunu, hatta zıtlık içinde olan, kesişen düzlemler arasında meydana geldiğini vurgulamıştır. Kısacası, özgün düşüncenin alışlagelmiş olandan kaçmayı amaçladığını göstermeye çalışmıştır.

İnsanın hayatı boyunca gerek doğada, gerekse günlük yaşamda gördüğü canlı veya cansız bütün varlıklar ya da yaşamış olduğu olaylar, onun hafızasının bir yerinde izler bırakmaktadır. Kişi tasarım yaparken daha evvel algıladıklarını, bilgisi, tecrübesi, zekası ve yaratıcılığıyla yoğurup yeni yaklaşımlar ve uygulamalar geliştirmektedir.

Bu görüş tasarım özgünlüğü açısından ele alınacak olursa, insan hayatta ne kadar çok çeşitli izlenimler ve görsel bilgiler elde edip bunu hafızasına kaydedecek olursa, bunlar arasındaki etkileşim artarak yeni fikirlerin doğma şansının bir o kadar daha yükseleceği söylenebilir (Şatır, 1996).

Vanlı (2001), konuyla ilgili şu önemli saptamayı yapmaktadır; “Eski deneyimden sentez elde etmek, ancak o deneyimlerin orijinal (esas) biçimlerini kaybetmeleriyle olur. Yani birçok deneyimden bir sentez çıkarmak, bu deneyimlerin yeni bir tasarımda, bütünde kaybolmaları anlamına gelecektir.”

Sonuç olarak, tasarımcının çevresinden algıladıkları ve zaman içinde yaşadıkları, ister istemez onun tasarım anlayışını etkileyecek ve tasarım dağarcığını

genişletecektir. Ama önemli olan, bu algıların tasarım sürecinde, tamamen bire bir kullanılmaması, yeni fikir ve uygulamalara kapı açmasıdır.

2.2. Tasarım ve Fikri Mülkiyet Korunmasının Temel Amaçları ve Önemi

Günümüzde ekonomik gelişmişliğin temelinde, yapılan yenilikler yatmaktadır. Bir işin kurulmasındaki amaç, değer oluşturmaktır. Günümüzde teknolojik yenilik, değer oluşturmanın en önemli unsurlarından biri haline almıştır. Bu sebeple, tasarımlar, üretim kalitelerini arttırmaları ve estetik özellikleri sayesinde pazarlama kolaylığı sağlamaları açısından ticari hayatta büyük önem arz eder duruma gelmişlerdir. Bugün tasarıma yüklenen görev, ürünün işlevselliğini arttırarak kaliteyi yükseltmek ve görünümünü geliştirerek pazarlamaya yardımcı olmaktır. Ayrıca, tasarım sürecinde alınan kararlar ürünün üretim ve kullanım maliyetlerini de etkilemektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı, günümüzde tasarım, ürün üzerinde katma değer sağlayan en etkin araçlardan biri haline almıştır (Suluk, 2003).

Özellikle son yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler nedeniyle, sanayi toplumu yerini bilgi toplumuna bırakmıştır. Bu sebeple günümüzde üretim, hammadde ve fiziki performans gibi unsurlardan çok, bilgiye dayanmaktadır. Bilgiye verilen önem gelişmiş toplumlarda fikri mülkiyet haklarını koruma ve kullanmada büyük atılımlar sağlarken, konuya yeterince önem göstermeyen toplumlar gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse kültürel sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu sorunların üstesinden gelebilmenin en önemli şartlarından biri sağlıklı bir fikri mülkiyet sisteminin kurulmuş ve işlerlik kazandırılmış olmasıdır. Ayrıca endüstrileşme ve insan hakları alanlarında da elde edilecek gelişmelerin, fikri mülkiyet konusundaki gelişmelere de katkı sağlayacağı belirtilmelidir (DPT, 2000).

Suluk (2003), tasarım ve fikri mülkiyet korunmasının temelinde, yapılmış olan çalışmanın resmen tanınması, benzer çalışmaların özendirilmesi, fikirsel ürün sahibinin ödüllendirilmesi ve fikri ürün sonuçları ile sağlanan ilerlemelerin açıklanarak bilginin yaygınlaştırılmasının bulunduğunu belirtmektedir. Bütün bunlardan sonra, teknolojik gelişim sağlanır ve kaynakların daha etkin kullanılması konusunda başarı elde edilmiş olunur.

Benzer bir bakış açısıyla Tekinalp (2005), toplumların tasarımcı, buluşçu, bilim adamı veya rekabetçi kurumlar gibi fikri mülkiyet sahiplerini teşvik ederek ve

koruyarak, gelişim kat edip, yüksek teknoloji üretebileceklerini, düzeylerini yükseltebileceklerini ve refaha ulaşabileceklerini belirtmekte, aksi halde geri bir üretim ve yaşam anlayışına mahkum bir şekilde ileri toplumların tutsağı olacaklarını vurgulamaktadır. Kısacası, bir ülkede fikri mülkiyet haklarına verilen önemin gelişmişlikle paralellik gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, bir toplumun sanatçısına veya buluşçusuna gerektiği kadar değer vermemesi durumunda, bunun faturasını başka ülkelerin gerisinde kalarak ödeyeceği açıktır. (Suluk ve Orhan, 2005).

Fikirsel haklar ve fikri mülkiyet, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak ilerleme kaydetmekte, genişlemekte ve her geçen gün yeni unsurları bünyesine dahil eden bir dinamizm sergilemektedir. Bu dinamik yapıları sebebiyle fikri mülkiyet hakları, 20. yüzyılın son çeyreğinde gerek ulusal, gerekse uluslararası ilişkilerin temel mevzuları arasında yerini almıştır. Fikri hakların sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan kalkınmaya yaptıkları katkılar sebebiyle, bu dönemde oldukça dikkat çekici bir konu olarak ülke hukuklarını etkiledikleri ve günümüzde neredeyse tüm ülkelerde hukuksal himaye altına alındığı söylenebilir (Ateş, 2003).

Teknoloji transferinin yoğun şekilde yaşandığı günümüz dünyasında, bir tarafta gelişmiş ülkeler, diğer tarafta gelişmekte olan ülkeler, kendi çıkarlarını koruma mücadelesi vermektedir. Gelişmiş ülkeler yeni pazarlara açılmayı planlarken, gelişmekte olanlar gerekli teknoloji transferini sağlama çabası içerisinde. İşte bu iki kutup arasında fikri mülkiyet hakları konusunda büyük mücadeleler sergilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çekincelerine rağmen, fikri mülkiyet düzenlemeleri, gelişmiş ülkelere gelecek dış yatırımı sağlamak adına bu ülkelerde de yerleşmeye başlamıştır (Suluk, 2003).

Ateş (2003), ülkemiz kanunlarında da fikri mülkiyet konusunda uluslararası kararlara uyum çabalarının gözlemlendiğini belirtmiştir. Bunun sebebinin sadece milletler arası taahhütlerimizi yerine getirmek olmadığını, aslında fikri ürün sahiplerinin haklarına daha etkili bir koruma sağlayarak, toplumun gelişimi için, eser sahiplerini daha iyi ürünler koymaya teşvik etmek olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki, bir ülkenin çağdaş ve kalkınmış bir ülke olduğunun en önemli göstergesi, o ülke toplumunun kültür, sanat ve bilim hayatının gelişmişlik düzeyidir.

Sanayileşme döneminde, fikri mülkiyet hakları ulusal düzenlemeler ile ele alınırken, bugün ilgili haklar, globalleşen ekonomi sebebiyle, dünya ticareti kapsamında ele

alınmaktadır. Özellikle internetin yaygın olarak kullanımının sağlanması ile fikri mülkiyet haklarına tecavüz olasılığı ciddi oranda artmıştır. Öyle ki, günümüzün gelişmiş teknolojisi ile tasarım, buluş ve benzeri her türlü özgün fikirsel ürünü kolayca taklit etmek mümkün hale gelmiştir. Buna engel olabilecek tek araç hukuki koruma sistemleridir. Fikri mülkiyet haklarına sağlanan hukuki korumanın özünde iki temel ilke yer almaktadır. Bunlardan ilki ekonomik olup, yeniliği teşvik eden bir yapıya sahiptir. İkincisi ise ahlaki olup hak sahibinin hakkını adaletsizce yitirmesine engel olur (Suluk ve Orhan, 2005).

Tekinalp (2005), fikri mülkiyet hukukunda yer alan düzenlemelerin, aslında serbest yararlanma, benzetme, ve örnek alma serbestisinin kanuni sınırlamaları olduklarını savunmaktadır. Bilimsel, sanatsal ve teknik ilerlemeler daha evvel başkalarının yaptıklarından yararlanmanın, başkalarının ürünlerini örnek ve esas almanın veya eserini başkalarının eserlerine benzetmenin sonucudur. Yazar eserinde Freud'un öğrencisi psikiyatrist Dr. Steckel'in "ondan ilerisini görebiliyorsak üstadın omuzlarına çıkmış olmamızdır" cümlesine yer vererek, benzetme ve yararlanma serbestisi ilkesinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Sonuç olarak, dürüstlük ilkesi sınırları dahilinde, herkes başkalarının çalışmalarının sonuçlarından yararlanarak, daha iyisini gerçekleştirmek ve rekabete katılmak hakkına sahiptir.

Fikri çalışma ve bunun sonucunda ortaya çıkan ürünün sahibini korumak, ödüllendirmek ve gelecekteki benzer çalışmaları teşvik etmek, fikri mülkiyet sahibine yasaklayıcı, tekel nitelikli birtakım haklar sağlanarak maddi ve manevi haklarının garanti altına alınması ile mümkün olur. İlgili fikri ürünün sahibi, ortaya koymuş olduğu eser, buluş veya tasarımın sağladığı manevi ve maddi yararların tek sahibi olmalı, bunlar taklitlerden ve iktibastan korunmalı ve ürünü çoğaltma, yayma, sergileme, seslendirme, kiralama ve genel anlamdaki bütün ticari ve ekonomik değerlendirme hakkı sadece kendisine tanınmalıdır. Ayrıca, fikri mülkiyetin sahibi, eserini devrederek veya başkalarına lisans yoluyla kullanma hakları tanıyarak ürününden faydalanırken, haklarına yapılan her türlü tecavüzü önleyebilmeli, bu tecavüzlerin sonuçlarını kaldırtabilmeli ve her türlü zararını manevi ve maddi tazminatlarla giderebilmelidir (Tekinalp, 2005).

Suluk (2003), fikri mülkiyet haklarının, öz itibarı ile serbest rekabetle çeliştiğinden, çıkar dengesinin sağlanmasını gerekli kılan önemli konulardan biri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, bir yanda tasarım hakkı ve bu hakkın işlevi, diğer tarafta

serbest rekabet ilkesi karşı karşıya bulunmaktadır. Bazılarına göre tekel hakları rekabetin düşmanıdır. Bu görüşe göre, tam rekabet piyasalarının korunabilmesi için bu gibi tekelci ve yasaklayıcı imtiyazlar kaldırılmalı ve fikri mülkiyet sahipleri başka yöntemlerle ödüllendirilmelidir. Karşıt görüş ise, söz konusu hakların devredilebilir veya lisans tanınabilir nitelikleri ile sadece sahiplerine bağlı olmadıklarını ve gerçek piyasa mekanizmasının rekabet-tekel ikileminden çok daha karmaşık olduğunu savunmaktadır. Bu haklar bir bakımdan rekabeti sınırlarken, diğer bakımdan düzenleyici ve özendirici nitelikleri ile piyasayı hareketlendirmekte ve teknolojinin daha çok gelişmesine katkı yapmaktadır. Üstün teknoloji daha iyi rekabet şartları sağlayarak, kişileri ve kurumları fikirsel çalışmalara dahil etmeye daha çok teşvik etmekte ve bu döngü de, sürekli olarak teknolojik ilerlemeler kaydedilmesine sebep olmaktadır (Tekinalp, 2005).

Konuyla ilgili olarak, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nın (TRIPS) amaçlar başlıklı 7. maddesinde "Fikri mülkiyet haklarının korunması ve uygulamaya konulması, teknolojik yeniliklerin ilerlemesine ve teknolojinin transferi ve yayılmasına, teknolojik bilgilerin üreticilerin ve kullanıcıların karşılıklı çıkarlarına katkıda bulunmalı, sosyal ve ekonomik refaha, keza hak ve yükümlülüklerin dengelenmesine yardımcı olmalıdır" denmektedir.

Sonuç olarak, DPT (2000), tarafından Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında da belirtildiği üzere, ülkemizin gelişip çağdaş bir yapıya kavuşması için fikri mülkiyet haklarına gereken önemin gösterilmesi şarttır. Fikri mülkiyet haklarının korunması sadece kanuni düzenlemelerle sağlanamaz. Öyle ki, ülkemizdeki sorun aslen toplumumuzun konu hakkındaki bilinçsizliğidir. Bu sebeple eğitimin her kademesinde konu üzerinde ciddi şekilde durulmalı ve ayrıca, kanunların uygulamasında görev alacak polisten, hakime kadar birçok farklı birimde uzmanlar yetiştirilerek sisteme işlerlik kazandırılmalıdır.

2.3. Fikri Mülkiyet Haklarının Konusu ve Özellikleri

Fikri mülkiyet haklarının ve bunları koruma altına alan hukuk sistemlerinin esas itibarı ile konusu, fikirsel çabalar sonucunda ortaya çıkan fikri ürünlerdir. Fikirsel ürünlerin ve bunlardan doğan hakların varlığından söz edebilmek için, öncelikle, sözü geçen ürün niteliğindeki sonucu elde edecek bir kişinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Daha net bir ifade ile, bir fikri ürün ancak bir insan tarafından

oluşturulabilir. Örneğin, doğadaki bir hayvan sesi veya suda yansıyan ışık hareketleri çok güzel ve estetik bir nitelik taşısa da, hayatta karşımıza çıkan bu gibi güzelliklere sanat denilemez. Veya bir bilgisayar tarafından yapılan bir tercüme edebi bir çalışma olarak nitelenemez. Bunun sebebi, güzel sanatlar, edebiyat ve bilimin fikri bir çalışma sonucunda ortaya çıkan ve bu fikri nitelikleri ile önem kazanan unsurlar olmalarıdır.

Fikri ürünlerin, sadece insanlar tarafından geliştirilebilmesinin yanında başka birtakım özellikleri daha vardır. Bunlardan ilki, fikri ürünlerin maddi bir niteliğe sahip olmayıp, soyut olmaları ve somutlaştıkları objeden ve eşyadan bağımsız ve farklı kabul edilmeleridir. Tekinalp (2005), konuyla ilgili olarak, fikri bir çalışmanın somut bir cisimle maddileştirilmesinin, onun soyut değerlerini ortadan kaldırmayacağı gibi bu durumun onun üstünde tecessüm ettiği eşyanın da kendisi olduğu anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Örneğin tasarım sonucu ortaya çıkan bir eşyanın yanması veya yok olması, onun taşımakta olduğu fikri ürünün de yok olmasına sebep olmayacaktır.

Fikri ürünlerin, belirttikleri eşyalardan bağımsız olması sebebiyle, bu iki grup birbirinden farklı hukuki sistemler tarafından ele alınmaktadır. Fikri ürünlerin maddi olmaması, sadece maddi mülkiyete ilişkin konuları ele alan medeni kanun sınırlarından çıkmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar fikri ürünler soyut olsalar ve medeni kanundaki menkul ve gayrimenkul mallara ilişkin nitelikleri taşımasalar da, üzerlerinde pazarlık edilen ekonomik ve ticari değerler içermektedirler. Ateş (2003), fikri hakların en temel özelliklerinin, maddi olmayan mallar üzerinde tesis olmaları ve soyut kavramlar olmakla birlikte insanların mal varlıklarında da yer tutmaları olduğunu vurgulamıştır. Tabii ki, bir fikri hakka sahip olabilmek için, en az hukuk sistemi tarafından belirtildiği kadar değer taşıyan bir fikirsel çalışma ürününün ortaya çıkarılmış olması gerekmektedir.

Fikri haklar, özünde buldukları objelere değer katsalar ve onlarla bütünleşseler de, aslında onlardan tamamen bağımsızdırlar. Dolayısıyla bir eşyanın maddi haklarının bir kişiye, eşyayı oluşturan fikri mülkiyet haklarının diğer bir kişiye ait olması çok normaldir. Örneğin, kişinin satın aldığı bir kitap veya CD maddi olarak kendisine aitken, içerisindeki fikirsel çalışmalar üzerindeki haklar, hala o çalışmaları meydana getirenlerindir. Kişinin bir kitap veya film satın almış olması, o kitap ve filmi

çoğaltıp satma ve başkasının fikirsel çabalarından ticari girdiler elde etme hakkını kendisine sunamaz.

Fikri ürünlerden farklı olarak, maddi malların satış ve devrinde kullanım ve tasarruf hakları, yeni alıcıya geçerken fikri haklarda bu tamamen geçerli değildir. Arabasını satan bir kişi yeni alıcıdan tekrar kullanmak için arabayı talep edemez, çünkü ilgili mal üzerindeki tasarruf hakkı satışla bitmiştir. Oysa fikri bir çalışmanın çeşitli yöntemlerle satılması ve yayılması, eser sahibinin, satın alınan ürünlerin akıbeti konusundaki tasarruflarının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Örneğin, ücret ödenerek izlenebilen bir konferansta konuşma yapan bir profesör, belirtmiş olduğu düşüncelerini, sadece para verdiler diye, dinleyicilerinin kendilerininmiş gibi kullanmalarına izin vermeyecektir (Ateş, 2003). Dahası, fikri ürün sahibi kopyalama, yayma gibi ticari haklarını devretmiş olsa da, kendisinden izinsiz yapılan itibar ve haysiyetini zedeleyecek değişikliklere her zaman müdahale edebilmektedir.

Fikri mülkiyet hakları, bazen içinde fikri nitelik taşıyan maddi ürünlerin sahiplerine, birtakım sınırlamalar getirebilmektedir. Bu duruma en güzel örnek, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamında korunan fikirsel çalışmaların, kanunun 17. maddesi uyarınca maddi sahipleri tarafından kullanılıp, faydalanılabilmelerine rağmen, zarar verilmeden korunmak zorunda olması ve yok edilememesidir. Yine, FSEK’de yer alan hükümlere göre bir sanatçı, satmış olduğu eserini, zarar vermemek ve geçici olmak kaydı ile sergilemek için mal sahibinden talep edebilmektedir.

Fikri hakların bir diğer önemli özelliği de üçüncü kişilerinde bu haklara karşı saygı göstermek zorunda olması ve bu hakların herkese karşı kullanılabilir olmasıdır. Bir kişinin bu haklara gereken saygıyı göstermemesi, bu hakların ihlali anlamını taşır ve bu da hukuki yaptırımların uygulanmasına sebep olur. Kimse bir eseri sahibinden izinsiz olarak kamuya sunamaz veya bu doğrultuda eser sahibini zorlayamaz. Eser sahibi, eserini kamuya paylaşmak konusunda tamamen hürdür ve istemezse eserini hiçbir zaman toplumla paylaşmayabilir. Kısacası eserin kamuya sunulma şekli ve zamanı konusunda sadece eser sahibi karar verebilir (FSEK m.14). Eser sahibi eseri kendi adıyla, takma bir isimle veya isimsiz olarak yayınlatabilir (FSEK m.15). Hiç kimse eser sahibinden izinsiz olarak, eser üzerinde veya eserin adında bir değişiklik yapma hakkına sahip değildir (FSEK m.16). Fikri mülkiyet sahiplerinin, herkese karşı geçerli olan bu haklarına “mutlak haklar” denmektedir.

Bütün bu hakların yanında, fikri ürün sahibi eserin yayılması, çoğaltılması, temsili gibi ticari anlamdaki eylemlerde de tek söz sahibidir. Ancak bu haklar manevi haklardan farklı olarak devredilebilmektedir. Fikri haklar, mutlak olmakla birlikte ülkesellik ve tükenme ilkesi ile sınırlanmaktadır. Ülkesellik ilkesi, fikri hakların korunmasının söz konusu ülke sınırları içinde geçerli olması ve bu korumanın dış ülkelerde uygulanamamasıdır. Fikri ürünler her ne kadar soyut olsalar ve mekana bağlı olmasalar da, bu çalışmalar yayımlandıkları ilk ülkede ve eser sahibinin kendi vatanında yasalarca koruma altında tutulabilmektedirler (Tekinalp, 1999). Günümüz dünyasının, özellikle iletişim teknolojilerinde getirdiği kolaylıklar, fikri ürünlerin çok kısa sürede, dünyanın her tarafında yayılmasına ve koruma konusunda uluslararası ve hatta evrensel yasalara ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır. Tükenme ilkesi ise, fikri hakların maddi boyutunun eser sahibinin kendi isteği ile devri ve satışından sonra, sonraki satışlara eser sahibinin engel olamaması durumudur. Fikri hakları diğer mutlak haklardan ayıran bir diğer önemli özellik ise bu hakların bir süre dilimi ile sınırlandırılmış olmaları ve kanunlarda belirtilen süre bitince ortadan kalkmalarıdır (Ateş, 2003).

Ateş (2003), fikri hakların diğer maddi haklardan farklı olarak, sahiplerinden çok topluma yarar sağladığını belirtmiştir. Toplumsal açıdan büyük önem taşıyan fikri ürünler, sahiplerinin konuyla ilgili hakları hukuki açıdan adeta sınırlandırılarak, toplum yararına kullanıma açılmaktadırlar. Eserin eğitim, öğretim, bilimsel ve kültürel çalışmalar yapmak amacıyla çoğaltılıp yayılması veya eserden alıntılar yapılması serbesttir. Eser sahibi bile üçüncü kişilerin bunlardan yararlanmasına, toplumun konuyla ilgili bilgilenmesine ve gelişimine engel olamaz (Suluk, 2003).

Bir fikri ürün üzerinde bulunan fikri mülkiyet hakkının, maddi ve manevi boyutları bulunan birtakım farklı hak ve yetkileri kapsadığı, güncel hukuk düzenlemelerince kabul edilmektedir. Manevi haklar ülkemizde devredilememekle birlikte, maddi haklar kapsamına giren basma, üretme, dağıtma, yayma ve işleme gibi her bir ayrı hakkın fikri mülkiyet sahibi tarafından farklı kişilere verilebileceği kanunlarda belirtilmiştir. Öyle ki, bu haklardan her biri farklı ülkelerdeki kişilere bile verilebilir. Fikri hakkın mali boyutundaki yetkilerin farklı kişilere dağıtılabılır olmasına, fikri hakkın bölünebilme özelliği denilmektedir (Ateş, 2003).

Son olarak, fikri hakların karakteristik özelliklerinden olan, bu hakların tekeli ve rekabet karşıtı boyutundan bahsetmekte de fayda olacaktır. Fikri ürün sahiplerine

geçici süre için tanınmış olan tekel nitelikli haklar, piyasadaki rekabet ortamını etkilemekte ve bu tüketicilere de yansımaktadır. Bir fikri ürünün kopyalarından piyasaya kaç tane çıkarılacağından, hangi fiyata satılacağına kadar çok sayıda karar fikri ürün sahibine kalmakta ve bu konuda bazen ticari kaygılar kamu yararının üstünde tutulmaktadır. Hukuksal düzenlemeler dahilinde tekelci haklara süresel sınırlamaların getirilmesinin sebebi de, bu rekabet karşıtı durumun geçici kılınması ve ödül amacıyla, sadece fikirsel ürün geliştirenlere verilmesidir (Suluk ve Orhan, 2005).

2.4. Fikri Mülkiyet Hukukunda Gözlenen Tarihsel Gelişmeler

Bu bölümde, fikri mülkiyet hukuku tarihi genelden özele doğru bir inceleme yöntemi ile ele alınarak, öncelikle dünya üzerinde görülen fikri hukuk gelişmeleri detaylı şekilde yansıtılacaktır. Dünya üzerinde yaşanmış olan değişikliklerin aktarılmasından sonra, son dönemde gerek siyasal gerek sosyal açıdan çeşitli ilişkiler içinde bulunduğumuz Avrupa Birliği'nin benzer konular üzerinde kabul ettiği uygulamalar ve en sonunda ülkemizde bu gelişmelerin yansımaları incelenecektir.

2.4.1. Dünya'daki Gelişmeler

Fikri ürünler insanlık tarihi kadar eski olsalar da, kendilerine ilişkin hukuki düzenlemeler 15. yüzyıldan sonra başlamış olup, asıl modern hukuk uygulamalarının ilk izlerine Fransız İhtilali'nden sonraki dönemde rastlanmaktadır (Suluk ve Orhan, 2005). Başlangıçta fikri mülkiyet haklarının korunması ile ilgili gelişmeler daha çok edebiyat eserleri konusunda kendini göstermiştir. Tekinalp (2005), fikir ve sanat eserleri hukuku tarihini, yazarlar hukuku ve eserler üzerindeki hakkın niteliğini açıklayan teorilerin tarihi olarak tanımlayabileceğimizi belirtmektedir. Bu yüzden günümüz fikirsel hukuk düzenlemelerinin de merkezinde edebiyat kökenleriyle öne çıkan imtiyaz, sansür ve “copyright” gibi kavramlar yer almaktadır. Müzik ve resim 17. ve 18. yüzyıldan itibaren ilgili düzenlemelere konu olmuşlarsa da, mimari yapılar, maketler, haritalar, kabartmalar ve el yazmaları gibi birçok fikri ürün hukuki koruma altına çok sonraları girebilmeyi başarmıştır (Tekinalp, 2005).

İlkçağda yüksek kültür ve sanat seviyesine rağmen, güzel sanat eserlerinin sahipleri ve onların hakları herhangi bir korumaya tabi olmamıştır. Kıta Avrupası Hukukunun temelini oluşturan Roma Hukuku bile fikri mülkiyet konusuna değinme

gereği görmemiştir. Roma Hukukunda “bir şeyin esasına sahip olan onun teferruatına da sahip olur” anlayışı yer almakta ve bu anlayış, üzerinde şiir yazan bir kağıdı maddi değerinden dolayı korurken, şiirin kendisini yani fikirsel boyutunu teferruat olarak görmekte ve koruma altına almamaktadır (Suluk, 2003). Kısacası şiiri üzerinde barındıran kağıdın sahibi, yasalarca o dönemde şiirin de sahibi olarak kabul edilmiştir.

İlkçağda fikirsel haklara korumanın bulunmamasının bir sebebi de eserlerin mekanik tekniklerle çoğaltılıp elden ele dolaşımının henüz sağlanmamasıyla da açıklanabilir. Dolayısıyla eserler ticarete yer bulmayıp ekonomik değer ihtiva etmemektedir. Dönemin hukuk düzenlemeleri de somut olarak ekonomik değerinden söz edilemeyecek unsurları koruma ihtiyacı görmemiştir (Tekinalp, 2005).

Eser sahibinin haklarını kollama açısından karanlık kabul edilebilecek bu dönemde yazar ve şairlerin adları zaman içerisinde unutulmuş ve böylelikle anonim olarak bildiğimiz eserler türemiştir. Ancak zamanla eser üzerinde yazar adının konulması yaygın hale gelince fikir hırsızlığı (intihal - plagiarism) gündeme gelmiştir. Tekinalp (2005), eserinde ilettiği bir anekdotta Romalı halk ozanı Martialis’in fikirsel haklarının korunmaması üzerinde yakınlıkla, şiirlerini kendi şiirleriymiş gibi okuyan Fidentinus’a “*plagiarius*”, yani azat edilen köleleri kaçıran korsan, diye hitap ettiğini anlatmaktadır. Bugün Türk hukuku dahil hemen hemen tüm hukuk sistemlerinde yer alan eser hırsızlığı yani “plajiyat”, “*plagiarius*”dan gelmektedir.

Ortaçağın da fikri haklara önem verme adına karanlık bir çağ olduğu söylenebilir. Bu dönemin sonlarına doğru din adamlarının ve onların öğrencilerinin eserleri kopya ederek çoğalttıkları, yani az da olsa fikri ürünün ekonomik değer kazandığı görülmektedir. Bu dönemde stoacı felsefenin de etkisiyle sanat, para karşılığı beklenmeksizin yerine getirilmesi gereken bir uğraş olarak görülmekte idi. Paraya ihtiyacı olan sanatçılar Mesen denen ve eserleri kopyalama karşılığı kendilerine para ödeyen kişilerle anlaşır ve eserlerini çoğaltma karşılığında ömürleri boyunca para alırlardı. Mesenler ise eserin kopya edilen nüshası üzerinde tüm haklara sahip olurdu. Bu nitelikteki kopyalama işlerinin genellikle kilise ve manastır gibi dini yerlerde gerçekleşmesinin iki sebebi vardı. İlk sebep, sanatın Tanrı’ya özgü olduğu ve sanatçının sadece aracı olduğu görüşünün hakim olması idi. İkinci sebep ise kilisenin hoşuna gitmeyen eserlerin çoğaltılmasına engel olup, karşıt görüşler üzerinde hakimiyet sağlamasıydı. Bu dönemde sanatın Tanrı’ya ait ve sanatçının bir aracından

ibaret olması anlayışıyla dönemin eser sahiplerinin isimlerinin adeta gizlenerek, tüm eserlerin sahibinin kilise olarak gösterildiğini ve gerçek eser sahiplerinin ise “bir bilinmeyen usta” unvanı ile tatmin edildiği bilinmektedir (Tekinalp, 2005).

Klasik İslam hukukçularının konuyla ilgili görüşleri mevzusunda ise kesin olarak bir yargıya varılamamakla birlikte, bilginin (*ilm*) parayla satılamayacağı düşüncesinin hakim oluğu söylenebilir. Buna rağmen bazı İslam hukukçularının bilgi içeren kitapların satılabileceğini caiz gördükleri belirtilmelidir. Fakat, bu görüşte de paraya değer görülen şey kağıt ve mürekkeptir. Bu anlayışın aslen Roma Hukukundaki “cisim fikre değil, fikir cisme bağlıdır” anlayışla örtüşmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Al-Qafari adlı düşünür, devir ve el değiştirme fikrine karşı olsa da, yazarın eser üzerinde bir hakkının mevcut olduğunu fakat, bu hakkın sahibinin ölümüyle sona ereceğini ve mirasının söz konusu olamayacağını savunmuştur (Ateş, 2003).

Ortaçağın sonlarında ve Yeniçağda fikri mülkiyet koruması açısından imtiyazlar dönemi diye tabir edilen süreç başlamıştır. Matbaanın, Alman Johann Gutenberg tarafından 1455’de icat edilmesi ile fikri ürünler çoğaltılabilmeye ve ekonomik değer olarak görülmeye başlamıştır (Suluk ve Orhan, 2005). İlk başlarda sadece eski ve dini eserler ile kanun ve emirnameler basılırken, daha sonralarında diğer tür eserlerin de basımı yaygınlaşmıştır. Basım işleminin oldukça kolaylaşması ve eseri çoğaltma yolunda kaydedilen gelişmeler, eseri fikri anlamda meydana getirmek için hiçbir emek sarf etmemiş olan basım ve yayıncıların kısa sürede büyük kazançlar elde etmesine sebep olmuştur. Bu dönemde basım süreci ne kadar kolaylaşmış olsa da, bir eseri ilk kez basmak, daha evvel basılmış bir eseri tekrar basmaktan çok daha fazla emek gerektirmekteydi. Bunun sonucunda, eseri ilk kez basanlar başka yayıncılar tarafından da bu eserin basılmasını istememekteydi. Kısacası konu üzerinde yapılan ilk hukuki düzenlemeler fikri hakları korumaktan çok matbaacılar arası haksız rekabete engel olmak adına düzenlenmişlerdi. Dönemin toplumsal yöneticileri tarafından, eseri ilk kez basan matbaacıya, basım imtiyazı denen bir hak tanınmaktaydı. Dolayısıyla, fikri hukuk tarihinde bu döneme imtiyazlar dönemi denir. Tarihte ilk basım imtiyazının 1469 yılında, Venedikli Giovanni Spira isimli bir basımcıya verildiği bilinmektedir (Ateş, 2003).

İmtiyazlar yayıncılara yerel derebeyleri, krallar veya diğer yöneticiler tarafından verildiğinden, imtiyaz sahibi kişiler ve kurumlar mevcut yönetimlerle iyi geçinmek durumundaydılar. Dolayısıyla yönetim birimleri veya mevcut rejim aleyhine

herhangi bir şey yayınlanmıyor ve bir anlamda karşıt görüş ve düşünceler sansürleniyordu (Tekinalp, 2005).

Bu dönemde yayıncılar bir lonca bünyesinde toplanıp haklarını arayabiliyor ve yöneticilerden birtakım taleplerde bulunabiliyordu. Fakat sayıları oldukça az olan sanatçı ve düşünürlerin böyle bir lonca çatısı altında birleşme imkanı ne yazık ki yoktu ve dolayısıyla kendi haklarını savunmaları mümkün değildi (Ateş, 2003).

Ateş (2003), Ortaçağda basılan kitapların genelde çok eski metinler olduğunu belirterek bu dönemde basılan eserlerin büyük bir çoğunluğunun sahiplerine ulaşamadığının altını çizmektedir. Eser üzerinde hak iddia eden kişilerin çok olmaması, sahibi belli olan eserler için de yayınevlerinin, bir kere para ödemek kaydıyla tüm basım hakkını üzerine almasına sebep olmaktaydı. Fikri mülkiyet tarihinde bu yaklaşımın geçerli olduğu döneme “*yayınevi mülkiyeti*” dönemi denilmektedir. İngiltere’de “imtiyaz hakkı sahibi” kavramı karşılığında “*owner of copy*” ve “*basım hakkı*” karşılığında “*right of copy*” kavramları kullanılmaktaydı. Günümüzde de fikri mülkiyet sistemlerinde sıkça karşılaştığımız *copyright* kavramı bu kavramlardan hareketle bugüne kadar gelmiştir (Ateş, 2003).

Yine de, az da olsa bu dönemde bazı eser sahiplerinin yayınevlerinin yanında imtiyazlar aldıkları bilinmektedir. Yazarlara verilen ilk imtiyazın 1486’da “*Venedik Tarihi*” adlı kitabı için *Sabellicus*’a verildiği tarihçiler tarafından aktarılmaktadır. Benzer bir şekilde Fransa’da Rönesans devri yazar ve şairlerinden *Rabelais*’e eserlerini basıp satmanın yanında, o zamana dek yayınlananları da düzeltmek ve kendisini kötü tanıtan kopyaları imha etmek yetkisi verilmiştir. Her ne kadar bu gibi örnekler sayıca çok az ve eser sahiplerine verilen paralar o dönem için bahşedilen lütuflar olarak algılanmış olsa da, eser sahiplerinin emekleri karşılığı bir ücret almasının gelenekleşmesi ve bir adet halini alması, fikri mülkiyet tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır (Ateş, 2003).

Yayınevi mülkiyeti döneminin sonlanması, dünyada diğer tüm dengeleri de değiştiren Fransız İhtilali ile olmuştur. İhtilal sonrasında loncalar ve dolayısıyla imtiyazlar ortadan kalkmış ve eser sahiplerini korumasız bırakan iki yıldan sonra, 1791’de sahibinin eseri üzerinde mülkiyet hakkı olduğu kabul edilerek “Fikri Mülkiyet Dönemi” tabir edilen süreç başlamıştır. Bu dönemden sonra esere sahibinin hayatı boyunca ve ölümünden sonra 10 yıl süreyle koruma sağlanmış, bu süreler dolduktan sonra da eserin kamu malı olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde de benzer

şekillerde varlığını sürdüren bu anlayış, fikri mülkiyet teorisini ortaya koymuştur (Tekinalp, 2005).

Aslında fikri ürün sahibinin haklarını koruyan ilk düzenleme 1709 tarihli İngiliz kanunudur. Bunu 1791'deki Fransız kanunu takip etmiştir. Fransız kanununa öncelikle Belçika ve Hollanda, daha sonra siyasi birliğini yeni sağlamış olan Almanya ve 1800'lü yılların son çeyreğinde ise İsviçre ve İtalya'nın çıkardığı fikri mülkiyet yasaları takipçi olmuştur. Bu dönemden sonra benzer düzenlemeler tüm Avrupa ülkelerinde oluşturulmaya başlanmıştır (Ateş, 2003). Kısacası, fikri mülkiyet koruması XV ve XVI. yüzyıllarda imtiyazlarla sağlanırken, XIX. yüzyılda ulusal kanun düzenlemeleriyle gerçekleştirilmiştir. Sanayileşme ile ekonomilerin merkezleşmesi ve ulusçuluk gibi gelişmekte olan kavramlar, modern ulusal fikri mülkiyet mevzuatlarının gelişiminde etkili olmuşlardır (Suluk ve Orhan, 2005).

Önceleri ulusal yasalarla sağlanmaya çalışılan fikri mülkiyet hakları koruması, ülkeler arası ticaretin ciddi boyutlara ulaşmasıyla, uluslararası ortamda da koruma altına alınmaya başlanmıştır. 1873 tarihinde Avusturya-Macaristan imparatorluğu buluşların sergileneceği bir etkinlik düzenlemiş ve yabancıları da bu sergiye davet etmiştir. Fakat yabancılar sergide buluşlarına yeterli fikri korumanın sağlanamayacağı ve fikirlerinin çalınıp başkaları tarafından kullanılacağı endişesiyle bu davetleri reddetmişlerdir. Bunun üzerine imparatorluk sergilenen buluşlara geçici bir koruma sağlama garantisi vermiş ve aynı yıl içerisinde patent reformuyla ilgili Viyana Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongreyi Paris'te düzenlenen diğer kongre ve konferanslar izlemiş ve bunların sonucunda fikri mülkiyet haklarını gözetin ve koruyan ilk uluslararası anlaşma olan 1883 tarihli Paris Anlaşması imzalanmıştır (WIPO, 2006).

Bu anlaşma sonrasında, önceleri sadece sınırdaş ülkeler arasında mütekabiliyet esaslı fikri mülkiyet koruyucu ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak bu ikili anlaşmalara taraf olmayan ülkelerde, fikri ürünlerin çalınabilmesi dolayısıyla bu anlaşmalar uluslararası düzeyde yeterli görülmemiştir. Bu yüzden, korumanın en iyi şekilde sağlanması adına, anlaşmalara mümkün olduğunca fazla sayıda ülkenin dahil olmasını amaçlayan çalışmalar başlatılmıştır (Ateş, 2003). Böylece gerek bölgesel, gerek küresel boyutta birçok uluslararası anlaşma ile fikri mülkiyet hakları koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu anlaşmaların en kapsamlı ve önemlileri bu araştırma dahilinde kronolojik sıralarına göre ele alınacaktır.

Paris Anlaşmasının hemen ardından, 1886 yılında Bern Anlaşması, on ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ilk kez edebiyat ve sanat eserlerini korumaya yönelik uluslararası bir birlik kurulmuştur. Sözleşme ile tüm üye ülkelerde ortak bir hukuki alt yapı oluşturulamamış olsa da, tüm eser sahiplerine, vatanına bakılmaksızın asgari haklar sağlanması gerektiği kabul edilmiştir. (Ateş,2003).

Bern Sözleşmesi'nin Kıta Avrupasındaki ülkelerin katılımıyla oluşturulmuş olması sebebiyle, bu anlaşma Anglosakson kökenli hukuk sistemleri için çok ideal değildi. Bunun üzerine UNESCO bu uyumsuzlukları giderebilmek adına 1952 yılında yeni bir uluslararası sözleşme çalışmasına başlayıp, Evrensel Fikri Haklar Sözleşmesi'ni (Universal Copyright Convension-UCC) Cenevre'de yürürlüğe koydu. Her ne kadar UCC, iki hukuk sistemine uyumlu bir yapı önermiş olsa da, Bern Sözleşmesi'ndeki gibi tam bir asgari haklar sistemini oturtamamış olması, fikri korumayı belli formaliteler sonucu sağlaması ve koruma süresi olarak daha kısa bir periyot öngörmesi açısından daha az başarılı bulunmaktadır (Ateş, 2003).

Bern ve Paris Anlaşmalarını kabul eden ülkeler tarafından 14 Haziran 1967'de WIPO – Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (World Intellectual Property Organisation) adı altında bir birlik kurulmuştur. Bu birliğin amacı fikri mülkiyet haklarını korumayı teşvik ederek, ulusal ve uluslararası boyutta, kapsamlı bir koruma anlayışının hakim olmasını sağlamaktır. WIPO üyesi ülkeler 20 Aralık 1996'da İsviçre'nin Cenevre kentinde "*Fikri Haklar*" isimli bir anlaşma metnini kabul etmişlerdir. Bu anlaşmanın asıl amacı, günümüzde hızla gelişen internet sayesinde artan elektronik ticarete fikir ve sanat ürünlerinin güvenlik ve korunmasının sağlanabilmesidir (Ateş, 2003).

1994'te kurulan ve kısa adı WTO (World Trade Organization) olan Dünya Ticaret Örgütü de Fikri Mülkiyet Hakları konusuna önem vermiş ve tüm ülkeler arasında bu konuda minimum standartların uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu amaçla örgüt üyeleri tarafından "Sahte Mal Ticareti Dahil Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması" (TRIPS) 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. TRIPS anlaşmasının diğerlerinden en önemli ve olumlu farkı, üye ülkelerin istenen minimum şartları yerine getirmemesi durumunda kendilerine yaptırımların uygulanabilmesidir (Suluk, 2003). Ateş (2003), bu konuyla ilgili, WTO üyesi olmayan veya anlaşmayı kabul etmemiş ülkelerin de taahhüt altında kaldığına dikkat çekerek, bir ülkenin istenen şartları yeterince sağlamıyor olması durumunda, giderek fiziki sınırları aşan ve küreselleşen serbest ticaretten dışlanacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak, ticaretin, ve ülkeler arası iletişimin sınır tanımadığı günümüz dünyasında fikirsel ürünlerin en çok dolaşım sağlayan unsurlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinin büyük kısmını, fikirsel çözümlerin sağladığı teknolojiler ve ürünler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, fikri mülkiyet korumasına önem verilmemesi, ahlaki boyut bir tarafa, büyük ekonomik kayıplara sebep olmakta ve gelişmiş ülkelerin sisteme ticari/maddi kaygılarla müdahale etmeleriyle sonuçlanmaktadır.

2.4.2. Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler

Roma Anlaşması ile hayata geçirilen Avrupa Birliği'nin kurulmasındaki asıl amaç, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşmasının mümkün olduğu bir ortak pazarın oluşturulabilmesidir. Bu amaçla birlik içerisinde ekonomik bütünleşme büyük ölçüde sağlanmış ve bir sonraki adımda politik birliğin sağlanması hedeflenmektedir. Birlikteki bütünleşmeye, serbest dolaşımın ve dolayısıyla serbest ticaretin sağlanmasıyla ulaşılabileceği düşünülmektedir. İşte bu noktada, ortak pazarın önünde fikri mülkiyet hakları önemli bir engel teşkil etmektedir. Avrupa Birliği'nde fikri mülkiyet hakları ile ilgili konulardan doğan sorunların bir kısmına çözüm üretilmiş olsa da, bir kısmı hala varlığını sürdürmektedir (Suluk ve Orhan, 2005).

Günümüz hukuk düzenleri içerisinde en üst seviyede bulunan ve Avrupa Birliği Anayasası olarak nitelendirilebilecek kurucu anlaşmalarda (treaties), fikri haklarla ilgili olarak genel ifadeler kullanılmış olsa da, “fikri hak” veya “telif hakkı” tabirlerine bu kurucu anlaşmalarda yer verilmemiştir. Yine de birliğin ayrı bir fikri mülkiyet hukuku olmadığı ileri sürülemez. Öyle ki, gerek AB içtihat hukukunda, gerekse doktrinde, Avrupa Topluluğunu kuran Roma Anlaşmasının 36. maddesinde, “sınai ve ticari mülkiyet” kavramının fikri hukuk kapsamındaki tüm hakları kapsadığı kabul edilmektedir (Ateş, 2003).

Avrupa Topluluğu Anlaşmasının 28-30. ve 295. (eski 30-34 ve 222.) maddelerinde fikri mülkiyet haklarına atıfta bulunulmuş olsa da bu anlaşmayla bir fikri mülkiyet sistemi oluşturulamamıştır. Üye ülkelerin her birindeki fikri mülkiyet düzenlemelerinin birbirinden çok farklı olması sebebiyle, ortak pazarda malların serbest dolaşımı konusunda büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Suluk (2003), söz konusu hukuki düzenleme farklarını gidermek için, birlik içerisinde kanuni uyumlaştırma

çalışmaları yapıldığını ve bu çalışmaların sonucunda büyük oranda başarılar elde edildiğini ifade etmektedir.

Sözü edilen, üye ülkelerin yerel düzenlemeleri arasındaki uyumsuzluklara örnek olarak, Endüstriyel ve Grafik Tasarım korumasındaki, birlik uyarlamalarından önceki, farklı Avrupa ülkelerinde varolan durum gösterilebilir. Uyumlaştırma çalışmaları öncesinde tasarım korumasında İskandinav ülkeleri, patent yaklaşımını kabul ederken, Almanya ve Fransa gibi Kıta Avrupası ülkeleri fikir ve sanat eserleri yaklaşımını esas almaktaydı. Yasa uyarlama çalışmalarında her iki farklı yaklaşımdan da vazgeçilmiş, hem teknik hem de sanatsal görüşlerdeki koruma anlayışlarını içeren, “tasarım yaklaşımı” yürürlüğe konulmuştur (Suluk, 2003).

Avrupa Birliği’nde fikri mülkiyet yasalarının uyumlaştırılması çalışması, neredeyse birliğin tarihi kadar eskidir. Örneğin, markalar hukuku konusundaki çalışmalar 1958 yılında, patent ve tasarım koruması ile ilgili çalışmalar 1959 yılında başlamıştır. (Suluk ve Orhan, 2005). Yapılan uyumlaştırma çalışmaları ile hem birliğin tamamında hem de üye ülkelerde, derhal ve doğrudan uygulama kabiliyeti bulunan tüzükler ve söz konusu üye ülkeleri, hedeflenen sonucu elde etmeyi sağlayacak şekilde düzenlemeler yapmaya zorlayan yönerge ve yönetmelikler gibi hukuki sistemler oluşturulmuştur (Ateş, 2003). Bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan yasalar ve yönetmelikler, küçük değişikliklerle günümüzde de hala kullanılmaktadır.

Fikri mülkiyet haklarının korumasına ilişkin düzenlemeler kadar, bu düzenlemelerin ne kadar iyi uygulandıkları da çok büyük önem teşkil etmektedir. Özellikle fikri ürünler ve bunları korumaya gösterilen özenin ekonomiye yaptığı etkinin son dönemde artmasıyla, hükümetler bu konuya fazlasıyla eğilmeye başlamıştır. Benzer bir durum Avrupa Birliği için de geçerlidir. Bu amaçla kopya yayın ile mücadelede etkin bir çözüm üretebilmek adına, 2004 yılında Avrupa Birliğinde yeni bir yönerge düzenlenmiştir (Europa, 2006).

Yapılan uyumlaştırma çabaları sonucu, Avrupa Birliği içerisinde ortak bir fikri hukuk sisteminin oturtulmuş olması ile, fikri haklarla ilgili davalarda merkezi bir yargı mekanizması kurulmuş ve farklı üye ülkelerde aynı davanın defalarca açılması engellenerek, hem maddi açıdan hem de zaman açısından tasarruf sağlanmıştır. Ayrıca, tescil edilmesi gereken patent, marka ve tasarımları tek bir işlem ile tüm üye ülkelerde korumaya almak mümkün hale gelmiştir. Bu sadece üye ülke vatandaşları

için değil, ayrıca bizler gibi Birlik dışındaki ülkelerin vatandaşlarının fikri ürün tescilleri açısından da bir kolaylık olarak kabul edilebilir (Suluk, 2003).

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nde fikri mülkiyet koruması ciddi bir şekilde ele alınmakta, gerek yasalar, gerekse bu yasaların düzgün uygulanması konusunda özen gösterilerek, fikirsel çalışmalar ortak bir sistem ile korunmaya çalışılmakta ve dolayısıyla serbest rekabet ortamı sağlıklı bir şekilde korunmaktadır.

2.4.3. Türkiye'deki Gelişmeler

Ülkemiz fikri hukuk tarihinde de dünya üzerinde yaşanmış olan gelişmelere paralel değişimler yaşanmış olmakla birlikte, söz konusu değişim hareketleri gerek kültürel, gerek sosyal koşullar sebebiyle çoğu zaman engellerle karşılaşmış ve batıya göre gecikmeler göstermiştir. Örneğin dünyada fikri hukuk tarihinde, özellikle ortaçağda rol oynamış olan loncalara tarihimizde de rastlanmaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki loncalar birer esnaf örgütü olarak toplum hayatında önemli roller üstlenmişse de, ne yazık ki fikri mülkiyet sistemlerinin gelişiminde yer almamışlardır. Bunun sebebi tarihimizde ne yazar, ne de yayınevlerini örgütleyen bir lonca yapısının bulunmamasıdır (Tekinalp, 2005).

Ülkemizde fikri mülkiyet hukukunun gelişiminin geç olmasında, özellikle dünya fikri mülkiyet tarihinde de önemli yer tutan matbaanın topraklarımızda kurulmasının çok gecikmiş olması önemli bir faktördür. Matbaanın Guttenberg tarafından icadı ve 1440-50'li yıllarda Avrupa'da kullanılmasından yaklaşık 300 yıl sonra, Osmanlı Devletinde 1727'de ilk matbaa kurulabilmiştir. Matbaanın ülkeye gelişinin gecikmesinde, Avrupa'da da ilk dönemlerde olduğu gibi dini gerekçelerle matbaaya karşı gösterilen tepkiler ve özellikle geçimini hat sanatından kazananların sayısının çok olması ve bunların bu yeni teknoloji ile birlikte işsiz kalma korkuları etkili olmuştur (Ateş, 2003).

Tekinalp (2005), Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazar haklarını koruyan ilk belgenin 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesi olduğunu belirtmektedir. Bu nizamname ile ilk defa eser sahiplerine telif hakkı tanınmıştır. 1857'de yeni bir nizamname daha yayınlanmıştır. Bu nizamnamenin iki önemli özelliği vardır. Bunlardan ilki, eser sahibini mükafatlandırmak ve başkalarını da bu gibi çalışmalara sevk etmek gerekçesiyle hayat boyu imtiyaz sağlanmış olmasıydı. Böylece, Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış olan fikri mülkiyet teorisi ülkemizde de etkisini göstermiş

oluyordu. Nizamnamenin ikinci önemli boyutu, sansüre resmen değinilmiş ve bunun resmileştirilmiş olmasıydı (Tekinalp, 2005).

1857 tarihli Osmanlı Nizamnamesi bir anlamda batıdaki imtiyaz sistemine benzer bir sistemi Osmanlı'ya getirmiş ve matbaa mülkiyetine benzer bir yöntemle, basılmış bir eserin tüm nüshaları tükenmedikçe yenilerinin basılmasını engellemiştir. Bu nizamname ile basım hakkı, hak sahibinin rızası ile bedelli veya bedelsiz olarak devredilebilmekteydi. Bir yayın evinin üzerinde anlaşılardan fazla basım yapması suç olarak kabul edilip cezaya tabii idi. Matbaa Nizamnamesi de denilen bu nizamname ile aynı yılda, 1857'de yürürlüğe konan "Telif Nizamnamesi" ile yazarlar adına tekelci imtiyazlara son verilmişse de, eser sahiplerine daha kapsamlı haklar tanınmıştır. Yazar, eskiden olduğu gibi ömür boyu eser üzerindeki haklarını barındırırken (md.2), aynı zamanda eserini bastırarak imkana sahip değilse, kendisine Maarif Meclisince öngörülen bir ücret ödenerek, eser devlet tarafından basılabilmekteydi. 1872'de bu nizamnameye ek hükümler getirilerek, yazarın kitapları üzerinde 45 yıl hakkı olduğu ve ölümünden sonra bu süre dolmadıysa, hakların mirasçılara kalacağı maddesi eklenmiştir. Bu düzenlemeyle tercüme eser sahiplerine de 20 yıl koruma süresi verilmiştir (Ateş, 2003).

Bu nizamnamelerden sonra Osmanlı Döneminde yapılan ilk fikri mülkiyet düzenlemesi, 1910 tarihli "Hakkı Telif Kanunu"dur. Bu kanun 1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti döneminde Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun çıkışına kadar, ülkemizde yürürlükte kalmıştır. 42 maddeden oluşan Hakkı Telif Kanunu, döneminin koşulları itibarıyla yeterli olsa da, batılı ülkelerin kanunları ve 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ne göre birtakım eksiklikler bulundurmaktaydı. Örneğin bu kanunda fotoğraf, sinema eserleri ve radyo yayınları gibi sanatsal boyutu olan unsurlar, koruma altına alınmamışlardı. Kanunda sahne eserlerinden sadece tiyatroya yer verilmişken, herhangi bir eserin korunması için tescil ettirmek, şart olarak kabul edilmişti (Ateş, 2003).

Daha sonra, 1933 yılında Türkiye'ye gelip, 17 yıl İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde ticaret hukuku kürsülerinde kurucu başkanlık sıfatıyla hizmet vermiş ve Türkiye'de ilk defa fikri hukuk derslerinin bizzat verilmesini sağlamış olan Prof. Dr. Ernst Hirsch, ülkemizde hala kullanılmakta olan 5846 sayılı "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu"nu (FSEK) hazırlamıştır. 1 Ocak 1952 yılında yürürlüğe girmiş olan FSEK, günümüze kadar birkaç defa değiştirilerek güncellenmiştir. Kanun üzerinde

ilk defa 1983 sonra 1995 ve en son Mart 2001’de birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin altında iki temel sebep yatmaktadır. Bunlardan birincisi, hızla değişen hayatla birlikte kanunu da, teknik, kültürel, toplumsal ve hukuksal gelişmeler sonucunda çıkan ihtiyaçlara ve uluslararası sözleşmelere göre uyarlamak iken, ikincisi ise yasadışı kopyalama ve çoğaltma ile mücadelede FSEK’i daha etkin kılmaktır. Birinci amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar başarılı olarak nitelendirilebilse de, ikinci amaç uğruna yapılanlar için aynı şeyler söylenemez. Yasadışı kopyalama ve çoğaltma ile mücadele adına özensiz hükümlerle kanunun özü yıpratılmış, ağır cezalarla caydırıcılık etkisi yitirilmiş ve ne yazık ki kanun sistemi onarılamayacak seviyede yıpratılmıştır. Yapılan değişikliklerle FSEK, kendisine güç veren yorumlama yeteneğini kaybetmiş ve dolayısıyla uygulama anlamında da sorunlu duruma gelmiştir (Tekinalp, 2005).

Yine de son dönemde, özellikle 1995 yılı sonrasında fikri mülkiyet konusunda büyük gelişmeler olduğu fikri savunulmaktadır. Suluk ve Orhan (2005), 1995 sonrasında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesindeki komisyonların 5’er yıllık periyotlar için düzenlediği hedefler sayesinde büyük başarıların elde edildiği vurgulamışlardır. Gerçekten bu dönemde meslek birlikleri yeniden yapılandırılmış ve cezalar arttırılmıştır. Ulaşılan hedeflerin yanında, henüz gerçekleştirilemeyen fikri mülkiyetin üniversitelerde lisans seviyesinde yaygın bir zorunlu ders olarak okutulması gibi hedeflerde bulunmaktadır.

Yine 1995 yılında Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne dahil olması ülkemiz fikri mülkiyet hukuku tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa Birliği ile ticari açıdan entegre olmaya çalışan ülkemizin, bu amaca ulaşabilmesi için düzenlemesi gereken mevzuatların büyük bir çoğunluğunun fikri hukuk alanına girmekte olması, bu alanda çok kısa sürede büyük atılımlar gerçekleştirilmesine vesile olmuştur. Sadece 1995 yılı içinde, Patent (ve Faydalı Model), Marka, Tasarım ve Coğrafi İşaretler ile ilgili dört tane kanun hükmünde kararname devreye sokularak, fikri hukukumuzda reform denebilecek ilerlemeler kaydedilmiştir (Suluk ve Orhan, 2005).

Yine de, yapılan ani düzenlemelerin çok başarılı olduğu ve düzgün çalıştığı söylenemez. Örneğin, herkes tarafından yıllardır bilinen nazar boncuğu ve orak gibi objelerin, bazı şahıslar adına tescillenmiş olması ve Yargıtay’a intikal eden konuyla

ilgili davalarda, hukuki yolla diğer üreticilerin imalatlarının durdurulmaya çalışılması, sistemin tam olarak algılanamamış olmasına bağlanabilir (Suluk, 2003).

Benzer düzenlemelerin ardından birtakım sıkıntıların yaşandığı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, fikri hakları koruyucu bir kalkan altına almaya çalışan hukuki bir sistemin var olması ve bu sistemin kurallarının sağlıklı bir şekilde uygulanmaya çalışılması, ülkemizin gelişiminde çok büyük katkılar yaparak, bizleri geleceğe taşıyacaktır.

2.5. Fikri Hakkın Hukuki Niteliğine İlişkin Kabul Görmüş Çeşitli Görüşler ve Bu Görüşler Doğrultusunda Şekillenmiş Olan Hukuki Uygulamalar

Fikri haklara değer verilmesi ve bu konular üzerinde çalışmalar yapılması, özellikle Fransız İhtilali sonrası dönemde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmalar sonucunda eser sahibinin hakları ve bu hakların hukuki niteliğine ilişkin çeşitli görüşler de ortaya atılmıştır. Geliştirilmiş olan bu teorik görüş ve yaklaşımlar, günümüzde de yürürlükte olan hukuki düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır.

2.5.1. Fikri Hakkın Hukuki Niteliğine İlişkin Kabul Görmüş Çeşitli Görüşler

İnsanlık tarihinde, fikri haklara değer verilmesi ve bunların hukuki yöntemler ile korunması konusunda eğilimler belirmesiyle, bu hakların hukuki niteliğine dair çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerden en önemlileri “Mülkiyet Hakkı”, “Kişisel Haklar”, “Gayri Maddi Haklar” ve “Birlik (Bütünlük)” teorileridir (Tekinalp, 2005).

Fikri hakkın hukuki niteliğine ilişkin temel yaklaşım, Tabii Hukuk felsefesi tarafından da savunulan Mülkiyet Hakkı görüşüdür. Bu görüşe göre, kişiler zihinsel ve kültürel çalışmaları sonucunda ortaya çıkardıkları ürünlerde, tıpkı menkul ve gayri menkul mallar üzerinde olduğu gibi bir mülkiyet hakkına (property right) sahiptir (Ayiter, 1981). Kişi bu hakkını korumak ve müdahaleleri önlemek adına tekелci yetkilerle donatılmıştır. Dolayısıyla, üçüncü kişiler hak sahibinin izni olmadan eser üzerinde tasarrufta bulunamazlar.

Fikri mülkiyet teorisi, 1789 Fransız İhtilali sonrası, bu ülkede ortaya çıkmış ve daha sonra kısa sürede bütün Avrupa’yı etkilemiştir. İhtilal öncesinde eser üzerindeki tüm mali haklar, imtiyazlar halinde yayıncılarda veya bunların loncalarındayken, ihtilal

sonrasında tüm imtiyazlar kaldırılarak, haklar gerçek sahipleri olan fikri çalışma sahiplerine verilmiştir. Bu dönemde konu sadece mali boyutuyla ele alındığı ve manevi boyut görmezden gelindiği için bu yaklaşım eleştirilmiş olsa da, hala dünya üzerindeki pek çok ülkede “Fikri Mülkiyet” kavramının genel anlamda konuya başlık olması, teorinin ne kadar da önemli olduğunun bir kanıtıdır (Tekinalp, 2005).

Bu teori, fikri hakların, gerçek mülkiyet haklarından farklı olarak, süreyle sınırlandırılıyor olması ve manevi hakları hiç ele almaması gerekçesiyle çok eleştiri toplamıştır. Ayrıca, maddi ürünler üzerinde mülkiyet hakkı kazanmak için sahipliğin resmi yollarla tescil edilmesi şartken, fikri ürünler üzerindeki hakkın kazanılmasında, hiçbir işleme gerek kalmadan eserin vücuda getirilmesinin yeterli olması, fikri hakları mülkiyet haklarından ayrı olarak ele almak gerektiğini gösteren bir diğer sebep olarak dile getirilmiştir (Ateş, 2003).

Fikri Mülkiyet teorisinin eksikleri konusunda eleştiri getiren ve bu doğrultuda geliştirilen bir diğer teori de Kişisel Haklar teorisidir. İlk kez Alman filozof Kant, 1785 yılında yayınladığı bir yazıda fikri ürünün somutlaşmış olduğu eşya veya objeden ayrı bir şey olduğunu kabul etmiş, nesne olarak bir kitap ile onun içeriğindeki fikirlerin tamamen bağımsız olduğunu belirterek, bu fikirlerin yazarın şahsiyeti ile doğrudan ilişkili olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla bu teoriye göre, eser üzerinde yapılan izinsiz bir değişiklik veya çoğaltma yazarın kişiliğine zarar vereceği için hukuki koruma altına alınmalıdır. Kant’ın görüşüne hukuki nitelik kazandıran ilk isim “*Fikri Mülkiyet Görüşününün Temel Kavramlarının Eleştirisi*” kitabı ile Max Lange olsa da, Kişisel Haklar teorisinin kurucusu olarak “*Alman Özel Hukuku*” kitabının yazarı Otto von Gierke kabul edilmektedir (Tekinalp, 2005).

Bu teori, manevi hakları gözetirken, fikri hakkın mali yönünü ikinci planda bıraktığı ve hatta görmezden geldiği gerekçesiyle, kimi kesimler tarafından kabul edilmemiştir. Ayrıca, şahsiyet hakları kişinin ölümüyle birlikte sona ererken, fikri hakların devir veya miras yoluyla hala devam edebilmesi gerekçe gösterilerek de fikri hakların bütünüyle şahsi haklar olarak ele alınamayacağı vurgulanmıştır. Tüm eksiklerine rağmen bu teori, günümüz fikri hukukunun manevi haklara verdiği önemin gelişiminde büyük bir rol oynamış ve Bern sözleşmesi gibi hemen hemen bütün dünyada geçerlilik sağlamış bir anlaşmada da bu haklardan bahsedilmesinde öncü olmuştur. (Ateş, 2003).

Mülkiyet Hakkı ve Kişisel Haklar teorilerinin belli açılardan eksikleri olması sebebi ile bu iki görüşün de olumlu yönlerini kendinde toplayarak, fikri hakkın hukuki niteliğini çizmeye çalışan diğer teoriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu teorilerden biri de Gayri Maddi Haklar teorisidir. Bu teori Goetlieb Flichte ve Frederich Hegel tarafından savunulmuş ve Kant'ın belirttiği gibi obje olarak kitapla, onun içeriğindeki fikrin birbirinden bağımsız olduğu temeli üzerine oluşturulmuştur. Bu düşünürlerin Kant'tan farklı olarak savundukları şey ise, eser yayımlanıp satılırken maddi olan eşya boyutunun devredilebilir olması, fakat soyut olan fikri boyutunun asla devredilemeyip sadece fikir sahibine ait olduğudur. Belirtilen kişiler, teorinin felsefi boyutunu ele almış olsalar da, konuyu hukuki açıdan bir çerçeveye oturtan Joseph Kohler asıl kurucu olarak kabul edilir. Teoriye göre fikri hukuk, soyut, elle tutulamayacak bir şeyi kendine konu almaktadır. Dolayısıyla fikri ürüne bir gayri maddi ürün denilmektedir. Fikri hak, ne salt olarak eser sahibinin kişilik hakkına, ne de sıradan bir malın mülkiyet hakkına karşılık gelmektedir. Bu teoriye göre eser sahipliği, birbirinden ayrı olan iki haktan oluşan (düalist) bir haktır (Tekinalp, 2005).

Eser sahibinin, manevi ve maddi haklarını aynı çerçeveye kapsamında ele alan bir diğer teori de Birlik (Bütünlük) Teorisidir. Bu görüşe göre, maddi ve manevi boyutlar fikri hakkın özünde yer almakla birlikte, bu iki kavram birbirleriyle iç içedir ve ayrılamayacak derecede bütündür (Tekinalp, 2005). Farklı iki tür yetkiyi içinde barındıran tek hakkın varlığından söz edildiği için bu yaklaşıma Monist yaklaşım da denmektedir. Buradaki monist, yani tekçi kavramı, ilk dönemlerde konunun sadece tek boyutunu ele alan, mülkiyet ve kişilik hakları ile karıştırılmamalıdır. Bu yaklaşımda fikri hakların maddi ve manevi her iki unsuru, tek bir hakkın ayrılmaz iki parçası olarak değerlendirilmiştir (Ateş, 2003).

Bu teorilerin, farklı ülkelerde farklı şekillerde kabul gördüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Almanya'da da, Fransa'da da, eser sahibinin maddi ve manevi haklarını koruma altına alan hukuki sistemler olmakla beraber, Almanya'da monist yaklaşım kabul edilmiş ve fikri hak bir bütün olarak ele alınarak, kesinlikle devredilememekte, mali konularda bile sadece lisans verilmekteyken, Fransa'da dualist yaklaşım kabul görmüş ve dolayısıyla mali unsurların devrinde sakınca görülmemiştir. Ülkemizde ise Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun kurucusu Hirsch tarafından geliştirilen ve temel anlamda monist bir görüş olan, "eser sahipliği" yaklaşımı kabul görmüştür (Tekinalp, 2005).

2.5.2. Fikri Hak Konusunda Farklı Ülkelerde Görülen Hukuki Yaklaşımlar

Fikri mülkiyet hukuku konusunda da, diğer hukuk dallarında olduğu gibi Kıta Avrupası ile Anglosakson veya Angloamerikan olarak adlandırılan, ülkelerin hukukları arasında ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Bir önceki kısımda değinilmiş olan fikri hakların hukuki niteliğine ilişkin görüş ve yaklaşımlar bu ülkelerin modern fikri hukuk düzenlemelerinde etkili olmuştur. Genel Hukuk da (Common Law) denilen Angloamerikan Hukuk sistemi ile, Medeni Hukuk diye adlandırılan Kıta Avrupası hukukunun, fikri haklar konusundaki en temel farkı, bu hukuk sistemlerinde sorunu ele alırken odaklandıkları noktadır. Kıta Avrupası Fikri Hukukunda, koruma altına alınması gereken temel unsur, fikri ürünün yaratıcısı olan kişiyken, Anglosakson Hukukunda korumanın odağında, eser yani fikri ürün bulunmaktadır. Bu sebeple, Kıta Avrupası hukukunda, fikri mülkiyet hakları Fransızca'daki *droit d'auteur* yani "eser sahibinin hakkı / hukuku" olarak ifade edilirken, Anglosakson Hukukunda İngilizce olan *copyright* kelimesi kullanılıp, bu hukuk sistemi yayın hakkı ve eser üzerinde yoğunlaşmaktadır (Ateş, 2003).

2.5.2.1. Kıta Avrupası Hukuk Yaklaşımları (Droit d'auteur)

Tabii Hukuk anlayışında var olan ve fikri hakların hem maddi mülkiyet boyutunun, hem de kişilik hakları boyutunun var olduğunu kabul eden anlayış, Kıta Avrupası hukukunda etkisini ağırlıklı şekilde göstermektedir. Tabii Hukuk anlayışına göre, eser ile sahibi arasındaki bağ eserin ortaya çıkmasıyla kurulmuş olup, bu hakkı ortaya çıkarmak veya koruma altına almak için herhangi ilave bir uygulamaya gidilmesine gerek yoktur. Kimileri eser ve sahibi arasındaki bağı, bir ebeveyn ile çocuğunun ilişkisine benzeterek, doğumla başlayan bu sıkı ailevi bağ ile fikri hak sahipliği ilişkisini benzeştirmektedir (Ateş, 2003).

Fikri hukuk teoriyenlerinin, eser sahibinin maddi ve manevi hakları konusu üzerinde yaşadıkları çelişkiler sonucunda kesin yargılara varamamış olmaları Kıta Avrupası hukukçularını da etkilemiş ve farklı ülkelerde farklı yaklaşımların yerleşmesine sebep olmuştur. Örneğin, Fransa ve onu takip eden kimi ülkeler Dualist bir yaklaşımı pozitif hukuklarında benimsemiş ve eser sahibinin maddi ve manevi olmak üzere iki temel hakkının olduğunu kabul etmişlerdir. Almanya ve diğer bazı ülkelerde ise, monist yaklaşım kabul edilip, tek bir fikri hakkın birbirinden ayıramayacak maddi ve manevi yetkileri bünyesinde barındırdığı anlayışı hakim olmuştur. Bu sebeple,

Almanya’da bir eserin mali haklarını dahi devretmek mümkün değilken, Fransa’da bu konuda bir sorun yaşanmamaktadır (Tekinalp, 2005).

Medeni Hukuku benimsemiş ülkelerin fikri düzenlemelerinde, bahsedildiği gibi ufak farklılıklara rastlansa da, bu hukuk sistemi dahilindeki tüm ülkelerin ortak noktası, fikri haklarının subje, yani eser sahibi üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Bu yüzden, bu ülkelerin dillerinde bile, konu ile ilgili kavrama verilen isim “eser sahibinin hakkı” anlamına gelen, Fransızca’da *droit d’auteur*, İspanyolca’da *dercho de autor*, İtalyanca’da *diritto d’autore* ve Almanca’da *urheberrecht* kelimeleridir (Ateş, 2003).

Ateş (2003), Medeni Hukuk sisteminin Genel Hukuktan bir diğer önemli farkının, kanunların en ufak detaylara inilmeden, daha genel ve yüzeysel olarak yazılmış olması olduğunu belirtmekte; bu yüzeysel yasalardan oluşan hukuki sistemin, kanunları uygulayanları sınırlamayıp, değişen hayat koşullarına karşın yeni yorumların getirilmesini sağladığını ve böylelikle çağa ayak uydurabilen, esnek bir hukuki korumanın sağlanabildiğini vurgulamaktadır.

2.5.2.2. Angloamerikan Hukuku Yaklaşımları (Copyright)

Genel Hukuk sistemi olarak da nitelendirilmekte olan Angloamerikan hukuk sistemi, bugün hala kullanılmakta olan İngiliz gelenek ve içtihat hukukuna dayanmaktadır. İngiltere ve onun etkisinde kalan ülkelerin hukuk düzenlemelerinde, fikri hak kavramı “copyright” terimi ile ifade edilmektedir. İngiltere’nin hukuk sistemini kendine temel alan söz konusu ülkeler, bir zamanlar bu ülkenin sömürgeleri olan Hongkong, Singapur, Malezya, Nijerya ve Avustralya gibi ülkelerle, bu hukuki yapıyı kendilerine örnek alan Kanada ve ABD’dir. Tarihi süreç içerisinde Genel Hukuk sisteminde, fikri hukuk üzerine gözlenen gelişmelerin, Medeni Hukuk ülkelerinden çok daha erken olduğu söylenirse yanlış olmayacaktır. Öyle ki, fikri hakkın pozitif hukuka ilk kez konu olması, 1556 yılında İngiltere’de gerçekleşmiş ve birçok modern fikri hukuk düzenlemesine öncülük eden *The Statute of Ann* yine bu ülkede 1709’da hayata getirilmiştir (Ateş, 2003).

Kıta Avrupası hukukundaki tabii hukuk görüşüne zıt olarak, genel hukukta fikri haklar kanuni bir tekel ile korunmaktadırlar. Yani, tabii hukuktaki fikri hakkın, kişinin doğuştan itibaren hakkı olduğu anlayışının aksine, fikri hakları koruma altına alan copyright kavramı, hukuki bir düzenlemeyle kanun koyucu tarafından yaratılan bir statüdür. Dolayısıyla, bir fikri ürün halka sunulduktan sonra, yaratıcısının

himayesinden çıkıp kamunun malı olmaktadır. Kamuya açılmış bu eser hakkında herhangi bir kişi için tekeli bir güç ve yetkiler verebilmek, ancak kanunlar adına mümkün olabilir. Bu yüzden copyright kavramı, “tabii hak” kavramının zıttı olarak, “normatif” ve “pozitif hak” olarak da adlandırılmaktadır (Ateş, 2003).

Ateş (2003), genel hukuk ülkelerinin de tamamen tabii hukuktan ayrı anlayışta olduklarının söylenemeyeceğini belirterek, buna örnek olarak, ABD’de 1976 tarihli Copyright Kanununda 203 ve 304. maddelerde tabii hukuk yaklaşımının etkilerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Yazar ayrıca, kabulünden seneler sonra da olsa, ABD’nin tabii hukuk kökenli olan Bern Sözleşmesine 1989 yılında imza atması, bu ülkenin fikri hukuk anlayışının Medeni Hukuk ekolüne yaklaştığını gösteren ikinci bir unsur olduğunun altını çizmektedir.

Her ne kadar, Bern Sözleşmesi gibi manevi haklara da önem veren uluslararası hukuk normlarına uyum sağlayabilmek Angloamerikan hukuku ülkeleri için zor olmuş olsa da, bu ülkeler küreselleşen dünya ticaretinde söz sahibi olabilmek adına, ilgili uluslararası anlaşmalar doğrultusunda yasalar çıkarmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, manevi haklar kavramı İngiliz fikri hukukunda ilk kez 1988 tarihli CDPA (Copyright, Designs and Patent Act) ile birlikte yer alırken, Bern Sözleşmesinin kabulü sonrası ABD’de, 1990’da “Görsel Eserlerin Sahiplerinin Haklarına İlişkin Kanun” da, sözleşmenin 6. maddesine benzer bir yapıya gidilmiştir (Ateş, 2003).

Günümüzde genel hukuk yaklaşımı medeni hukuka benzeme eğilimi göstermekle beraber temel farkların varlığı hala göz ardı edilemez. İşte, bu temel farkların en önemlilerinden biri, manevi hakkın doğuşu ile ilgilidir Medeni Hukukta bu haklar eserin meydana getirilmesi ile ortaya çıkarken, Genel Hukukta manevi hakkın doğumu ancak sözleşmeyle olur. Bu sistemde eser sahipleri, gerekli prosedürel yükümlülükleri yerine getirmeden eserin bütünlüğünü koruyamayacakları gibi, eser sahibi olarak isimlerinin belirtilmesini bile talep edemezler. Genel hukuk ülkelerinin, fikri hak korumasındaki sözleşmelere bağlılığına karşılık, çoğu Kıta Avrupası ülkesinde manevi haklar sözleşme ile dahi devredilememektedir. Genel hukuk sisteminin medeni hukuktan bir diğer önemli farkı da, kanunların yazılırken çok detaylı ele alınmış olması ve bu durumun fikri hukuklarında da açıkça görülebilmesidir. Ayrıntılı şekilde ele alınmış olan yasalar, çok farklı koşullarda neler yapılması gerektiği, nelerin suç unsuru içerdiği, hangi durumlarda hangi yaptırım ve cezaların uygulanması gerektiğini açıkça dile getirirken, kişisel yoruma

gerek bırakmamaktadır. Bu sistemin olumsuz yanı ise, değişen hayat koşulları ve teknik gelişmeler sonucunda mevcut düzenlemelerin yetersiz kalması ve sistem yoruma müsaade etmediği için kanuni açıkların oluşmasıdır (Ateş, 2003).

Genel Hukuk ülkelerinin manevi haklar üzerindeki yaklaşımları konusunda da, Medeni hukuk ülkelerinde olduğu gibi, kendi aralarında birtakım farklılıklar gözlenmektedir. Ateş (2003), bu duruma örnek olarak, Kanada Hukukunda manevi haklardan feragat etmenin açık veya dolaylı bir ifadeyle mümkün olduğunu, İngiltere’de hak sahibinin bu hakkından feragat etmek için konuyu yazılı bir şekilde beyan etmek zorunda olduğunu, Amerikan Hukukunda ise durumun çok daha katı olarak ele alındığını ve bütün haklardan feragatin doğru bulunmayıp, hangi haktan vazgeçileceğinin sözleşmede özel olarak belirtilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

2.5.2.3. Hukuksal Açıdan Sınıflandırılıp Koruma Altına Alınan Fikri Haklar

Araştırmanın bu aşamasına kadar açıklanmış olan fikri mülkiyet hakları kavramı, insanların bu konuyu önemseyip üzerinde düşünmeleriyle birlikte, her geçen gün ilerleme kat etmiştir. Fikri haklar ve bunların korunması üzerine yapılan çalışmalar sonucu geliştirilen düşünceler sayesinde, günümüze kadar gelen fikri hukuk düzenlemeleri oluşturulmuştur. Tarihçe kısmında da anlatıldığı üzere, yüzyıllarca farkına bile varılmamış olan fikri haklar, ilk dönemlerde basım ve yazar hakları olarak kendisini hissettirmişse de, daha sonraları diğer sanatsal faaliyetler, bilimsel veya işlevsel buluşlar da hak ettikleri fikri koruma kalkanının kapsamına alınmışlardır. Fikri hukuk kavramının insanın düşünsel çalışmaları ile olan doğrudan ilişkisi, bu alanın değişen yaşam anlayışı ve koşullarından da fazlasıyla etkilenmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, fikri hakların hukuksal koruma sınırlarının, değişen ve gelişen yaşam tarzı ve standartlarıyla birlikte her geçen gün genişleyeceğini veya evrimleşerek yeni kimlikler kazanacağını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde, eskiden sadece edebiyat ürünlerini ve onların sahiplerinin haklarını koruma altına alan fikri hukuk düzenlemelerinin, günümüzde ne kadar geniş boyutlara ulaştığı evrensel bir sınıflandırma sistemi altında gösterilecek ve belirtilen her fikri hak sınıfının genel anlamda tanım ve açıklamaları yapılarak bunların birbirlerinden farkları vurgulanmaya çalışılacaktır.

2.5.3. Fikir ve Sanat Eserleri

Fikir ve sanat eserleri hukuku, eserlerin ve sahiplerinin haklarını ve bunları korumaya ilişkin kuralların tamamını içeren hukuki düzenlemelerdir. Bu haklar eser sahibine eseri üzerinde maddi ve manevi anlamda inisiyatif yetkileri sağlarlar. Eser sahibinin maddi haklarının tecavüz ve sömürülere karşı korunması ile eserden ekonomik yararlanma olanakları, fikri haklar sayesinde sağlanmaktadır. Yine Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun (FSEK) bahsettiği yetkiler sayesinde esere izinsiz müdahalelere engele olunup, eser sahibinin isteğine uygun şekil ve zamanda, kendi adıyla, takma bir adla veya anonim olarak eser kamuya sunulabilir (Tekinalp, 2005).

Koruyucu vasıflarına yukarıda değinilen FSEK, bütün fikri çabaları değil, sadece ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar ve sinema eserleri şeklinde ifade edilen çalışmaları koruma altına almaktadır. İlgili çalışmaların belirtilen sınıflardan olması dışında, bu korumanın sağlanabilmesi için gereken bir diğer koşul da, çalışmaların sahibinin hususiyetini (özelliklerini) taşıyor olmaları zorunluluğudur. FSEK'in hususiyet kavramını belirttikten sonra eserleri dört ana gruba ayırması Bern Sözleşmesiyle paralellik göstermesi ile açıklanabilir. Belirtilen dört grup konusunda kesin sınırlama varken, bu gruplar içindeki eserlerin sadece örnek teşkil ettiği ve benzer eserlerin de bu sınıflara dahil edilebileceği kabul edilmektedir (Uslu, 2003).

Dört ana sınıftaki eserleri korumakta olan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun çekirdeğinde edebiyat, müzik ve sanat eserleri yer almaktadır. Sanat eserleri, mimari dahil tüm güzel sanat eserlerini kapsar. Ancak, bu hukuk dalının kapsamı, değişen hayat koşul ve yaklaşımları ile birlikte genişlik kazanmıştır. Önce bilim ve sinema, sonra maket, harita, süsleme gibi uygulama sanatları, daha sonra koreografi ve pandomim, son olarak da teknolojinin hayatımıza yerleştirdiği bilgisayar programları ve veritabanları bu hukukun kapsamına alınmıştır (Tekinalp, 2005).

FSEK kapsamında yer alan eser türlerini açıkladıktan sonra, bu yetkilerin nasıl kazanıldığına değinmekte de fayda olacaktır. Tekinalp (2005), bu hukuk düzenlemesinde, eser üzerindeki hakkın kazanımının, eserin meydana getirilmesiyle sağlanmış olacağını belirtip, başka bir deyişle, eserin hukuki koruma şemsiyesi altına alınabilmesi için hiçbir resmi işlem veya prosedürü devreye sokmaya gerek olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, eser sahibi olmak için herhangi bir ehliyet veya belgeye sahip olmak gerekmemektedir.

FSEK'e göre eser, "sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri"dir (madde 1/B, a). Bu tanımda yer alan herhangi bir çalışmanın eser niteliğine bürünmesi için gerekli olduğu belirtilen "sahibinin hususiyetini taşıma" ifadesi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. FSEK'in kurucusu Hirsch, bu kanunla mutlak ve teknelci hakların bir kişiye tanınarak diğer kişilerin özgürlük sınırlarının daraltıldığını, dolayısıyla böyle ayrıcalıklı yetkiler tanınan bir kişinin, ancak toplumsal kültürü geliştiren ve zenginleştiren fikri ürünler ortaya koyması sonucu bu hakları kazanması gerektiğine işaret etmiştir. Herkes tarafından ortaya çıkarılabilecek bir alelade çalışma değil, ancak yaratıcı bir fikirsel çalışmanın bu koruma kapsamına alınabileceğine işaret etmiştir (Uslu, 2003). Tekinalp (2005), bu iki tip çalışma arasındaki farkı örneklemek için iki kişi arasındaki bir kavgayı anlatan bir mahkeme tutanağı ile, benzer bir kavgayı kendine özgü teknik ve üslupla anlatan Sait Faik'in romanı arasındaki farkı göstererek, Hirsch'in ölçütünün de bu şekilde algılanması gerektiğini vurgulamıştır.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda, bir çalışmanın eser niteliğini kazanarak korunabilmesi için iki temel şarttan biri olan (sübjektif şart) "sahibinin hususiyetini taşıması" koşulu, hem koruma şartını hem de koruma kapsamını belirlemede merkez kavramdır. Bu kavramın daha iyi algılanabilmesi için Avusturyalı mimar A. Schwanzer'in mimariye getirdiği "Dört duvar ve başımızın üzerinde bir damdan fazla olan şey" tanımı faydalı olacaktır. Burada "daha fazla olan şey", sanatsal, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve tarihsel bir yapıyı ifade eder. Buradaki ifade tarzı mimardan mimara değişir ve onlardan özellikler taşır. Kısacası, her eser sahibi kendi duygu ve düşüncelerini, bilgi birikimi, kültürel altyapısı, tecrübesi ve diğer birçok kazanımıyla birlikte yoğurarak dış dünyaya ulaştırır (Suluk, 2003).

Uygun eser sınıfları içine giren bir çalışmanın, FSEK'in hükümlerinden yararlanarak korunabilmesi için, mutlaka tamamlanmış olması gerekmektedir. Tabii ki, bu çalışmanın bir eser olarak nitelendirilebilmesi için, belli bir seviyeye kadar gelişmiş olması şarttır. İşte bu seviye, yine eser olmanın ana koşulu olan, sahibinin hususiyetini yansıtabilme seviyesidir. Bir çalışma tamamlanmamış da olsa, kendisini meydana getireni yansıtıyorsa o artık bir eserdir (Suluk ve Orhan, 2005).

Tamamlanmamış eserler FSEK kapsamında koruma altına alınabilirken, yöntemler bu korumanın dışında kalmaktadır. Bu konuda İsviçre Federal Mahkemesi'nin

“Habla” kararı önemlidir. Bu dava, bir nota yazım tekniğinin taklit edilmesi üzerine açılmış, mahkeme ise, eser kavramından, bireysel fikri faaliyete dayalı olan bir düşüncenin şekillenmesinin anlaşıldığını, bu şekillenmenin ise söz, ses, resim, müzik veya mimikle olabileceğini, oysa ilgili olayda sadece bir metot bulunduğunu belirtmiş ve bunun kanunlarca korunamayacağını vurgulamıştır (Suluk ve Orhan, 2005).

Ülkemizde de benzer bir uyuşmazlık durumunda, fikri çabanın eser niteliğinin, kanuni gerekçelere uygunluğunun, talep beklemeksizin adli organlarca araştırılması gerektiği, Yargıtay’ca belirtilmiş ve ayrıca FSEK’in uygulanabilmesi için bir kişinin yaratmış olduğu somut bir eserin var olması gerektiği vurgulanmıştır (Uslu, 2003).

FSEK, fikri hukukumuzda önemli bir yer tutmakla birlikte, bu konuda tek olmayıp, ona eşlik eden birtakım hukuki düzenlemeler ile düşünsel hayata dair diğer konular da koruma kapsamı altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu diğer fikri hukuk disiplinlerinin en öne çıkanları, patentler, endüstriyel tasarımlar, faydalı modeller ve markalardır. Bunların yanı sıra daha birçok farklı fikri hukuk düzenlemesi bulunmakla birlikte, sayılan dallar FSEK ile konu itibarıyla en çok çakışan ve uygulamada da karışıklıklara sebep olan ana konulardır. Bu açıdan, belirtilen karışıklıkları gidermek adına, bu temel disiplinlerin FSEK’den farkları ve benzerliklerini açıklamakta fayda vardır.

Tasarım ve Grafik Koruması düzenlemeleri, belki de en çok FSEK ile benzeşen ve dolayısıyla farklarının netleştirilmesi gereken bir daldır. Endüstriyel tasarımlar estetik nitelik içeriyor ve FSEK’in diğer şartlarına da uyumlu ise Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin (EndTasKHK) yanında FSEK ile de korunabilir (Suluk, 2003). Hukukumuzda benzer şekilde, tescilli tasarımların EndTasKHK’e göre korunmasının bunların aynı zamanda FSEK hükümlerine göre de korunmasına engel olmayacağına özel olarak değinilmiştir (EndTasKHK m.1/son; FSEK m.2 b.3-4 son).

Tekinalp (2005), FSEK’nda eser üzerindeki hakkın, yani korumanın konusunun “ide” veya “konu” olmadığını onu ifade ediş tarzı olduğunu belirtmektedir. Bu ifade ediş tarzı yani üslup, eserde aranan sübjektif boyut, yani sahibinin hususiyetini barındırma şartıdır. Benzer bir şekilde, ünlü bir kişinin portresini veya heykelini herkes yapabilir; fakat koruma adına önemli olan, üslup, yani sahibinin esere yansıttığı benliğidir. FSEK, bir eserin meydana getirilişindeki üslubu, özgün tekniği,

ifade ediş tarzını veya yorumları, yani kişisel boyutu korurken, tasarım korumasının odak noktasında sadece ürünün görünümü bulunmaktadır. EndTasKHK tasarımı meydana getirenin kişiselliği gibi soyut kavramlarla ilgilenmez (Suluk, 2003).

Tasarım mevzuatı gibi patent, marka ve faydalı model mevzuatlarının da FSEK'den ciddi farklılıkları bulunmaktadır. FSEK ile koruma altına alınanlar, daha ziyade sanatsal ve edebi çalışmalarken, belirtilen diğer kanunların korumaya çalıştıkları sanayi ve ticari hayatı ilgilendiren unsurlardır. Dolayısıyla, FSEK'de korumanın amacı eser sahibi ve halefi ile onların haklarını güvenlik altına almakken, diğer mevzuatlarda amaç, eser sahibi ve halefinin yanında sanayi ve ticareti de korumaktır. Bu sebeple, koruma süresi ve şartları gibi konularda da, ilgili düzenlemeler arasında belirgin farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin FSEK, koruma altına aldığı eserlerin sahiplerine ömürleri boyunca ve ölümlerinden sonra birinci derece akrabalarına maddi konularda 70 yıl süresince koruma hakkı sağlamakta ve koruma süresi açısından diğer düzenlemelerle karşılaştırıldığında büyük farklar içermektedir. Yine FSEK kapsamında, tüzel kişilerin eser sahibi olması durumunda koruma, eserin alenileşmesinden 70 yıl sonra bitecektir. Diğer yandan, bir fikri eser üzerinde tasarım hukukunca sağlanabilecek bir koruma, en fazla 25 yıl boyunca geçerliliğini sürdürebilir (Suluk, 2003).

Her ne kadar FSEK, diğer fikri mülkiyet düzenlemelerinden farklı olarak manevi boyutu ile ağır basıyor olsa da, bu kanunun tamamen ticari ve maddi konulardan uzak olduğu söylenemez. Kanun kapsamında eser sahibinin maddi hakları da ele alınarak, bu konularda da tam bir güvenlik ortamı kendilerine sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin, eseri ticaret mevkiine koyma hakkı sadece eser sahibi ya da onun yetkilendirdiği veya lisans verdiği kişiye aittir. Ayrıca, eser sahibinin eseri üzerindeki satma hakkı ilk satıştan sonra tükenir. Fakat, resim gibi güzel sanat eserlerinin sonraki satışlarında, ilk bedelle arada büyük farklar olması durumunda, eser sahibinin veya onun mirasçılarının, eserin mülkiyetini satın almış olan kişilerin kazancından belli bir yüzde talep etme hakkı doğmaktadır. Benzer maddi düzenlemelerle FSEK'in ticari tarafı yapılandırılmıştır (Tekinalp, 2005).

Son olarak, diğer fikirsel düzenlemeler ile FSEK arasındaki belirgin farklılıklardan birisi de, FSEK'in eseri sadece taklide karşı koruyor olmasıdır. Birbirinin taklidi olmayan iki fikirsel çalışma aynı sonuca varabilir. Bu durumda FSEK her iki eseri de sadece fikri niteliklerinden ötürü korumaya değer görmekteyken, tasarım hukuku ve

diğerlerinde taklit söz konusu olmasa bile, fikirsel çalışmasını ilk tescil ettiren kişi, koruma ve tasarruf haklarının sahibi olmaktadır (Suluk, 2003).

2.5.4. Endüstri Ürünleri Tasarımları ve Grafik Tasarımlar

Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname'nin (EndTasKHK), adından da algılandığı üzere, konu olarak kendisine endüstriyel ürünlerin tasarımını seçtiği anlaşılmaktadır. Oysa ki, bu düzenleme kapsamında sadece endüstriyel aktiviteler sonucu gelişen ürünlerin tasarımları değil, el yapımı bir baston gibi zanaat ürünlerinin, bir terzinin özel sipariş üzerine geliştirdiği kıyafetlerin tasarımları ile grafik tasarımlar da koruma altına alınmışlardır. Dolayısıyla düzenlemenin başlığıyla içeriğinin örtüştüğü söylenemez (Suluk, 2003).

Hukukçular ile tasarımcıların, tasarım kavramından aynı şeyleri algıladıkları söylenemez. Tasarımcılar açısından tasarım, üretim süreçlerinin tamamında rolü olan çok geniş bir kavramken, hukukçulara göre, bir ürünün veya onun bir parçasının renk, biçim, doku gibi insan duyuları ile algılanabilen çeşitli unsur veya özelliklerinin oluşturduğu görünümü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, fikri hukukun ilgili dalında ele alınan tasarım kavramı bu ikinci görüşe dayanmakta olup, bir ürün veya ürün parçasının görünümünü ifade etmektedir (Suluk ve Orhan, 2005).

Yukarda belirtildiği gibi, EndTasKHK'da tasarımın tanımı sadece bir ürünün görselliği ve bunu etkileyen faktörler üzerinde yapılandırılmıştır. Kararname'nin 3. maddesinde "Tasarım, bir ürünün tümü, veya bir parçası, veya esneklik gibi insan duyguları ile algılanan çeşitli unsur veya özelliklerinin oluşturduğu bütünü... ifade eder" şeklinde dile getirilmiştir. Suluk (2003), bu hükmün başarılı olmadığını ve Avrupa Birliği hukukundan uyarlanan düzenlemenin, kötü bir tercüme olduğunu vurgulamıştır. Yazara göre bu tanımdan, tasarımın bizzat somut bir ürün veya ürün parçası olduğu algılanmaktadır. Oysa ki tasarım, ürünün kendisi veya bir parçası olmayıp, onların görünümüyle ilgili bir fikri üründür. Dolayısıyla, kanunlarca korunan unsur da bir ürün veya onun bir parçası ve hatta görünümü dahi olmayıp, aslında o görünümün ardında yatan ifade ediş tarzı, yani kişisel fikri mahsuldür.

Her ne kadar tasarım hukukunun koruma altına aldığı unsur soyut ve eşyadan bağımsız bir fikir de olsa, hukuki bir güvencenin sağlanabilmesi için fikrin somutlaştırılarak bir ürün üzerinde yansıtılması gerekmektedir. Kısacası, EndTasKHK tarafından korunacak bir tasarımdan söz edebilmek için, o tasarımı

ortaya koyan fikrin bir ürün haline dönüştürülmesi, yani uygulanması gerekmektedir. Bu yüzden, bir ürün haline getirilmemiş olan tasarım çalışmasına ilişkin faaliyetler de tasarım hukukuna göre korunamaz (Suluk, 2003).

Tasarımlar, hukukça görsellikleri bazında değer görmekle beraber, bu görselliğin altında temel iki unsur yatmaktadır. Estetik bu unsurlardan ilki olup, ürüne görsellik kazandırırken, sezgisel olarak kişilere çekicilik ve güzellik hissini tattırmaya çalışmaktadır. İkinci temel unsur ise işlev olup, bir ürünün temel kullanım amacı doğrultusunda şekillenmesini sağlamaktadır. Estetik tasarımlar kumaş doku ve desenleri ile örneklendirilebilirken, işlevsel tasarımlara ütü masası gibi, temelde bir ihtiyacı karşılamak adına geliştirilen ürünler örnek verilebilir. Nitekim, EndTasKHK'nın de temelinde bulunan, AB'nin tasarımlarla ilgili yönergesi olan "Yeşil Kağıt" (Green Paper), tasarımın işlevsellik ve estetik değerlerinin sıkı bir şekilde birleşmesinin sonucunda geliştiğini belirtmiştir (Tekinalp, 2005).

Tasarımın, işlev ve estetiği iç içe bir yapıda olsa da, kapsamı çok genişleyen bir tasarım koruması serbest rekabet ortamına zarar vereceğinden, konuyla ilgili dengeler iyi kurulmalıdır. Bu konu, AB hukukunda olduğu gibi hukukumuzda da rekabeti gözeten bir şekilde ele alınmış ve ürünün görünümüne katkısı olan ve teknik fonksiyonun zorunlu kılmadığı fonksiyonel özellikler, tasarım mevzuatınca korunmaya alınmıştır. Bu özellikler aynı zamanda patent sisteminin şartlarını da sağlıyorlarsa, bu düzenlemeye göre de ayrıca korunabilirler (kümülatif koruma). Ayrıca, tasarımcıya çeşitli seçenekler sunarak farklı görsel alternatiflerin ortaya çıkmasını sağlayan fonksiyonel gereksinimler de EndTasKHK kapsamında korunacaktır. Ancak, hukukumuzca, görünüme katkısı olmayan işlevsel özellikler, tasarım koruması kapsamına alınmamışlardır (Suluk, 2003).

Tasarımlar, bahsedilen bu yapıları sayesinde birden fazla fikri mülkiyet düzenlemelerinin konusu içerisine girmektedirler (Tekinalp, 2005). Yukarıda belirtildiği gibi, bir patent aynı zamanda tasarım olarak da tescil ettirilebilir (PatKHK m.169). EndTasKHK çerçevesinde tasarım olarak korunan bir çalışma, FSEK şartlarını da barındırması durumunda, bu kanunca eser olarak da korunabilmektedir (EndTasKHK m.1/3). Ayrıca ambalajlar, logolar, işaretler ve her tür şekiller, hem tasarım (EndTasKHK m.3/b), hem de marka (MarKHK m.5) hukukuna göre korunabilirler. Son olarak, tasarımların, endüstriyel model ve resim olarak kullanılmalarının onların eser olmalarını engelleyemeyeceğini (FSEK m.4/2)

belirtmekte fayda vardır. Ancak, FSEK korumasından yararlanabilmek için herhangi bir tescil işlemine gerek duyulmazken, tasarım için tescil zorunluluğu söz konusudur (Suluk ve Orhan, 2005).

EndTasKHK'nın 5. maddesine göre tasarımların korunması için de yenilik ve ayırt edicilik vasıfları aranmaktadır. Dolayısıyla, yurt dışında var olan bir fikri ürünü Türkiye'ye ilk kez getirmek, yani onu sahiplenmek, korumadan yararlanmak adına yetersizdir. Patent ve faydalı model mevzuatlarında koruma adına aranan "yenilik" vasfı ile, sanayide elde edilen yararlı çözümler, ilerlemeler ve özgün üretim teknikleri ifade edilirken, tasarım hukukundaki "yenilik" ile, ürünlerin görünümündeki yenilikler, yani özgün biçim ve şekilleri ifade edilmektedir (Suluk ve Orhan, 2005). Hukukumuzda ayırt edicilik vasfı, AB hukukunda olduğu gibi, bilgilenmiş kullanıcı gözüyle aranmaktadır. Bilgilenmiş kullanıcı, ne konu üzerinde bilgisiz, orta zekalı sıradan bir insan, ne de konunun uzmanıdır. Uygulamada bu sistemin tam oturtulamamış olması birtakım sıkıntılara sebep olmaktadır (Suluk, 2003b).

EndTasKHK'da de FSEK'de olduğu gibi birtakım mali ve manevi haklar söz konusudur. Tasarım hakkının kapsamı, aynı zamanda hak sahibinin mali haklarını da oluşturur. Tasarımın kopyalanıp satılmasından, dağıtımına kadar tüm maddi yetkiler eser sahibine aittir. Manevi haklar konusunda ise, FSEK'den farklı olarak, tasarım sahibinin adının belirtilmesini isteme hakkı dışındaki haklara yer verilmemiştir. Bu sebeple, manevi haklar kişilik hakkından, özellikle de Medeni Kanun'un 23. maddesinden yararlanılarak korunmaya çalışılmaktadır (Tekinalp, 2005).

Son olarak, AB tasarım yönergelerinden uyarlanılarak hazırlanmış olan, Türk tasarım mevzuatının güncel duruma ayak uyduramadığını belirtmekte fayda olacaktır. AB'nin ilgili yönergelerinin 2003 tarihli taslağından esinlenilerek geliştirilen tasarım düzenlememiz, 2005'de yürürlüğe girdikten sonra hiç değiştirilmemiş ve AB hukukundaki son gelişmeler hukukumuza yansıtılmamıştır (Suluk ve Orhan, 2005).

2.5.5. Patentler

Patent korumasının odağında buluş kavramı yatmaktadır. Ülkemizde, buluşlara ve onlar üzerindeki haklara gereken hukuki korumayı sağlayan PatKHK düzenlemesi, korumasının odağında bulunan ve temel konusu olan buluş kavramını, teknolojik ilerlemelere ilişkin korumanın sınırlandırılmaması amacıyla tanımlamamıştır (Suluk

ve Orhan, 2005). Buluş, bir fikrin, doktrinin veya kuralın, ortaya koyduğu veya meydana getirdiği, yenilik taşıyan ve teknik anlamda ilerleme sağlayan sonuçlarla neticelenen bir çözümdür. Bu çözüm bir düşünsel üründür ve soyuttur. Başka bir açıdan ele alındığında ise buluş, tekniğin bilinen durumunu aşan, yeni bir çözümün ortaya çıkardığı bir nesne veya bir usuldür. Buluş, ticari anlamda değerlendirilip, bir makine, bir madde veya bir kimyevi karışım olarak maddi alandaki yerini alsa da, bu onun soyut olma özelliğini değiştirmeyecektir (Tekinalp, 2005).

Patent ise, Güncel Türkçe Sözlük (2006) tarafından “Bir buluşun veya o buluşu uygulama alanında kullanma hakkının bir kimseye ait olduğunu gösteren belge” olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle patent, buluş sahibinin yaratıcı düşüncesinin, yasal hükümlerce, belirli bir zaman içerisinde korumaya alındığını gösteren belgedir. Ancak, günümüzde patent kavramı, hem buluş üzerindeki mutlak hak, hem de bu hakkı belgeleyen doküman anlamında kullanılmaktadır (Keskin, 2003).

Kısaca patent hakkı denilen, patent üzerindeki hak, yasal olarak tanınan bir hak olup, buluş sahibine söz konusu çalışmasından sadece kendisinin yararlanmasını sağlayan bir yetki sunmaktadır. Patent hakkı ile buluş sahibi, buluşunu toplumun bilgisine ve yararına sunmakta, buna karşılık olarak da devlet, sınırlı süreli bir tekelci hak tanıyarak, buluşundan sadece o kişinin yararlanabileceğini taahhüt etmektedir (Keskin, 2003). Böylelikle, ilerlemelere sebep olan yeni düşüncelerin ortaya atılması, devletçe teşvik edilerek, toplum yararına çalışmalar yapanlar ödüllendirilmektedir.

Patent hakkını elde etmiş olan kişiler, yasalarca belirlenmiş olan süre sınırları dahilinde, buluşlarından başkalarının yararlanmalarına, engel olma yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla, üçüncü kişiler, patent sahibinin izni olmadan, yani ondan lisans almadan ilgili ürünü üretmez, satamaz, kullanamaz, ithal edemez, veya benzer amaçlar için ellerinde bulunduramazlar. Eğer patent ile bir üretim tekniği veya usulü koruma altına alınmış ise, patent sahibinin izni olmaksızın bu usulü başkalarının uygulaması veya bu izinsiz üretimden ortaya çıkan ürünün kullanılması veya ticarete açılması mümkün değildir (PatKHK m.73).

Patentler, ürün ve usul patenti olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ürün patentinde buluş bir ürün olarak somutlaşmıştır. Usul patentleri ise bir ürün oluşturan veya atomun parçalanması gibi bilimsel bir bulguya ulaşılmasına yarayan belirli bir çözüm yöntemidir. Usul patentleri kendi aralarında üretim usulleri ve sonuç usulleri gibi iki gruba ayrılırlar. Üretim usulünde sonuç olarak patentli ve patentsiz bir ürün elde

edilmekte iken, sonuç usullerinde bilimsel anlamda etkiler doğuran bir sonuca varılmaktadır (Tekinalp, 2005).

Bir buluşa patent verilebilmesi için birtakım koşulların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu koşullardan ilki, buluşun yenilik arz ediyor olmasıdır. Patent mevzuatımızda yenilik kavramı, tekniğin bilinen durumunu aşmak (PatKHK m.5) ve tekniğin bilinen durumuna dahil olmamak (PatKHK m.7) olarak tanımlanmıştır. Buna göre buluşun yeni sayılabilmesi için, patent başvuru tarihinden önce, buluşla ilgili benzer nitelikteki açıklayıcı bilgilere dünyanın hiçbir yerinde ulaşamıyor olması gerekmektedir (Keskin, 2003). Tasarım korumasındaki yenilik anlayışı ile Patent korumasındaki karşılaştırılacak olursa, tasarımdaki yenilik kavramı görsel boyutta, patent korumasında ise işlevsel boyutta aranmaktadır (Suluk, 2003).

Bir buluşa patent alabilmek için gerekli olan ikinci unsur da buluşun sanayiye uyarlanabilir nitelikte olmasıdır. Bir buluş, tarım dahil sanayinin herhangi bir dalında üretilebilir veya kullanılabilir nitelikte ise sanayiye uygulanabilir olarak kabul edilmektedir (PatKHK m.10). Sanayiye uyarlanabilir olma koşulunun kabul edilebilmesi için, buluşu oluşturan teknik yeniliğin teknik unsurlarla sürekli olarak bir ürüne dönüştürülmesi yeterli kabul edilmekte ve ekonomik başarının sağlanmış olması bir kriter olarak ele alınmamaktadır. Korumadan yararlanabilmek için ilgili buluşun teknik alanda bir buluş olması gerekmektedir. Teknik alan dışında kalan edebiyat, ekonomi, sanat gibi alanlara ilişkin fikri ürünler buluş sayılmayarak, patent korumasından da yararlanamayacaklardır (Keskin, 2003).

Uygulamada tasarım ve patent kavramları birbiriyle sıkça karıştırılmaktadır. En basit anlamda tasarım hukuku bir ürünün görünümü ile ilgilenirken, patent hukuku onun işlevini kendine konu almaktadır. Buluşta fikir tektir; fakat, bir işlevi yerine getirmekte olan çok sayıda tasarıma ulaşmak mümkündür. Görünüme faydası olmakla birlikte, çeşitli görsel alternatifler de sunan fonksiyonel tasarımlar, PatKHK yanında aynı zamanda EndTasKHK ile de korunurlar (Suluk ve Orhan, 2005).

Buluş üzerindeki hak, icadın yapılıp tamamlanışıyla birlikte aynı FSEK’de olduğu gibi herhangi bir formaliteye ve resmi işleme gerek duyulmaksızın, buluş sahibinin kişiliğinde ve lehinde kendiliğinden oluşmuş olur. Bu yüzden, buluş sahibinin herhangi bir dalda fiili bir ehliyet veya diplomaya ihtiyacı yoktur. Bu sebeple, patent alınmamış olsa bile buluş sahibi tecavüzleri men edebilir (Tekinalp, 2005). Bu açıdan patent, var olan hukuki hakkın belgeleyicisi ve açıklayıcısı niteliğindedir. Patent

açıklayıcıdır; çünkü, bir buluşu açıklayıp, bildirmektedir. Gerçek buluş sahibi hem patent isteme hakkının gaspını (PatKHK m.12), hem de patentin gaspını (PatKHK m.13) defedebilir. Ayrıca, patent isteme hakkı sadece buluşu yapana veya onun halefine aittir. Bunun istisnası ancak hizmet buluşları ile söz konusu olabilir. Hizmet buluşlarında işveren, çalışanın geliştirdiği buluş üzerinde tam veya kısmi patent isteme hakkı talep edebilir (PatKHK m.19).

Patent hakkı süreli olup, yasal sürenin dolmasıyla birlikte sona ermektedir. Yasal süre dolduktan sonra patent kamunun malı haline gelmektedir ve herkes buluş sahibinden izin almaksızın bu patenti kullanabilir. PatKHK'nın 72. maddesine göre incelenilerek alınan patentlerde koruma süresi 20 yıldır. İncelemesiz alınan patentlerde süre 7 yıla düşmektedir. Fakat incelemesiz alınan bir patentin geçerli olduğu 7 yıl içerisinde buluş incelenip, uygun bulunması durumunda, ilk patent başvuru tarihinden hesaplanarak süre 20 yıla kadar uzatılabilir (Keskin, 2003).

Son olarak, patent korumasıyla fikri eser sahiplerine tanınan manevi yetkilerden bahsetmek faydalı olacaktır. Patent sahibine tanıdığı manevi yetkiler, fikir ve sanat eserlerinde olduğu kadar belirgin değildir. Tanınan manevi yetkilerden ilki, tıpkı FSEK'de olduğu gibi buluşu yapanın adının patente verilmesidir. Hizmet buluşlarında başvuru hakkının devredilmesindeki gibi bir durumda, patent sahibi ile buluş sahibi ayrı olsa dahi, buluşu yapan patentte adının anılmasını isteyebilir (PatKHK m.15). Bu vazgeçilemeyecek bir haktır. Ayrıca, buluşun ne zaman tamamlanıp tamamlanmadığına sadece buluş sahibi karar verebileceği için, kamuya ne zaman açıklanacağını da yine o saptar. Bir kurumda para karşılığı çalışan bir kişinin ortaya koyduğu bir buluş için, bu konudaki yetkinin sınırlı bir şekilde var olduğu belirtilmelidir. Anılan hak PatKHK'da açıkça anlaşılacakla birlikte, bu sonuca durumun doğası gereği varlabilmektedir (Tekinalp, 2005).

2.5.6. Faydalı Modeller

Faydalı modeller, öz itibarı ile patentlere benzedikleri için küçük buluş veya küçük patent olarak da anılırlar. Temelde, basit formüllere ve ilkelere dayanıp bazı ihtiyaçlara cevap veren teknik çözümlerdir. Faydalı modellere, bütün bir sayfanın altına konulup kolayca okunmasına yarayan bir büyüteç, pencereyi istenilen açıklıkta tutan çelik bir aparat ve bir portatif koltuk örnek verilebilir (Tekinalp, 2005).

Suluk (2003), esneklikleri ve belgeleme uygulamalarındaki prosedürlerinin hızlı ve kolay olması gibi gerekçelerle, KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamaları adına çok mühim olduklarını vurgulamıştır. Özellikle patent korumasında olan buluş basamağını aşma gereksinimi, faydalı modeller için zorunlu kılınmamıştır. Bu sebeple, faydalı modellerde yenilik tanımı yapılırken, patentteki gibi tekniğin bilinen durumu ölçü olarak alınmamıştır. Bazı fikri çalışmalar buluş basamağını aşmadığı için patent korumasından mahrum kalmaktadır. İşte, buluş basamağını aşmayan çalışmaların da hakettikleri hukuki korumadan yararlanmasını sağladıkları için faydalı modeller, fikri hukuk alanında çok büyük öneme sahiptirler.

Belirtildiği gibi faydalı modellerin patentlerle benzeyen ve farklı olan özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, hukukumuzca patent sahibine tanınan koruma, faydalı model sahibine de aynen uygulanmaktadır (PatKHK m.164). Ayrıca, patent sahibi önceki buluşunu geliştiren ve ilk çalışmasıyla bütünlük içerisinde bulunan çalışmalarının da korunması için ek patent başvurusunda bulunabilirken (PatKHK m.121), faydalı model sahibi böyle bir ek belge talebinde bulunamaz. Bununla birlikte, bir faydalı model başvurusu, daha sonra patent başvurusuna dönüştürülebilse de, aynı buluş için hem faydalı model hem de patent belgesi alınmaz (Tekinalp, 2005). Ayrıca, usule ilişkin buluşlara faydalı model belgesi verilemez (PatKHK m.155). Yine patentlerde incelemeli ve incelemesiz olarak belge verilebilirken (PatKHK m.60-63), faydalı modeller sadece incelemesiz sisteme tabidirler. İncelemesiz patentler 7 yıl, incelemeli patentler maksimum 20 yıl koruma sağlarken (PatKHK m.72), faydalı modeller 10 yıl koruma görür (PatKHK m.164). Faydalı modeller patentlerde de olduğu gibi, gerekli koşulları sağladıkları takdirde, aynı zamanda tasarım korumasından da yararlanabilirler (PatKHK m.169).

Sonuç olarak, patent hukukuna dayanmakta olan faydalı model düzenlemesi, küçük buluşlara, patentlere oranla daha ucuz, hızlı ve basit bir tescil sistemi sunarak, koruma sağlamakta ve bu sayede hukukumuzda buluş basamağını aşamayan çalışmaların da hakettikleri korumadan yararlanmalarını sağlamaktadır (Suluk, 2003).

2.5.7. Ayırt Edici Ad ve İşaretler

Tanıttıcı işaretler, adlar ve unsurlar olarak da nitelenen ayırt edici ad ve işaretler, kişinin veya kurumun adını, bir ürünün menşei ve kaynağını belirten isim ve

işaretlerdir. Örneğin, bir ürün veya hizmeti ayırt etmeye yarayan slogan, işaret, amblem ve ambalaj biçimleri tanıtıcı unsurlardandır. Bunlar düşünsel çalışmaların sonuçları, yani fikri ürünler olmadıkları gibi, hukuki korumanın sağlanması için yenilik unsuru da gerekmemektedir. Bu unsurlar aynı zamanda fikri nitelik de taşıyorlarsa, eser veya tasarım olarak da fikri hukuk düzenlemelerince korunacaklardır (Suluk, 2003).

Ticaret unvanı, marka işletme adı, coğrafi ad ve işaretlerin de içinde bulunduğu bu grup, tanıtıcı ve ayırt edici ya da teşhis ettirici nitelikleri dolayısıyla korunurlar. Söz konusu işaretler fikri ürün olmadıkları için sahiplerinin hususiyetlerini de taşımazlar. Bu kavramlar temel anlamda soyuttur ve somutlaştıkları ürün veya eşyalardan bağımsız ve farklıdır. Örneğin bir markayı taşıyan ürün o markanın, bizzat kendisi değildir. Bu işaretin amacı, ilgili ürünün belirtilen kurum veya kişi tarafından meydana getirildiğini vurgulamaktır. Ayırt edici ad ve işaretlerin, bahsedilen soyut yapıları sonucu, maddi bir varlığa sahip olmamaları, onların eşya olmamalarına ve maddi mülkiyet konusu olamayacaklarına kanıt olmaktadır (Tekinalp, 2005). Çalışmanın devamında, belirtilen konu ve kavramlar kısaca ele alınacaktır.

Ayırt edici işaretlerde ilk olarak değinebileceğimiz markalar, üzerine konulduğu mal veya hizmetin belirli bir işletmeye ya da kuruma ait olduğunu gösteren, veya ilgili malın veya hizmetin piyasadaki benzerlerinden ayırt edilmesine yarayan, tanıtıcı ve farklılaştırıcı nitelikteki her türlü işettir. Marka üzerindeki hak ise, sahibine kendisinin izni olmadan markanın kullanılmasına engel olan mutlak bir haktır (Keskin, 2003). Grafikler, tasarımlar, kişi adları, sözcükler, harfler, logolar, sayılar, malların ve ambalajların biçimi, sloganlar, üç boyutlu biçimler, melodiler, renkler, ve kokular ayırt edici niteliğe sahiptirler, marka olarak kabul edilebilirler (Tekinalp, 2005). Marka koruması hukukumuzda sadece tescille elde edilebilir (MarKHK m.6). Tescilsiz işaretlerin korunması istisnaidir. Marka hakkı sahibine tekeli yetkiler, malvarlıksal çıkarlar ve sınırlı manevi haklar sağlar (MarKHK m.9, 13.2 ve 68).

Genel olarak marka üzerindeki hak ile korunan hukuksal yarar, markanın verilmiş olduğu mal veya hizmete ilişkin alan veya sektörde haksız rekabetin önlenmesidir. Ancak belirtilmelidir ki, marka hakkının korunmasıyla sadece bu hakkın sahibi değil, aynı zamanda, söz konusu markayı taşıyan ürünün veya hizmetin alıcısı olan nihai tüketici de korunmaktadır. Öyle ki, daha evvel bir markanın bünyesindeki üründen veya hizmetten yararlanmış olan bir kişi, sunulan ürün veya hizmet kalitesinden

memnun kaldıysa, gelecekte yine o markadan yararlanmak isteyecektir. Dolayısıyla, güvenilir bir marka, kalite garantisi anlamına da gelmektedir. (Keskin, 2003).

Bir diğer ayırt edici işaret türü olan coğrafi işaretler, bir malın veya ürünün kökenine işaret eden veya o ürünün meydana getirilişindeki malzeme, teknik ya da yöntemsel unsurlarla belli bir bölgeyi yansıtan adlar ve işaretlerdir. Bir yörenin suyu, meyvesi, hayvanları, taşları doğanın bir hediyesi olarak diğer bölgelerden farklı olabilir. Benzer şekilde, bir bölgedeki halkın, nesiller boyu belirli bir iş üstünde uzmanlaşması ile o bölgede zanaat veya güzel sanatlar belirli konularda ön plana çıkabilir. Bahsedilmiş olan coğrafi işaretlere Amasya Kayısısı, Avanos Çömleği, Sivas Halısı, Arnavutköy Çileği örnek olarak verilebilir (Tekinalp, 2005).

Coğrafi işaretleri korumanın temelde iki amacı vardır. Birinci amaç, coğrafi işarete konu olan ürünün kalitesini korumak ve belgelemekken, ikinci amaç, doğal kaynakları veya özgün teknikleriyle diğer yörelerden sıyrılarak öne çıkan bölgenin kalkındırılması ve ilgili işaret veya adı tescil ettirerek coğrafi işaret konumuna getirenlerin, bu korumadan öncelikli olarak yararlandırılmasıdır (Suluk, 2003). Türk hukukunda, coğrafi adlara hukuki koruma 1995 tarihinde, 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin (CoğİŞKHK) yürürlüğe girmesiyle sağlanabilmiştir (Suluk ve Orhan, 2005). CoğİŞKHK'nın amacı, coğrafi işaretlerin asılsız kullanılmasını engelleyerek halkın aldatılmasını önlemektir. Dolayısıyla, korumanın odağındaki nokta, diğer fikri mülkiyet dallarından farklı olarak, halktır (Tekinalp, 2005).

Ticaret unvanı, bir diğer ayırt edici ad olup, bir ticari işletmenin sahibinin adını belirtir ve tacir sahip olduğu işletmesi ile ilgili işlemleri bu ad altında yapar. Ticaret unvanı işletmenin sahibi olan gerçek veya tüzel kişiyi göstermenin yanı sıra, dolaylı olarak ilgili işletmenin diğerlerinden ayrılmasında da rol alır (Tekinalp, 2005). Ticaret unvanı Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenmiştir. Ticaret unvanını kullanma hakkı sadece sahibine ait olup, bu hak mutlak haklardandır (TTK m.52). Ticaret unvanı, kanununa aykırı olarak kullanılmış olan kimse, bu durumun men'ini, haksız kullanılan ticaret unvanı tescil edilmişse, bu unvanın kanunlarca değiştirilmesini veya silinmesini, ve bu haksız kullanımdan zarar görmüşse (kusur halinde) bunun tazminini talep edebilir (TTK m.54).

İşletme adları ise, ticari işletmenin adı olup, işletmeyi tanıtıcı özelliğe sahiptir. Bu ad mahal veya muhit ile ilgili olabilir (Fenerbahçe Oteli gibi), ya da fantezi bir ad

seçilebilir (Lezzet Lokantası gibi). İşletme adı, her türlü hukuki işleme konu olabilir ve haczedilebilir. Bu ad işletmeyle birlikte veya işletmeden ayrı olarak devredilebilir (Tekinalp, 2005). Ticaret unvanının aksine, işletme adı kullanma zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat eğer kullanılacaksa, bu adın tescil ettirilmesi gerekmektedir (TTK m.55). Tescil ettirmek yoluyla kazanılmış bir hak olan, işletme adını kullanma hakkı sadece sahibine aittir (TTK m.52 ve 55). İşletme adına tecavüz halinde hakkın sahibi, tecavüzün men'ini, haksız kullanılan adın kaldırılmasını, ve zararı varsa tazminini, TTK'nun 54. maddesi uyarınca talep edebilir.

Son birkaç yıldır sıkça karşılaştığımız diğer bir ayırt edici ad olan, alan (domain) adları hayatımıza internet ile birlikte girmiştir. Temel anlamda bir alan adı, internet ortamında yer almakta olan bir web sayfasına ulaşılmasını sağlayan alfa-nümerik karakterlerdir. Bir sitenin hangi ülkede yerleşik bir kişiye veya kuruma ait olduğu, devlet mi yoksa özel bir kurum mu olduğu, eğitim, organizasyon ve benzeri hangi faaliyet dahilıyla ilgilendiği türünde bilgiler, alan adı dahilindeki uzantılar ile tanımlanabilmektedir. Aslında web sayfalarına IP (internet protocol) adresi denilen numaralarla ulaşılabilirken, bu numaraların zor hatırlanmasından, akılda kolay kalabilecek isimler, sitelere alan adı olmaya başlamışlardır (Suluk ve Orhan, 2005).

Gerek ülkemizde gerekse dünyada konuyla ilgili tüm sorunların çözülebildiği söylenemez. Kötü niyetli kişiler, ilk gelen alır prensibi ile ünlü marka ve isimleri kendi adlarına alan adı olarak tescil ettirmiştir. Buna benzer ihtilafların çözümü için, WIPO'ya bağlı olarak çok sayıda farklı ülkede bir hakemlik mekanizması kuran ADR (Alternative Dispute Resolution) adlı kurum devreye girmiş ve konuyla ilgili UDRP (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy) adlı özel kurallar yayınlamıştır. UDRP ile temelde kabul edilen kriterler şöyle özetlenebilir; şikayet eden marka sahibinin markası ile başkası adına tescil edilen alan adı aynı veya karıştırılacak kadar benzer olmamalı, alan adı sahibinin bu ad üzerinde herhangi bir hakkı ve ilgisi olmamalı ve alan adı kötü niyetli olarak kullanılmayarak tescil edilmiş olmalıdır (Suluk ve Orhan, 2005).

Son olarak, tüm ayırt edici işaretlerin, isimlerinde de taşıdıkları ayırt edicilik vasfının, FSEK, Patentler ve Tasarımlardan farklı olarak, orijinallik ve yeniliğin karşılığı olmadığı, bu kavramlarla kurum veya işletme kimliklerinin diğerlerinden ayrılmaya çalışıldığı söylenmelidir. Yine, fikri hakların korunmasının temel

amaçlarından olan yaratıcılığı teşvik hedefi, ayırt edici ad ve işaretlerde yoktur (Suluk ve Orhan, 2005).

2.5.8. Bilimsel ve Teknolojik İlerlemeler

Son yıllarda teknoloji konusunda yaşanan büyük gelişmeler sonucu fikri mülkiyet hakları konusuna dahil olabilecek yeni dallar ve konular ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, kanun koyucular fikri hakları ele alan düzenlemelerde değişiklikler yapmak veya yeni başlıklar eklemek durumunda kalmışlardır. Çalışmanın bu maddesinde, fikri mülkiyetin sınırlarına giren bilimsel ve teknolojik gelişim dalları, kavramsal boyutlarıyla ele alınacaktır.

Hayatımızı her alanına girmiş olan elektronik aletlerin içindeki entegre devreler (çipler) geliştirilmeleri çok zahmetli taklitleriyse çok kolay oldukları için fikri mülkiyet koruması alanına girmişlerdir. İlk kez 1950’li yıllarda kullanılmaya başlayan entegre devre topografyaları elektronik aletlerde belli fonksiyonları yerine getirmek amacı ile kullanılan, yarı iletken veya iletken olmayan parçalar topluluğudur. Entegre devrelerin katmanlı yapısının yeryüzüne benzemesi, bu konu üzerinde de topografya teriminin kullanılmasına sebep olmuştur. Entegre devre tasarımları katmanların ayrıntılı planlarını ve üç boyutlu görünümünü ifade etmektedir. Entegre devreler, işlevsel nitelikte olmalarının yanında buluş özelliği taşımamaları vesilesiyle, FSEK, tasarım veya patent korumasından yararlanamazlar. Bu sebeple bunlara farklı bir koruma dalının hizmet vermesi gerekmektedir. (Suluk ve Orhan, 2005). AB uyum yasa süreci sonrası, Türkiye’de topografyalar, 5147 sayılı “Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun” ile düzenlenmiş ve topografyaların endüstriyel ürün olmadığı belirtilerek (EndTasKHK m.3/b) bunlara tasarım koruması sunulması reddedilmiştir (Tekinalp, 2005).

Teknoloji alanında, fikri mülkiyet koruması alanına giren bir diğer unsur da bilgisayar programlarıdır. 1950’li yıllarda bilgisayarın keşfi ile, ilgili teknolojiler çok hızlı gelişim göstermiş ve bilgisayarın fiziki yapısını oluşturan donanım yanında, belirli işlevleri yerine getiren yazılımlar da gün geçtikçe önem kazanmıştır. İlk dönemlerde, korsan yazılımların kullanılıyor olması pek önemsenmemişse de son yıllarda yazılım sektörünün çok ciddi boyutlara ulaşmasıyla, korsan yazılımlar yüzünden büyük kayıplar verildiği bilinmektedir. Yapılan bir araştırmada, 1998 yılında kullanılan 615 milyon yeni bilgisayar programının 213 milyonunun, yani

%38'inin korsan olduğu tespit edilmiş, ve buradan yapılan bir hesaplamayla 11 milyar dolar bir kayıp olduğu ifade edilmiştir (DPT, 2000).

İlk defa 1980'de ABD'de, sonra 1985'de de İngiltere konuyla ilgili yasalar çıkarmıştır. (Suluk ve Orhan, 2005). Ülkemizde 1995 yılında 4110 sayılı kanunla FSEK'te değişikliğe gidilerek ilim ve edebiyat eserleri arasında, her biçim adı altında ifade edilen bilgisayar programları da, FSEK koruması kapsamına alınmıştır. Bilgisayar programları yanında bunların hazırlık tasarımları da ilgili kanun kapsamında korunmaktadır. Fakat bu noktadaki önemli husus, ön tasarımların eser olarak korunabilmesi için bunların bir sonraki aşamada program haline gelmiş olmaları zorunluluğudur (FSEK m.2/1).

Teknolojinin fikri mülkiyet hukuku kapsamına soktuğu bir diğer konu da veri tabanlarıdır. Veri tabanı (database), verilerin ve diğer malzemelerin belli bir amaca göre ve özel bir plan dahilinde seçilerek düzenlenmesidir. Veri tabanı, sistematik olarak organize edilmiş, elektronik veya diğer yollardan erişilebilen derlemelerdir (DPT, 2000). Ülkemizdeki veri tabanı koruması anlayışı da, AB hukukundan uyarlanarak düzenlenmiştir. Bugün, hukukumuz kapsamında üç tür veri tabanı da korumadan yararlanabilmektedir. Birinci tür veri tabanı tamamen özgün olup, içinde barındırdığı verilerde eser niteliğinde olan ve sahibinin hususiyetini taşıyan veri tabanlarıdır. İkinci tür veri tabanı, günlük hayatta daha çok karşımıza çıkan, işleme eser niteliğinde kabul edilen veri tabanlarıdır. Bu tür veri tabanlarının içindeki verilerin eser olma zorunlulukları yoktur. Üçüncü tip veri tabanlarında ise eser niteliğinden söz edilemez. Bu veri tabanları, kendilerine özgü bir koruma kapsamında, oluşturulurken sarf edilen büyük çaba, emek ve yatırım değerli bulunduğu için korunmaktadır (Suluk ve Orhan, 2005).

Yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi de fikri mülkiyet koruması kapsamındadır. Ülkemiz'de bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmek, yeni çeşitlerin bulunmasını teşvik etmek ve ıslahçı haklarını koruma altına almak adına 8.1.2004 tarihinde, "Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunmasına İlişkin Kanun" kabul edilmiştir. Bu kanuna göre farklı, yeknesak ve durulmuş olduğu tespit edilen bitki çeşitleri korumadan yararlanacaktır (m.3). Bu korumanın sağlanabilmesi için Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'ndan tescil belgesi almak zorunludur (m.32).

Dünya'da fikri hukuk konusuna giren diğer bir teknolojik unsurda biyoteknolojik buluşlardır. Biyoteknoloji, bitki, hayvan ve mikroorganizmalar veya bunlardan elde

edilen biyolojik araç, sistem ve yöntemler kullanılarak, endüstriyel ürün elde etme amacı güden, disiplinler arası bir uygulama alanıdır (DPT, 2000). Özellikle gıda, kimya, ormancılık tıp ve çevre alanında biyoteknolojik buluşlara başvurulmaktadır.

Günümüzde patentin koruma koşullarını yerine getiren biyoteknolojik buluşlara patent koruması sağlanabilmektedir. AB, 1998 yılında insan kopyalamayı ve insanların genetik yapılarını değiştirmeyi yasaklayan bir hukuki düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Bu düzenleme aynı zamanda insan kopyalama alanındaki ilk uluslararası düzenleme olma hüviyetindedir. Türkiye ve diğer birçok ülkenin hukuki kapsamına almadığı bu alan, teknoloji ile birlikte gelişim gösterip, gelecekte kendisinden fazlasıyla söz ettirecektir. (Suluk ve Orhan, 2005).

Fikri hukuk sınırlarına giren bir diğer güncel konu da multimedya ürünleridir. Medya, her türlü bilginin, kamuya iletiminde kullanılan araçların tamamıdır. Bunlara örnek olarak yazılı ve görsel basın ve radyo verilebilir. Multimedya ise basit sözlük karşılığı ile “çoklu ortamlı” iletim anlamına gelmektedir. Multimedya bir başka deyişle, bilgisayar programlarının desteğiyle, bilgilerin ve verilerin üretimine işlenmesine, şekillendirilmesine, renklendirilmesine, seslendirilmesine ve iletimine ilişkin bir tekniktir. Bugün multimedya eserlerinin eser sahipliği açısından ve eser olup olmamaları konusunda kesin bir fikir birliğine varıldığı söylenemez. Dolayısıyla günümüzde konuyla ilgili hakim olan doktrindeki anlayış, multimedya ürünlerini, fikir ve sanat eseri olarak korumaya almama yönündedir (Tekinalp, 2005).

Karakter koruması konusu, teknolojik ilerlemelerin fikri hukuk alanına soktuğu son kavramdır. Günümüzde yazılı ve görsel iletişim alanlarındaki gelişmeler ile dünyanın bir noktasında gerçekleşen aktiviteler diğer tarafından eş zamanlı olarak izlenebilmektedir. Bu ortamda, popüler faaliyetlerle ilgilenen, müzisyen, futbolcu, komedyen gibi kişiler veya tamamen sanal olan çizgi film ve karikatür karakterleri, geniş kitlelere ulaşarak, onların beğenilerini kazanma imkanına kavuşmaktadır. Tüm bu gelişmeler sonucunda popüler olan, büyük kitlelere çeşitli vesilelerle hitabeden gerçek kişiler veya tipler, ticari hayatta pazarlama unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şarkıcı veya aktörlerin reklamlarda gözükmeleri, futbol takımları adına kravattan bardağa kadar çok geniş yelpazede ürünlerin piyasaya sürülmesi, çizgi film karakterlerinin tişörtlerde desen olması karakter ürünleştirilmesi de denen bu süreçle açıklanabilir (Tekinalp, 2005). Ülkemizde karakterlerin ürünleştirilmesi ve ticarileştirilmesi ile ilgili özel bir yasa bulunmamakta ve konuyla ilgili problemler

genel hükümler çerçevesinde çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durumlarda FSEK, MarKHK ve TTK'nın haksız rekabet hükümleri akla gelmektedir. Ancak ABD ve diğer bazı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ekonomik değeri gün geçtikçe artan konunun, özel bir yasa çerçevesinde ele alınması, sorunların minimuma indirgenmesini sağlayacaktır (Suluk ve Orhan, 2005).

3. MİMARLIKTA TASARIM HUKUKU

3.1. Mimari Tasarım ve Genel Özellikleri

Mimari tasarım, Güncel Türkçe Sözlük’de (2006), “belirli ölçü ve kurallara göre yapılar yapma sanatı” olarak tanımlanmıştır. Daha genel bir ifade ile, mimari tasarım; barınma, üretim veya eğitim gibi belirli bir işlevi yerine getirecek olan bir yapının, teknik, fonksiyonel ve estetik kaygılar göz önünde bulundurularak, düşünsel anlamda planlanması ve şekillendirilmesi işlemidir. Süreç olarak, yapının imalatı öncesinde başlayıp bitebileceği gibi, imalat süresince ve hatta bazen kullanım esnasında da devam eder. Bu tasarımlar, teknik çizimler, maketler, üç boyutlu modeller ve hatta yapının kendisi ile görselleştirilebilmekle birlikte, diğer her düşünsel çalışmada olduğu gibi, dış görünüşlerinden çok soyut olan fikirsel boyutları ile değerlidirler.

Mimari tasarım faaliyetinin sonucunda, yaşadığımız çevreyi oluşturan, okul, hastane, fabrika, konut ve otel gibi çok geniş bir yelpazedeki bina tipleri geliştirilmektedir. Bu yapı tiplerini birbirinden ayıran temel unsur, onların kullanım amacı, yani işlevleridir. Dolayısıyla, mimari tasarıma başlarken, hedef olarak belirlenen ilk unsurun, ihtiyaç duyulan işlevi sağlamak olduğu kabaca söylenebilir. Öyle ki, barınma işlevini yerine getirmeyen bir konuttan veya üretim imkanı sunmayan bir fabrikadan söz edilemez. Bu yüzden, mimari tasarımlar, kendilerinden beklenen işlevsel verimliliğe, estetik ve ekonomik artılarla da katkı yapabildikleri sürece başarılı kabul edilebilirler.

Bir mimari yapının tasarlanması sürecinde aktif olarak rol alan iki ana aktörün varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi mal sahibi dediğimiz, yatırım kararını veren ve arzuladığı amaca hizmet edecek yapının oluşturulması için, arazi, ekipman, teknoloji ve konuyla ilgili uzmanları tahsis ve finanse eden girişimci kişi veya kuruluştur. İkinci ana aktör ise mal sahibinin inşa etmek istediği yapıyı, istenilen kullanım amacı ve konfor koşullarına uygun olarak tasarlayacak olan mimar veya

mimarlık ekibidir. Mimar, mal sahibi tarafından tasarımı yapmak üzere yetkilendirilmiş olsa da, çoğu zaman kararlarında tamamen özgür olmayıp, mal sahibinin istek ve görüşlerini de dikkate alan tasarımlar geliştirmek zorundadır.

Bir mimarı, tasarımını gerçekleştirirken sınırlayıcı olan tek etmen mal sahibinin talep ve istekleri olmayıp, daha başka birçok doğal ve beşeri faktör mimari tasarıma etki etmektedir. Öncelikle, bir yapıya tipolojik anlamda ismini veren kullanım amacı, mimarın tasarımını şekillendirmesinde ulaşılması gereken ana hedef olarak, ilk ve en önemli sınırlayıcı parametredir. Ayrıca, bir binanın konumlandırılacağı arazinin boyutları, topografya yapısı, o bölgenin iklimi, zemin koşulları ve hakim rüzgar yönü gibi doğal kaynaklı etmenler ile bölge imar planında belirtilen, arazi-inşaat oranları, yükseklik sınırlamaları ve tarihsel dokuya uygunluk koşulu gibi insan ürünü olan sınırlamalar da tasarıma etki eden bu faktörlere örnek olarak gösterilebilir.

Bütün bu sınırlayıcı etmenler sebebiyle mimari tasarımlarda başarılı çözümlere kavuşabilmek oldukça zordur. Talep edilen fonksiyon veya fonksiyonların yerine getirilmesi amacıyla belirli uygulama kalıp ve sistemlerinin dışına çıkılamamaktadır. Yine, yukarıda belirtilmiş olan doğal ve kanuni sınırlamalar sebebiyle mimarlar, tasarımlarını geliştirirken, akıllarına gelebilecek her seçeneği değerlendiremeyip, mevcut koşullara uygun olan bir tasarım alternatifi üzerinde yoğunlaşarak talep edilen yapıyı kurgulamaktadırlar. Kısacası, tasarımına etkiyen faktörlerin çok sayıda olması, fonksiyonel boyutunun yanında estetik kaygıları da barındırması ve kullanım amacıyla ilgili konfor koşullarının en iyi şekilde sağlanması gereksinimi, mimarlık ürünlerinin geliştirilmesinde tasarımcıyı zorlayan etmenlerdir.

Modern hayatta, mimari tasarım ürünleri insan hayatının her aşamasında yer alıp, adeta yaşadığımız her alana yayılarak, barındığımız evlerden, çalıştığımız mekanlara, bizleri çevreleyen mahallemizden, hayatımızı sürdürdüğümüz şehre kadar tüm unsurların içinde bulunmakta ve bizlere yaşadığımız ortamları sunmaktadırlar. Hayatımızın her tarafını mimari yapıların kapladığı ve tasarım konusunda birçok sınırlamaların bulunduğu bir ortamda, yeni bir tasarımla mevcut yapılardan farklı, özgün ve estetik bir görünümü elde ederken, talep edilen işlevlerin de en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlayabilmenin çok da kolay olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Hayatın bu kadar içinde yer alan mimari ürünler, doğal bir sonuç olarak, insanların duygularını ve psikolojilerini de doğrudan etkilemektedirler. İnsanlar hayatlarının

geçtiği bu yapılara, duygusal açıdan bağlanıp, onlara karşı bir aidiyet hissine kapılmakta, kendilerini kimi ortamlarda huzurlu hissetmekte, kimi ortamlarda ise tedirgin olmaktadır. Dolayısıyla, bir mimarın taşıması gereken önemli bir meziyet de, tasarlayacağı yapının kullanıcılarının ve çevresinde yaşayanların, bu yapıyı kullandıklarında veya gördüklerinde, olumlu hislere kavuşmalarının sağlanması, bir anlamda bu konuda mimarın sosyal bir sorumluluk içinde bulunmasıdır.

Son olarak, mimari tasarımlar, hukuki koruma açısından ele alınacak olursa, ülkemizde de diğer birçok ülkede olduğu gibi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamında koruma altına alındıkları görülmektedir. Bu kanunun 4. maddesi ile mimari tasarım ürünleri olan yapılar güzel sanat eseri olarak koruma görmekte iken, mimari tasarımın görselleştirilmesinde kullanılan proje ve teknik çizimler ve maketler ise estetik nitelik taşımasalar dahi, ilim ve edebiyat eseri olarak hukuki koruma himayesine alınmıştır.

Her ne kadar, mimarlık yapıları güzel sanat eseri olarak kanunlarca koruma altına alınmış olsalar da, yapı tasarımının taşıdığı yoğun işlevsellik, onları diğer güzel sanat ürünlerinden çok farklı kılmaktadır. Dolayısıyla, mimari yapıların korumasında FSEK şartlarının uygulanması her zaman mümkün olamamakta ve konuyla ilgili bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Ülkemizde, mimari tasarım ve fikri mülkiyet hukukunun kesişim bölgesinde yaşanmakta olan bu sorunlar ve sıkıntılara, çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilerek bu konu daha detaylı şekilde ele alınacaktır.

3.2. Mimari Eser Sahibinin (Proje Müellifinin) Tasarım Sonrasında Eseri Üzerindeki Hakları

Mimari eserler üzerindeki hakkın varlığından söz edebilmek için öncelikle mimarlık alanında bir fikri ürünün ortaya konulmuş olması gerekir. Şüphesiz ki, diğer tüm fikri ürünlerde olduğu gibi mimari eserler de sadece insanlar marifeti ile meydana getirilebilir. Yargıtay kararlarınca, mimari çalışmanın avan proje aşamasında imzası bulunan kişi, resmi olarak eser sahibi olarak kabul edilmektedir (Üstün, 1999). Hukukumuzda, yaratıcı kişi veya kişilerin eser sahibi olarak kabul edilmediği tek bir durum söz konusudur. Eğer bir kurumda, bir hizmet sözleşmesi dahilinde mimar olarak çalışan kişiler bir mimarlık projesi geliştirirlerse, ortaya çıkan çalışma kendi fikri ürünleri olsa da bu eserin sahibi olarak, iş veren kurum kabul edilmektedir. (Ertaş ve Gökyayla, 2000).

Ülkemizde, mimari tasarımları hukuki koruma kapsamına alan FSEK, mimarlık ürünlerine iki farklı aşamada ve ortamda koruma imkanı sunmaktadır. Bunlardan ilki, mimari tasarımların görselleştirilmesini sağlayan, proje, teknik çizim ve maketlerin, yasanın 2. maddesi kapsamında öğretici nitelikteki “ilim ve edebiyat eseri” olarak korunmasıdır. İkinci koruma, mimari tasarımın gerçekleştirildiği somut öğeler olan binalar için sağlanmaktadır. FSEK’in 4. maddesinde “bedii vasfı” bulunan, yani estetik nitelik taşıyan mimarlık yapıları “güzel sanat eseri” olarak koruma altına alınmaktadır. Bu noktada, estetik olarak ön plana çıkmasa da, başarılı performansı ve üstün konfor koşulları ile önemli fikirsel ürünler olan mimarlık yapılarının korunmasında bir açık olduğu söylenebilir. Bu tür yapılar güzel sanat eseri olmasalar da, taşıdıkları fikirsel nitelik yönünden hukuki korumayı hak etmektedir.

Gerçek hayatta mimari projelerin uygulanması sonucunda ortaya çıkan mimari yapılar, FSEK madde 23’de projelerin çoğaltması olarak tanımlanmıştır. İnşaat uygulamasına vakıf olmayan fikri hukukçular da bu yaklaşımı savunmaktadır. Ancak, bir mimari projenin uygulanması aşamasında ortaya çıkan birtakım güçlükler, değişen koşullar ve bazı gereksinimler sonucunda, mimari yapılar projenin aslıyla bire bir örtüşmezler. Zorunlu da olsa gerçekleşen bu değişiklikler sebebiyle, mimari yapıların mimari projenin işlenmesi olduğu görüşünü savunmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Üstün, 1999).

Kanun koyucular bazen farklı fikri ürünler konusunda farklı kuralların uygulanmasını daha doğru bulmaktadırlar. Eserin sahibini koruyalım derken o eserden yararlanan çok sayıda insan mağdur duruma düşürülmemelidir. Bu sebeple eserin bütünlüğünü korumak ve değişikliği men etmek gibi yaklaşımların her fikir ve sanat eserinde aynı katılıkta uygulanması çok ciddi sıkıntılara sebep olabilir (Ateş, 2003). Örneğin, mimari yapılarda estetiğin de ötesine geçen işlevsellik sebebi ile değişiklik yapmak, diğer eserlerden farklı olarak zorunluluk arz edebilir. Bir yaklaşıma göre, mimari yapılar üzerinde haklı nedenler ile mimarın izni olmadan değişiklik yapılması mümkündür. Mimar sadece şerefini, itibarını, eserin mahiyet ve özelliklerini bozan değişikliklere karşı çıkabilir. Bu yaklaşım, mimari bir eseri resim veya heykelle bir tutmanın çok doğru olmadığını savunmaktadır (Suluk, 2003).

Belirtildiği gibi mimari eserler sanatsal bir ürün ortaya koymaktan çok, belli bir ihtiyaca hizmet etmek adına imal edilirler. Bunlar üzerindeki fikri hakların aşırı

savunulması, yapının özündeki amacı başarıyla yerine getirememesine sebep olmaktadır. Sırf bu yüzden mimari yapılar üzerindeki fikri haklar, ilgili amaçla çatıştığı ölçüde sınırlandırılmışlardır (Ateş, 2003). Örneğin, FSEK madde 4’de eserin ne zaman kamuya sunulacağı yetkisi tamamen eser sahibine bırakılmıştır. Fakat, mimari projeler bir ücret karşılığı meydana getirilmiş olup, mal sahibi projeyi uygulamaya koyma, yani kamuya sunma yetkisini yapılan sözleşme gereğince elinde bulundurmaktadır (Ertaş ve Gökyayla, 2000). Ayrıca mimari eserlerde, eser sahibinin adının yazılması yazılı talebe bağlanmıştır (FSEK m.15). Mimari bir yapıya ad verilmesi pek sık olmasa da, bu hakkı sadece eser sahibi kullanabilir. Mimarın, mal sahibinden, eserinden faydalanmayı talep hakkını kullanması da mimari yapıların özellikleri dolayısıyla mümkün değildir. Mimarlar sadece hazırladıkları mimari projeleri geçici süreler için talep edebilirler ve bu konuda mal sahipleri karşı çıkma hakkına sahip değildir. Kısacası, mimarlar eserleri üzerinde sadece adının belirtilmesini isteme ve eserin bütünlüğünü koruma haklarını kullanabilmektedirler.

Belen (1997), mimari eserlerin bütünlüğünün korunması konusunda, bu eserlerin belli bir kullanım amacı doğrultusunda yapıldıklarını da göz önünde tutarak bina sahibinin yapının estetik niteliğini bozmamak kaydı ile eser sahibinden izin alamadan değişiklik yapabileceğini savunmuştur. Tekinalp (2005), bu görüşü destekleyerek, mimarlık ürünlerinde haklı sebeplerle değişiklikler yapılabileceğini savunmuştur. Örneğin bir yapıya kalorifer sistemi kurulması, havalandırma sisteminin yenilenmesi ve mekanların birleştirilmesi bu anlamdaki değişikliklerdir. Yazar bu duruma tek istisna oluşturabilecek binaların, toplum belleğinde yer etmiş ve eski eser mevzuatı ile korunan yapılar olduğunu ayrıca eklemiştir.

Mal sahibi, mülkiyetine sahip olduğu mimari yapıyı, tadil ve tevsi ederken, keyfi tasarruflardan kaçınmalı ve mümkün olduğunca asıl esere sadık kalmalıdır. Yapı maliki mimarın itibarını zedeleyecek şekilde bir değişikliğe gidemez. Böyle bir durumda, mimarın eserini eski haline getirilmesini talep hakkı bulunmaktadır. Yargıtay eserin eski haline getirilmesi mümkünse, öncelikle bunun yapılmasını buyurmakta; eski hale getirme çok büyük bir zararla neticeleniyor ve bu zarardan toplum da etkileniyorsa, bu kararı uygulamayıp, eserin üzerindeki değişikliğin tanıtılması ve mimarın isminin eserden kaldırılması uygulamalarında bulunmaktadır (Suluk, 2003). Böyle bir durumda, itibarı zedelenen mimar, manevi tazminat talep etme hakkına da sahiptir.

Ertaş ve Gökyayla (2000), mimari yapılar üzerinde değişiklik yapılması konusunda, Kat Mülkiyeti Kanunu'na benzer bir düzenlemeye gidilebileceğini savunmaktadırlar. Bu kanuna göre, ortak alanlarda ve özellikle bina cephesi gibi dış görünüme hitap eden kısımlarda bir değişiklik yapılması konusunda tüm kat sahiplerinin izni toplanırken, dairelerin içindeki değişiklikler, komşuları etkilememek kaydı ile bireysel olarak kat sakinlerine bırakılmıştır. Araştırmacılar, ilgili kanunun bu anlayışından kıyas yoluyla yararlanmakta ve mimarın itibarını daha çok etkileyecek dış görünüm konusundaki değişikliklerin, mimarın izni alınmadan yapılmamasının, içteki kişisel kullanım alanlarındaki değişikliklerin ise, mülkiyet hakkı çerçevesince kat maliklerine bırakılmasının doğru olacağını belirtmişlerdir.

Mimari eserlerin değiştirilmelerinden başka, yıkılmaları ve yok edilmeleri konusunda da çok farklı görüşler hakimdir. Diğer fikir ve sanat eserlerinin mülkiyet hakkına sahip olan kişilerce dahi yıkılamaması söz konusuysen, bazı düşünürler mimari eserler üzerindeki mülkiyet hakkının fikri haktan daha üstün olduğunu iddia ederek, bu yapıların yıkılabileceğini savunmaktadır. Bunlara karşıt olarak mimari eserlerinde asla sahibinin onayı olmadan yıkılamayacağını savunan bir grup da bulunmaktadır. İlk görüşü destekleyenlerden Ateş (2003), mal sahibinin kanunca malı üzerinde tasarruf etme hakkına sahip olduğunu ve eserin yok edilmesinin de bu tasarruf kapsamında olduğunu belirtmektedir. Yazara göre mal sahibi, mimar ile yapmış olduğu sözleşme ile eserin imha edilmesi yetkisini de üzerine almış bulunmaktadır. Belen (1997), yasada mal sahibinin, mülkiyetinde olan eser üzerinde tasarruf ederken esere zarar veremeyeceğini ve eseri bozamayacağını belirterek, malikin eseri imha yetkisinin hiçbir eser türünde bulunmadığını dile getirmiştir. Suluk (2003), konuyla ilgili olarak, eser sahibinin izin vermemesi halinde, mahkeme kararı ile yıkıma gidilmesinin doğru olacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak, mimarlık ürünleri üzerindeki fikri haklar, bu çalışmaların yapısı gereği, diğer fikir ve sanat eserlerindeki farklı olarak daha dar boyutlarda ve daha sınırlıdır. Uzman hukukçular arasında dahi, bu hakların kapsamı ve içeriği konusunda tam bir görüş birliği hala sağlanamamıştır. Mevcut kanunların, konunun uzmanlarınca dahi farklı anlamlarda yorumlanabiliyor olması, konunun çok da net olarak aydınlatılmadığını ve sistemin yanlışlıklara sebep olabileceğini bizlere göstermektedir.

3.3. Dünyadaki Farklı Fikri Hukuk Düzenlemelerinde Mimari Eserlerin Bütünlüğünün Korunması Üzerine Çeşitli Yaklaşımlar

Fikir ve sanat eserleri gerek içerikleri, gerek ifade ediliş tarzları ile bir bütünlük oluşturur. Bu bütünlüğün bozulması eserin niteliğini yitirmesine sebep olabileceği gibi, eserle yaratıcısı arasındaki bağın kopmasına veya zarar görmesine de sebep olabilir. Bu yüzden fikri hukukumuzda, eserde veya eser sahibinin adında değişiklikler, eklemeler ve kısaltmaların yapılması, eser sahibinin manevi haklarına bir saldırı olarak tanımlanmıştır (FSEK m.16/I).

Eser üzerinde değişiklik yapma hakkı, sadece eser sahiplerine kanunumuzca tanınmış olsa da, bu yetki başkalarına da devredilebilmektedir. Örneğin, kendi eseri olan bir romanın sinemaya uyarlanmasına veya bir şiirin şarkıya dönüştürülmesine izin veren eser sahipleri, söz konusu işleme eserler meydana getirilirken, belirli ölçülerde değişiklik yapılabileceğini de kabul etmiş olurlar. Ayrıca birtakım mali yetkiler devredilirken eserde bu yetkilerin uygulanabilirliği adına zorunlu değişiklikler de yapılabilir. Mesela bir sinema esrinin sahibi, mali yetkilerini devretmiş olduğu dağıtıcı firmanın, sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadığı sürece, filme dublaj ve altyazı ilave etmesine karşı çıkamaz (Ateş, 2003).

Eser üzerinde yapılan değişiklikler hakkında eser sahibinin özel izni alınmış veya alınmamış olsa da, eserde yapılacak değişiklikler hiçbir koşulda eser sahibinin şeref ve itibarını zarara uğratacak nitelikte olamaz. Eser sahibi çoğaltma ve dağıtım hakkının devri gibi birtakım mali yetkilerle eserde değişiklikler yapılmasına izin vermiş olsa da, eserin bütünlüğünü bozan her türlü değişikliğe itiraz edebilir. Bu hak hukukumuzda o kadar mutlak ki, eser sahibi bu hakkından sözleşme ile dahi feragat edemez. Zaten bu hakkın kullanılamayacağına dair yapılmış olan karşılıklı sözleşmeler de hukukumuzca hükümsüz sayılmaktadır (FSEK m.16/III).

Dünya'da konuyla ilgili farklı ülkelerde farklı yaklaşımların uygulandığı gözlemlenmektedir. Ülkemizde olduğu gibi, Fransa, İtalya ve İspanya'da da fikri ürünün bütünlüğünün korunması hakkından sözleşme ile bile feragat edilememektedir. Diğer taraftan Danimarka, İsveç, Almanya ve Hollanda hukuklarında bu haktan sınırlı da olsa sözleşme ile vazgeçmek, bazı şartlar altında mümkün kılınmıştır. Değişikliğe karşı çıkma hakkından feragat etmeyen ülkeler içinde bile en katı yaklaşımı Fransa'nın uyguladığı söylenebilir. Öyle ki, Fransa'daki

bir eser sahibinin, eserinde yapılan değişikliğe muhalefet etmek adına, eserinin bütünlüğünün ve içeriğinin bozulduğunu veya kendi itibar ve şerefının zedelendiğini ispat etmeye ihtiyacı yoktur. Eser üzerinde yapılacak herhangi bir değişiklik, eser sahibinin gerekçe göstermeksizin itiraz etmesine yeterlidir (Ateş, 2003).

Mimari yapılarda yapılan değişiklikler de, fikri hukuk kapsamında eserin bütünlüğünün korunması konusuna dâhil olduğundan, dünya üzerinde bu olgu karşısında gösterilen katı, hoşgörülü veya uzlaşmacı tutumlar, konuyla ilgili çeşitli uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin, eser sahibinin haklarını her şeyin üstünde tutan Fransız Fikri Hukukuna göre mal sahibinin hiçbir gerekçe ile mimari yapı üzerinde değişiklik yapma hakkı bulunmamaktadır. Eser sahibi ile uzlaşmadan yapılan herhangi bir değişiklik, zaruri ihtiyaçlara da bağlı olsa, yapının mimarı tarafından reddedilebilir. Fransa’da mevcut olan bir mimari eser grubuna yeni yapıların ilave edilmesi bile eserin bütünlüğünün bozulması anlamında yorumlanmaktadır (Ateş, 2003). Bu noktada Fransız fikri hukukunun sadece eser sahiplerinin haklarını korumak üzere yapılandırıldığı ve konunun tarafları arasındaki menfaat dengesini düzenlemeyi hiç gerekli görmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Fransa’nın eser sahiplerinin haklarını koşul beklemeeksizin kollayan bu yaklaşımına karşın, tüm Kıta Avrupası ülkelerinde de bu anlayışın var olduğu söylenemez. Mesela, tıpkı Fransa gibi eser sahibinin sözleşme ile dahi eserin bütünlüğünü koruma hakkından feragat edemediğini bildiğimiz İtalya’da, sadece mimari eserlerle ilgili olarak yapılan hukuki düzenlemeler ile eser sahibi mimarın, yapı inşa edilirken ve inşa edildikten sonra kullanım aşamasında, zorunlu olan değişikliklere karşı çıkamayacağı hükme bağlanmıştır (Ateş, 2003).

İtalyan hukukundaki anlayışa benzer bir şekilde Almanya’da da, eser sahibinin hakları yanında, mal sahibinin de eserden yararlanma haklarının gözetilmesi ve taraflar arası çıkar dengelerinin sağlanması amacının güdüldüğü görülmektedir. Alman Hukuku mimari eserlerden yararlanan kişilerin haklarının da meşru olduğunu savunarak, mimari yapıların kullanıcılarının veya mal sahiplerinin zaruri olan değişiklikleri yapmasında bir sakınca görmemektedir. Yargısal uygulamalarda da bu anlayışın etkileri görülmektedir. Örneğin, Alman Federal Mahkemesi’nde ele alınan bir davada, mimari değeri olan bir kiliseye, yapı mimarının onayı alınmaksızın, kilisenin papazı tarafından ayinlerde kullanılmak üzere bir elektronik org

yerleştirilmesi konu olmuştur. Mimarın yapılan bu uygulamaya eserinin bütünlüğünün bozulması gerekçesi ile itiraz etmesi sonucu, davaya bakan Federal Mahkeme işlevsellik ilkesi gereğince, organ ayinlerde kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulayarak mimarın itirazını kabul etmemiştir (2 Ekim 1981 [GRUR (1982) 107]). Alman Federal Mahkemesi diğeri bir kararında, bir okul binasının, mimardan izin alınmadan genişletilmesi sonucunda, mimar tarafından açılan davada, kullanıcıların işlevsel gereksinimlerini karşılamak ve menfaatlerin dengelenmesi ilkelerini vurgulayarak mal sahiplerini haklı bulmuştur (30 Mayıs 1974 [GRUR (1974) 675]).

Benzer konulu bir dava İsviçre Federal Mahkemesi tarafından ele alınmıştır. Bu davada, yine bir okul yapısının çatısında yapılan tadilatlar yapı mimarı itiraz etmiş ve konuyla ilgili olarak yargıya başvurmuştur. Mahkeme 24 Eylül 1991 tarihinde, Almanya'daki yaklaşıma benzer bir şekilde, menfaat dengelerinin gözetilmesine vurgu yaparak, mimara karşı mal sahibinin lehinde bir karar vermiştir (Ateş, 2003).

Mimarlık ürünleri ile ilgili olarak İsrail'de açılan bir diğeri davada, Tel Aviv'deki Merkez Meydanı'nda bir mimar tarafından, başka bir mimarın yaptığı tasarımın değiştirilmesi konu olmuştur. İsrail yüksek mahkemesi, konuyla ilgili olarak, eserde yapılan değişikliğin her zaman eser sahibinin manevi haklarına zarar vermesi anlamına gelmediğini ve mevcut tasarımda değişiklik yapan ikinci tasarımın birincisinden ne kadar sapma gösterdiğinin tespit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ateş, 2003).

Son olarak, diğeri tüm güzel sanat eserleri için de tartışılmakta olan, mimari eserlerin mal sahibi tarafından, eser sahibinden izin alınmaksızın, yıkılması ve imha edilmesi konusuna da değinmekte fayda olacaktır. Konuyla ilgili olarak, hukukumuzda uzman hukukçuların dahi tek bir hüküm üstünde birleşemedikleri bu olgu, dünyada farklı ülkelerde de farklı anlayışlarla ele alınmaktadır. Bu anlamda eser sahibini çok katı kurallarla korumakta olan Fransa gibi bazı ülkelerde, mal sahibinin, mülkiyetindeki bir mimari yapıyı yıkmaya veya tahrip etmeye kesinlikle hakkı yoktur. Buna karşıt olarak ABD ve diğeri bazı ülkeler tamamen mal sahibi yanında yer almakta ve açık bir hükümle mal sahibinin mimari yapı üzerinde değişiklik yapmaya ve hatta tahrip etmeye dahi hakkı olduğunu ortaya koymaktadır. Üçüncü ve son bir grup ülkede bu iki yaklaşımın ortasında bulunan bir anlayış hâkim olup, bina yıkımının mal sahiplerince yapılabilmesi belirli koşullar altında uygun görülmektedir. Bu gruba

giren İsviçre’de, 1992’de kabul edilen kanun hükümlerine göre, prensipte mal sahibinin yapıyı imha yetkisi olmamakla beraber, özgün bir eserin imha edilebilmesi için, mal sahibinin eser sahibine o eserin maddi değerinin bedelini teklif etmesi, iadesi mümkün olmayan bir yapının kopyalarının fotoğraflama ve benzeri çeşitli tekniklerle elde edilmesine müsaade etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, ülkemizde mimari yapılar üzerindeki fikri haklar konusunda gerek kanuni, gerekse görüş olarak bir bütünlüğün olmadığı açıktır. Fakat, görüldüğü gibi dünya üzerindeki modern nitelikteki, farklı ülkelerde de çok farklı yaklaşımlar, konu üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum konunun ne kadar karmaşık ve farklı yorumlanabilir nitelikte olduğunu bizlere bir kez daha göstermektedir.

3.4. Çağımız Koşullarında Mimari Yapıların Tüketim Unsurları Olup Dinamizm ve Değişkenlik Kazanması

Kapitalizmin dünya üzerinde hakimiyet sağlaması ile sermaye akışkanlık kazanarak toplumsal ve ticari ilişkiler uluslararası bir niteliğe bürünmüş, buna bağlı olarak ekonomi, siyaset ve kültür gibi pek çok alanda, küreselleşme denilen bu etkinin izleri karşımıza çıkar olmuştur. Sanayi Devrimi ile üretimde patlama yapılarak ekonomik getirilerin elde edildiği kapitalist düzen, günümüzde bu anlamda değişikliğe uğramış ve temelinde yer alan üretim kavramı tüketim ile yer değiştirmiştir. 1960’lardan sonra toplumsal hayatı şekillendiren bu tüketim eğilimi ile sosyal bilimlerde birçok uzman “*tüketim toplumu*” kavramını sıkça kullanmışlardır (Yırtıcı, 2002).

Süer ve Sayar (2002), günümüz dünyasında baş göstermekte olan bu tüketim furyası ile ilgili olarak, insanın yaşamak için mi tükettiğinin veya tüketmek için mi yaşadığının tam saptanamadığını ve bu konunun tartışmaya açık ve karmaşık olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda “*Tüketim Toplumu*” ve “*Tüketim Kültürü*” gibi kavramların bilimsel literatürde sıkça söz edildiği günümüz ortamında, tüketim kavramının sadece ekonomik boyutuyla ele alınabileceğini düşünmek ve sosyolojik yönünü görmezden gelmek yanlış olacaktır. Yazarların vurgu yaptığı ikilemden de anlaşılacağı üzere, yaşamın her alanında tüketim kendini göstermekte ve varlığımızı sürdürmemiz için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayatın her boyutuna yayılmış olan tüketim anlayışı, içinde yaşadığımız ortamları, yapıları, yakın çevremizi, şehirlerimizi ve büyük ölçekte ülkeleri de etkiler. Avrupa

Mimarlar Konseyi (1995), yapılaşmış çevrenin yaşamı yansıttığını, iyi ya da kötü insan hayatının potansiyelini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Konsey, bir insanın hayatında uyanık zamanlarının çoğunun ve uyuduğu zamanların tamamının bir barınakta geçtiği düşüncesinden yola çıkarak, kişinin çevresini sarmalayan yapılardan etkilenmemesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Aslında, bu çift yönlü bir etkileşimdir. Mimarlık ürünleri insanları ve onların yaşamlarını etkilerken, insanlar da bu yaşantıları sonucu yapılara müdahale etmektedir.

Kısacası, günümüz yaşantısında hakim olan tüketim sistemi ve bunun neticesinde ortaya çıkan değişimler, yaşadığımız alan ve mekanları oluşturan mimari yapılara da etkimekte, bu etki sonucunda yeni yaşam tarzının yansıtılmasında rol üstlenen mimari çalışmalar da metalaşmış tüketim objeleri haline gelmektedir (Süer ve Sayar, 2002).

Ticari ve ekonomik değerlerin temelini oluşturduğu günümüz yaşantısında, başarılı olabilmek için rekabetçi ve müşteri odaklı anlayışların yanında sürekli değişen ve değişimlere ayak uyduran bir yapıda olmak da gerekmektedir. Koşulların değerlendirmesi ile net hedefler belirlenmeli, kalite arttırılmalı, maliyetlerin ve risklerin en aza indirgenmesi adına, sistemde gereken uyarlamalar yapılmalıdır. Günümüz ekonomisinde değişim, müşteri ve rekabet ile birlikte firmaları zorlayan üç ana etmeden biri olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla, yakın zamana kadar kabul görmüş olan durağan ve stabil düzenlerin başarılı olacağı inancı, günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmiştir (Civan, 2006).

Yeni ekonomik düzenin tetiklemede olduğu değişim, öncelikle ayakta kalmak ve başarılı olmak gayesini güden firmalarda, daha sonra bu firmaların çalışanları ve bunlarla çeşitli sebeplerle ilişki içerisinde bulunan diğer insanlarda kendisini hissettirmektedir. Stratejileri, yönetsel anlayışları ve işleyiş sistemleri gibi birçok önemli unsurunda değişiklik yaşamış ve yaşamakta olan söz konusu kurumların, tüm bu değişiklikleri uygularken hep aynı fiziki çevre ve mekanlar içerisinde varlığını sürdürmesi beklenemez. Bu yüzden, yaşadığımız mekanlar ve çevreler de bazen yeni teknoloji veya fonksiyonları sağlamak, bazen daha etkin kullanabilmek, bazense sadece görsel imgenin değiştirilmesi adına, yeniden düzenlenmekte ya da yapılandırılmaktadır.

Öyle ki, daha önceki dönemlerde en az 50-60 yıllık süre dilimleri dahilinde aynı fonksiyonla kullanılmakta olan binalar, günümüzde ilk kullanımından 10-20 sene

sonra, hatta kimi durumlarda 5 sene gibi çok kısa bir zaman içerisinde değişikliğe uğramakta ve ilk tasarımlarından çeşitli konu ve kapsamlarda farklılaşmaktadır. Yapılarda uygulanmakta olan bu değişikliklerin temel sebepleri, yeni teknolojilere, temel işlevsel değişikliklere ve organizasyon yapısındaki farklılaşmalara ayak uydurmak, artan işletme ve bakım maliyetlerinden tasarruf etmek ve daha estetik bir yapıya kavuşmak olarak sıralanabilir (Civan, 2006).

Avrupa Mimarlar Konseyi (1995), işverenlerin sahip oldukları ticari yapıların içlerini her on yılda iki kez değiştirmesini, kentlerdeki yapı elemanlarının ve yerleşik mobilyaların yerel yönetimlerce elbise gibi sıkça değiştirilmesini savurganlık olarak nitелеmekte, bütün bunların doğaya çok ciddi zararlar verdiğini savunmaktadır. İnsanlar içinde buldukları bu tutumla, aslında kendi geleceklerini tehdit etmektedir. Konsey, bu sorunu gidermek adına, mimarların uzun vadeli kaygılarla tasarımları şekillendirip, geliştirdikleri yapıları, önceden düşünülmeyen kullanımlara da hizmet edebilecek esnek tasarımlarla donatmaları gerektiğini savunmaktadır.

Hızla gelişen teknoloji ile sağlanan yeniliklere ayak uydurmak, kişiler için zor olduğu gibi mimari yapılar için de zordur. Yeni yapılmış bir binanın barındırdığı modern denilebilecek teknolojiler, çok kısa süre zarfında demode olabilir. Kısacası, yeni teknolojilerin yaygınlaşması ile gerek estetik, gerek konfor, gerekse işlevsel anlamda binalardan beklenen verimlilik seviyesi de artmaktadır. Artan beklentileri karşılamak ancak ilgili yenilikleri, bir şekilde sağlayarak veya temin ederek mümkün olabilmektedir. Eğer söz konusu beklentileri karşılamak adına hiçbir çalışma yapılmazsa, binalardan istenen performans sağlanamayacağından, bu koşullarda onlardan yararlanmanın anlamı kalmayacaktır. Nitekim, günümüzde bir binanın ömrü, kendisinin ekonomik katkı yaptığı dönemle tanımlanmaktadır (Civan, 2006).

Civan (2006), hayatımızdaki her unsur gibi, mimari yapıların da ekonomik ölçütlere göre çok ciddi şekilde irdelenmekte olduğu günümüzde, gayri menkullerin kurumlar için geleneksel kaynaklar olarak tanımlanan, insan, teknoloji, bilgi ve sermayeden sonra beşinci önemli kaynak olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca yazar, kurumların personel masraflarından sonra, ikinci büyük masraf kalemi olarak tesis ve yapı giderlerinin bulunduğunu vurgulamıştır.

Görüldüğü üzere, tüketim anlayışının hayatımızın her alanını kapsadığı günümüzde, mimarlık ürünleri de bu yaşam tarzının getirdiklerinden fazlasıyla etkilenmektedir. İyice düşünülmeden veya kısa vadeli kaygılar gözetilerek tasarlanmış olan yapılarda,

kısa sürede değişen hayat anlayışıyla doğan yeni beklentilerin sağlanması mümkün olmayıp, birtakım değişikliklere gidilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, yapılarda gerçekleştirilen bu değişimlerin her geçen gün artıyor olması sebebiyle, mal sahibi, kullanıcılar ve mimari eser sahipleri arasında, fikirsel ve mülkiyet haklarının kesişimi noktasında sıkça uyuşmazlıklar ortaya çıkmakta ve bu konu yargı organlarını daha fazla meşgul etmektedir.

3.5. Mevcut Mimari Yapılarda Değişiklik Yapmak Amacıyla Uygulanan Farklı Müdahale Çeşitlerinin Tanımlanması

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, 20. yüzyıl başında etkisini arttıran sanayileşme, ve buna bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler ile hızla artan tüketim anlayışı, mimari yapıları da genel anlamda etkilemiş ve bu yapılarda da hızlı yaşam anlayışının izlerini bırakmıştır. Günümüzde yapılardan beklenen fonksiyonların, görselliğin ve rahatlığın sağlanması adına binalar sıkça değişikliklere ve geliştirmelere uğramaktadır. Eskiden, 50-60 yıl aynı kullanım amacına hizmet eden yapılarda, modern yaşamın 2-3 yıllık bir döneminde çok değişik fonksiyonların yürütülmeye çalışılması normal karşılanır bir durum halini almıştır.

Gerek teknolojinin sunduğu imkanların hızla artması, gerekse rekabet ortamında ayakta kalabilmek adına, binalardan beklenenler her geçen gün artmakta ve yapılar eski dönemlere nazaran çok daha çabuk eskiyip, beklentileri karşılamak adına, muhtelif değişimler ve geliştirmelere ihtiyaç duymaktadır. Mal sahiplerinin bu beklentilerini karşılamakta tercih edebilecekleri diğer bir çözüme, mevcut yapılarından tamamen vazgeçip, yerlerine yeni modern binalar yaptırmaktır. Bu noktada ilk olarak, ekonomik dengeler gözetilmekte, yeni bir binayı sıfırdan yaptırmakla, eskisini ihtiyaca uygun şekilde yenilemenin maliyetleri karşılaştırılmaktadır (Civan, 2006).

Tabi ki, yeni bir bina yapmakla eski binayı iyileştirmek arasında yapılacak bir tercihte sadece ekonomik kaygılar etkili olmamaktadır. Örneğin, tarihi değer taşıyan bir yapının yıkılıp yerine yeni bir bina inşa edilmesi toplumca hoş karşılanmazken, böyle bir yapının değerlendirilerek korunması ve yaşama kazandırılması sosyal sorumluluk taşıyan bir yaklaşım olarak olumlu değerlendirilecektir. Eski binaları koruyarak yeniden kullanıma kazandırmanın, tarihsel ve kültürel değerlere özen

göstermiş olmanın yanında başka artıları da bulunmaktadır. Bu artılar kabaca şöyle sıralanabilir;

- Çoğu zaman eski yapıları yenilemek sıfırdan yeni bir yapı yapmaktan daha ekonomiktir.
- Tipik bir yenileme çalışması, yeni bir binanın inşasından çok daha kısa sürede tamamlanır.
- Özellikle, büyük şehirlerin içinde kalan tarihi yapıların, yıkılıp yerine yeni binalar yapılması durumunda, yeni oluşturulmuş olan şehir planları ve yönetmelikler arazinin tamamen kullanılmasına izin vermeyip kullanım açısından daha verimsiz çözümlere sebep olabilir .
- Koruma altına alınarak ve modernize edilmiş tarihi binalar, günlük yaşamın ihtiyaçlarını karşılayabildikleri gibi, taşıdıkları tarihi ve kültürel değerlerle cazibe oluşturmakta, kiralama ve satışta tercih sebebi olmaktadır (Civan, 2006).

Görüldüğü üzere, eski binaların yeni kullanım amaç ve ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde yenilenmesi ve geliştirilmesi için, günümüzde çok fazla sayıda sebep bulunmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü, çeşitli yenileme teknik ve yöntemleri mimari yapılar üzerinde uygulamaya konulmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde mimari yapılara yapılan müdahalelerdeki teknik işlemlerin tanımlanmasından çok, bu müdahalelerin amaçları ve yapılan değişikliğin kapsamı doğrultusunda, bunlara verilen terminolojik adlar üzerinde durulacaktır. Konuya bu yönde odaklanılmasındaki asıl sebep, mimari yapılar üzerindeki değişiklik uygulamalarının farklı kaynaklarca ve farklı kişilerce farklı anlamlarda yorumlanması ve kullanılmasıdır. Bu husustaki sorunlara daha detaylı bir şekilde değinmeden önce, yapıların yenilenmesiyle ilgili olan ve sıkça kullanılan birkaç terimin tanımlanmasında fayda olacaktır.

Bakım: Sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari öğelerde değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir (Ahunbay, 2004).

Bütünleme (Reintegrasyon): Bir bölümü hasar görmüş ya da yok olmuş yapı ve öğeleri, ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel, ya da çağdaş malzeme kullanarak tamamlama işlemidir (Ahunbay, 2004).

Onarım: Yapının günümüze ulaşmış tarihi kimliğinin öğelerini oluşturan, mekansal, biçimsel ve yapısal özelliklerinin, çevre içindeki özgün konumu ile korumasıdır (Ahunbay, 2004).

Rehabilitasyon: Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle özgün işlevini yitiren tarihi yapıların, ilk yapılış amacından farklı bir işleve hizmet etmek üzere uyarlanmasıdır (Ahunbay, 2004).

Renovasyon: Binanın orijinal kullanım amacının bozulmadan malzeme sistemler ve fiziki görünüşünün yenilenmesidir (Civan, 2006).

Tamir: Onarma, düzeltme eylemi (tamirat) (Özön, 1995)

Tadil: Doğru hale getirme, düzeltme, değiştirme, değişiklik (tadilat) (Büyük Larousse, 1986).

Tağyir: Başkalaştırma, değiştirme, bozma (Büyük Larousse, 1986).

Tebdil: Değiştirme, başka kılığa koyma (Özön, 1995).

Yeni Fonksiyona Uyarlama: Yapısal olarak eskimiş olan bir binanın, yeni bir fonksiyona hizmet edecek şekilde yenilenmesi işlemidir (Civan, 2006).

Yukarıda tanımlanmış olan kavramlardan başka, mimari yapılarda, çeşitli boyutlarda ve amaçlardaki değişiklere isim olan, çok fazla sayıda kavramın kullanıldığı gerçektir. Bu kavramların kimisi batı kökenli dillerden dilimize girmiş, kimisi güncel Türkçe kelimeler, kimisi de Osmanlıca'dan kalma eski kelimelerdir. Konuyla ilgili sıkıntı bu kavramların çokluğundan ziyade, bunların farklı kişi ve yayınlarca farklı algılanıp, birbirinden bağımsız durumlarda çok farklı şekilde kullanılabilmesidir. Örneğin *renovasyon* kavramı Civan (2006) tarafından, “binanın özgün kullanım amacı korunarak yenilenmesi” anlamında kullanılırken, Ahunbay (2004) tarafından “eskimiş yapının yeni bir fonksiyona hizmet verecek şekilde iyileştirilmesi” anlamında tanımlanmaktadır.

Yabancı kökenli ve eski kelimelerin kullanılmakta olduğu konu üzerinde, çeşitli algılama hatalarının ve yorum farklarının bulunması kabul edilebilir. Açıkçası hangi kavramın hangi uygulamaya karşılık geldiğinin tespiti dil bilimcilerin uzmanlığına

girecek çok geniş ve önemli bir konudur. Yukarıda tanımlanmış olan örnek kavramların, anlamsal açıdan doğruluğu da bu bağlamda tartışılabilir. Öyle ki, farklı kişiler aynı kavramı farklı uygulamalara denk gelecek şekilde algılamaktadır.

Literatürde ve kişilerde görülen, mimari yapılara yapılan müdahalelerle ilgili kavramsal karmaşa, ne yazık ki, fikri hukuk düzenlememiz için de geçerlidir. Bahsedilmiş olan tadilat, tamirat, bakım ve renovasyon gibi kavramların, net tanımları kanunumuzda da yapılmadığı için, gerek kullanıcılar, gerek mal sahipleri, gerekse mimarlar konu üzerinde net bir fikre sahip olamamaktadır. Haklarını tam olarak algılayamayan kullanıcıların, yanlış yorumlarla izinsiz uygulamalara gitmesi veya benzer durumdaki bir mimarın, hakkı olmayan konulara da itiraz etmesi muhtemeldir. Konuyla ilgili tanımların hukuki çerçevede netleştirilmesi, insanların haklarını öğrenmelerine, yanlış uygulamalardan kaçınmalarına, ve dolayısıyla yargı mercilerine intikal eden vakaların azalmasına sebep olacaktır.

Tabi ki, kanunumuzun konuyla ilgili her kavramı bir sözlük gibi tanımlayıp, net bir sınırlama içine girmesi beklenemez. Fakat, ilgili tüm kavramlar tanımlanmamış olsa da, eş anlamlı veya yakın anlamlı kavramlar elenerek, mimari yapılarda yapılan değişikliklerin sınırları ve kapsamını belirleyen, sadeleştirilmiş bir sınıflandırma sistemi hukuksal açıdan oluşturulmalı ve konuyla ilgili taraflara rehberlik etmelidir.

3.6. Koruma Altına Alınmış Tescilli Yapılarda, Yapılacak Değişiklikler Konusunda Temel Yetkiler ve Söz Hakkı

Yapının tasarımcısı olarak, fikri üretimde bulunup, bu emeğinin karşılığında, ortaya koyduğu ürün üzerindeki her türlü, kapsamlı ve keyfi değişikliğe müdahale etme hakkını elinde bulunduran mimar, yapının tescillenip koruma altına alınması durumunda, yine kendisine bu yetkileri veren hukuk sisteminde, kendi çalışması üzerindeki tüm tasarruflarından yoksun bırakılabilir. Bu durumda fikri hukukun, yani FSEK'in, mimara tanıdığı yetkilerin, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile etkisiz hale getirilmesi ile bu yetkilerin Kültür Bakanlığı ve ilgili kurumlarına aktarıldığı söylenebilir.

1983'de yürürlüğe konulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, antik kentlerin, tarihi yapı ve yapı gruplarının, tarihsel nitelik taşıyan şehirlerin, tabiat

harikaları ve onların üzerinde kurulmuş olan sanatsal yapıtların yanında, kültürel değer taşıyan özgün nitelikli mimari çalışmaları da koruması altına almaktadır. İlgili kanunca, bugüne ve geçmişe dair önemli kültürel yapılar ele alınıp değerlendirilmekte ve kayda değer bulunan nitelikli öğeler belirlenip koruma altına alınmaktadır. Tabii ki, geçmişten kalan tüm unsurların korunup gelecek kuşaklara aktarılması, ekonomik kaynakların yetersizliği sebebi ile mümkün olamamaktadır. Çağdaş kentleşme ve yapılaşma baskıları sonucu, tarihi yapıların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Dolayısıyla korunması gerekli, vazgeçilemez ve rastlantılara bırakılamaz olan yapılar öncelikle tespit edilerek, hak ettikleri korumadan yararlanmalıdır (Ahunbay, 2004).

Bu kanun çerçevesince bir yapının koruma altına alınması için onun, tarihi belge niteliğine, eskiliğine ve estetik değerlerine bakılarak bir değerlendirme yapılır. Ülkemizde 19. yüzyıl sonu öncesinde yapılmış olan binalar doğrudan tarihi yapı kabul edilip, koruma altına alınır. Bu süre diğer ülkelerde değişiklik göstermektedir. Örneğin, Hollanda'da bir yapının tarihi korumadan yararlanması için 50 yıldan eski olması yeterlidir (Ahunbay, 2004). Yine de hukukumuz, özgün estetik nitelikleri ile kültürel birikimize katkı yapan 20. yüzyıl yapılarının da tescillenip, koruma altına alınmasına imkan vermektedir.

Konuyla ilgili olarak Ahunbay (2004), koruma kapsamının belirlenmesinde kesin zaman sınırları koymaktansa, farklı sanat anlayışı, yaşam biçimi, sosyal değer, teknik seviye gibi nitelikler ile ünlü bir sanatçının veya akımın ürünü olan yapıların koruma altına alınmasının, ilkesel olarak daha doğru bir yaklaşım olacağını savunmaktadır. Bu görüşü destekler nitelikte, Bektaş (1992), kültürü yaşayabilmenin ve onu yeniden yaşatabilmenin mümkün kılınması gerektiğini, bunun da geçmişle bugünün, bugünle geleceğin ilişkilerinin, sağlıklı ve etkin bir alışveriş içerisinde tutulması sonucu, katkıların ve yeni üretimlerin sağlanmasıyla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

Kısacası üzerinde barındırdığı, estetik, teknik ve sosyokültürel nitelikleri ile çok eski olmayan bir mimari yapı bile, Taşınmaz Kültür Varlığı statüsüne alınıp, koruma kapsamına sokulabilir. Bu değerleri taşıdığı tespit edilen ve tescillenen yapılar üzerindeki yetkiler, Kültür Bakanlığı koruma kurulları üzerine geçer. Bu aşamadan sonra Kültür Bakanlığı, ilgili yapının izlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması adına, tescil bilgisini öncelikle tapuya bildirip yapı kütüğüne işlettirir. Tescil kararı ayrıca ilgili bakanlık, valilik, belediye ve müzelere de duyurulur. Tescillenmiş bir yapıya

uygulanacak her türlü müdahale ve değişiklik için, Kùltür Bakanlığı'nın ilgili koruma kurullarından görüş alınması şarttır.

Sonuç olarak, bir mimari yapının tescillenmesi durumunda, mimara fikri hukukça tanınmış olan yetkilerin, Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununca kısmen veya tamamen etkisizleştirilmesi mümkündür. Tescilli yapılardaki fikri haklar konusuna, araştırmanın hedef ve amaçlarının dışında kalması, süresel ve ekonomik sınırlamalar sebepleri ile daha detaylı değinilmeyecektir.

4. MİMARİ TASARIMLARDAKİ FİKRİ HAKLARLA İLGİLİ KURUMSAL YAKLAŞIM VE GÖRÜŞLER

Mimarlık ürünleri ve bunların tasarımları üzerinde doğan uyumsuzluklarda, bu ilişkinin tarafları olan mimar ile mal sahibi ve kullanıcılar karşı karşıya gelmekte, mal sahibinin mülkiyet hakkı, mimarın fikri hakkı ve kullanıcının yaşamsal hakları çatışmaktadır. Bu noktada, sağlıklı bir adalet ortamının sağlanması için tüm tarafların hakları gözetilerek, dengeli bir bakış açısının yerleştirilmesi gerekmektedir. Araştırmanın bu bölümünde, öncelikle mimari tasarımlar üzerinde doğan uyumsuzluk konularının neler olduğu ve mevcut hukuki sisteminin bu sorunlara nasıl çözüm ürettiğinin görülebilmesi için örnek davalar ve kararları incelenecek, daha sonra konuyla ilgili bir davada yararlanılmış olan bilirkişi raporunun genel teorik altyapısına değinilecek ve son olarak konunun tarafları olan, mimar, mal sahibi, kullanıcı ve konunun uzmanları olan akademisyen ve hukukçuların konuyla ilgili farklı görüşleri aktarılacaktır.

4.1. Mimari Tasarımlarla İlgili Yaşanan Uyuşmazlıkları Konu Alan Davalar ve Bu Davalar Sonucunda Verilmiş Olan Yargıtay Kararları

Mimari tasarımlar üzerindeki fikri haklarla ilgili olarak, konunun tarafları olan mimar, mal sahibi ve kimi zaman yapının kullanıcıları arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, bahsi geçen uyumsuzluklara örnek gösterilebilecek davalar ve bunlar sonucunda ortaya çıkan Yargıtay kararları ele alınacaktır. (İlgili mahkeme kararlarına, Suluk ve Orhan (2005), “Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku, Cilt-2” kitabından erişilmiştir.)

4.1.1. İnşa Edilmiş Olan Bir Mimari Yapının Eser Sahipliğinin Tespiti Davası

Davada, davacı mimar (A), Ağa Han Mimarlık Ödülü Almış olan Ankara’daki Türk Tarih Kurumu Binası’nı, davalı mimar (B) ile birlikte tasarlamış ve 1961’de Kurum ile, birlikte sözleşme imzalamış olmalarına rağmen, kendisinin yardımcı mimar olarak takdim edildiğini, ödülün B’ye verildiği ve eserin de sadece davacıya ait

gösterildiğini iddia ederek maddi ve manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Yerel mahkeme iddiayı sabit görerek, eserin ortak ürün olduğuna ve tazminat taleplerinin istendiği şekilde ödenmesine hükmetmiştir.

Davalının kararı temyiz etmesi sonucunda Yargıtay'a intikal eden konu, karar mercilerince incelenmiş ve yerel mahkemenin aldığı kararda birtakım eksiklikler tespit edilmiştir. Öncelikle mimarlık hizmetlerinin ve mimarın yükümlülüklerinin başında, kesin proje ve uygulama projesinden önce, ön (avan) projenin yer aldığı belirtilmiştir. Mimarlık hizmetlerinin temelini, eserin özgünlüğünün ve mimari niteliklerinin kaynağının, sanatsal değer ve sanat anlayışının belgesinin öncelikle ön (avan) projede ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Tasarımcının form, dizayn ve estetik anlayışı ön projede gerçekleştirilmektedir. Mimarlar Odası yönetmelikleri ve uygulamalarından da ön projenin tasarımın temeli olduğu sonucu çıkmaktadır.

Davaya konu yapının ön projesi 1951 yılında davalı B tarafından çizilmiş ve Kurum ile bu proje üzerinden anlaşma sağlanmıştır. Davalı A ise B'nin yanında stajyer olarak, 1954 yılında bir öğrenciyken çalışmaya başlamış, ve ancak 1958 yılında mezun olabilmıştır. Yapının bir bloğunun inşasına 1952'de başlanmış olmakla beraber, bazı nedenlerle kurum binasının yapımı 9 yıl gecikmiş ve A'nın B'ye ortak olması sonucu, A'nın da imzaladığı anlaşma ile 1961'de binanın yapım işleri yürütülmeye başlamıştır.

Yargıtay, söz konusu avan projede B'nin hiçbir etkisi olamayacağını belirterek, asıl odaklanılması gereken sorunun, uygulanan projenin ön projeden ne kadar farklı olduğunun tespiti konusu olduğunu vurgulamıştır. Yerel mahkemenin aldığı kararda, bir sanat ürününün temel ilkeler ve özellikleri bir kenara itilmiş ve karar adi ortaklık çerçevesince çözülmeye çalışılmıştır. Yargıtay, mimarlık sözleşmesinde davcının da yer almış olmasının, eserin ortaklaşa gerçekleştirildiğini kesin olarak belgelediğini kabul etmemiş, 1961 tarihli projenin 1951 tarihli avan projeden bağımsız bir proje olduğunu davacının belgelerle ispat etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra yarışma jürilerinde tecrübeli olan bir uzmanlar kurulunun bu iki projeyi incelemesi, ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkların tespit etmesine karar vermiştir. Bu kurulun incelemeleri sonucunda, ikinci proje birincinin aynısı veya çok benzeriyse davanın reddi zorunludur. Eğer ikinci proje bağımsız veya çok farklı bir proje olarak tespit edilirse, iki mimarın 1961 yılı itibarı ile yaptıkları incelenip, o anki alt yapıları göz önünde bulundurularak, söz konusu projeye yaptıkları katkılar oransal olarak tespit

edilecektir. Sonuç olarak Yargıtay, eserin gelişimindeki katkı oranlarının tespiti sonucunda, tasarımın ortak ürün olup olmadığına karar verilebileceğini belirtmiş ve yerel mahkemenin adi ortaklık sözleşmesine istinaden, yukarıda belirtilen fikirsell üretimle ilgili tüm konuları görmezden gelerek verdiği kararı bozmuştur (Yargıtay Kararı, 1984/5113).

4.1.2. Proje Müellifinden İzin Alınmaksızın Değiştirilen Bir Mimari Yapının Eski Haline Getirilmesi Davası

Bu davada, Büyük Samsun Oteli'nin proje müellifi olan davacı mimar (A), davalı mal sahibinden (B) ve onun yapıyı kiraladığı diğer davalıdan (C), eseri üzerinde kendisinden izin alınmaksızın kapsamlı değişiklikler yaptıkları gerekçesi ile şikayetçi olmuş, bu değişikliklerin kaldırılarak eski hale getirilmesini, kendisine maddi ve manevi tazminat ödenmesini talep etmiştir.

Mal sahibi davalı B'nin avukatı, müvekkilinin, tamamen kullanım amacına uygun olarak yapılan değişikliklerle ilgisinin olmadığını ve kiracısı C'nin, bu değişikliklerin giderlerini karşıladığı gibi sorumluluğunu da taşımakta olduğunu belirtmiştir.

Yapıyı kiralayan kullanıcı C'nin avukatı, müvekkilinin kira sözleşmesinde, binada yapacağı değişikliklerde proje müellifinin onayını almasını gerektirecek her hangi bir madde olmadığını ve ayrıca binanın da estetik nitelik taşımadığını belirtmiştir. Bunlara ek olarak, davalı avukatı, yapılan değişikliklerin kullanım amacına uygun olduğunu vurgulayarak davanın reddini istemiştir.

Yargıtay tarafından yapılan incelemede, davalı B ve C'nin, mimari tasarımın sahibi A'dan izin almaksızın çok kapsamlı değişiklikler yaptıkları tespit edilmiş ve davalıların kendisine belli miktarlarda maddi ve manevi tazminat ödeyip, eseri eski hale getirmesi gerektiğine karar verilmiştir. Suluk ve Orhan (2005), bu kararda, FSEK'deki eserin eski hale getirilmesinde eşyanın doğasına uygunluk şartının ve eski hale getirme işleminin malike ve kamuya büyük zararlar verip vermeyeceğinin tespit ve kontrolünün, yerinde inceleme yapılmadan kağıt üzerinde karara bağlanmış olmasının yanlış olduğunu belirtmiştir (Yargıtay Kararı, 2001/2548).

4.1.3. Mimardan İzin Alınmadan Değiştirilmiş Bir Yapı Hakkında, Yargıtay'ın Eski Hale Getirilme Talebini Kabul Edip Maddi Tazminata Gerek Görmemesi

Bu davanın taraflarından olan, davacı mimari tasarım şirketi (A), davalılardan mal sahibi firmanın (B) Gebze fabrikasındaki atık su arıtma tesislerini tasarlamış ve dolayısıyla proje üzerinde FSEK'den doğan hak ve yetkiler kazanmıştır.

Mal sahibi B firması, ilk atık su tesisinin inşasından sonra, fabrikasında yeni kurulan boya imalat ünitesi için ek bir atık su arıtma tesisini, diğer davalı tasarım firması (C) ile anlaşarak yaptırmaya karar vermiştir. Davacı A firması, bu yeni ünitenin inşasında davalı C firmasının daha kolay, hızlı ve ekonomik bir çözümlü olduğu gerekçesiyle, kendi tasarımı olan ilk tesisi değiştirdiği ve görsel olarak bozduğunu, bu sebeple ilgili tasarımın artık kendilerince olumlu bir referans olarak gösterilemediğini belirtmiştir. Davacı A şirketi, ayrıca davalı C firmasının fabrikanın ana yola bakan cephesine kendi tabelasını koyarak tüm tesisin tasarımını kendine mal ettiğini, bunun da eserine ve eseri üzerindeki haklara yapılan bir tecavüz olduğunu belirtmiştir. Tüm bu gerekçelere dayanarak, davacı taraf mahkemeden eseri üzerindeki değişiklik ve tecavüzün kaldırılması, aldığı zararlar doğrultusunda maddi ve manevi tazminatın davalılardan tahsil edilmesini talep etmiştir.

Mahkeme iddia ve savunmayı dinleyip, toplanan deliller ve bilirkişi raporlarını da göz önünde bulundurarak, davacı tarafından tasarlanan ilk atık su tesisinin FSEK kapsamında korunması gereken bir ilmi fikri eser olduğunu, davacının izni olmadan projenin değiştirilemeyeceğini, ayrıca eser üzerindeki davacı A logosunun kaldırılarak davalı C firması tabelasının yerleştirilmiş olmasının yine davacının haklarına tecavüz olduğunu, fakat davacının olay sonucunda aldığı maddi bir zararın tespit edilemediği belirtmiştir. Tüm bu saptamalar ışığında Yargıtay, davacı firma tarafından tesisi edilen atık su tesisi üzerindeki değişiklik ve tecavüzlerin kaldırılarak yapının eski hale getirilmesi, davalı C firmasına ait tabelanın tesislerden kaldırılması, takdir olunan manevi tazminat miktarının davalılardan tahsili ve maddi tazminat isteminin reddine karar vermiştir (Yargıtay Kararı, 1996/4820).

4.1.4. Proje Müellifinin İşin Tamamlanması İçin Özen Göstermemesi Durumunda, Yargıtay'ın Projelendirme Yetkisini Başkasına Devretmesi

Bu davada, davacı Avukatı, müvekkili (A) kooperatif inşaatlarının mimari projelerini davalılardan mimar B, statik projelerini ise diğer davalı C tarafından çizilmiş olduğunu, fakat daha sonra C'nin aynı zamanda sürdürmekte olduğu kooperatif kontrol mühendisliği görevinden çıkarıldığını, ve inşaatın devam edebilmesi için temel tadilat projelerinin C'nin bilgisi dahilinde, dava dışı başka bir mühendis (D) tarafından çizildiğini ve belediyece onaylandığını belirtmiştir. Davacı vekili, benzer şekilde çatı tadilat projelerinin de işlerin devam edebilmesi adına çizilmesi gerekip, bu projeler D tarafından hazırlanmış olmasına rağmen, C'nin bunları onaylamaması sonucu belediye onayının da alınmadığı ve kooperatif üyelerinin mağdur olduğunu ileri sürerek, taraflar arasındaki uyuşmazlığın giderilmesini, yapılmış olan projenin tamamlanması için D veya başka bir mühendise imza yetkisi verilmesini mahkemeden talep etmiştir.

Davalı avukatı, davalılardan müvekkili mimar B'nin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiğini, diğer müvekkili C'nin davacıya ait blokların statik ve betonarme projelerini yapmakla proje müellifi olduğunu, bu proje üzerinde yapılacak tüm değişikliklerin fikri çalışma olup, müvekkilinin hakkı olduğunu ve proje müellifliği hakkının devredilmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle, davanın reddini istemiştir.

Mahkeme iddiaların ve savunmanın incelenmesi ve benimsenen bilirkişi raporlarının göz önünde bulundurulması sonucunda, mimar B'ye yönelik davanın reddine, diğer davalı statik proje müellifi C ile ilgili olarak, inşaatın tamamlanması adına, dava dışı D'ye, belirlenen bloklarda çatı katı tadilat ile betonarme ve statik tadilat projesine, proje müellifi adına imza yetkisi verilmesine karar vermiştir. Davalı vekil kararı temyiz ettiyse de mahkeme itiraz gerekçelerini uygun bulmamış ve kararı onamıştır (Yargıtay Kararı, 2004/5598).

4.1.5. Mimari Eserlerde Sonradan Yapılan İzinsiz İlaveler İçin Proje Müellifinin Mahkemede Ek Telif Ücreti Talep Etmesi

Bu davada, davacı (A), davalının (B) mülkiyetine sahip olduğu 3 no'lu villanın mimari ve statik projesinin müellifi olup, bu bağlamda FSEK kapsamında eseri ve eseri üzerindeki hakları koruma altına alınmıştır. Davacı vekili, davalı B'nin, sahibi olduğu villası tamamlandıktan sonra, proje müellifi olan müvekkilinden izin

almaksızın yapıda birtakım ilave ve değişikliklere gittiğini, bu değişikliklerin inşaat alanını 115 m² arttırdığını, kısıtlı alanların tam yararlı alanlara dönüştürüldüğünü, villanın değerinin arttığını, bu konuda çeşitli ihtarlar yapılarak mimarlık eserinin izinsiz olarak işlendiği belirtildiyse de FSEK'in 21. maddesindeki işlenme hakkına tecavüz edildiğini ve tüm bunların yanında yapının iki katlı bir görünümünden üç katlı bir görünüme sokulup, bodrum katı cephesinde yapılan değişikle üst katlarla uyuşmayan çirkin bir görünüm ortaya çıkarıldığını ileri sürerek, FSEK 70/3 ve 68/1 maddesi uyarınca maddi ve manevi tazminat talep etmiştir.

Davalı avukatı, davanın 1 yıllık zamanaşımına uğradığını, müvekkilinin yaptığı eylemin işleme olarak kabul edilemeyeceğini ve davacının talep ettiği tazminat koşullarının oluşmadığını savunarak, davanın reddini istemiştir.

Mahkeme, iddia, savunma ve toplanan kanıtlara göre yaptırılan bilirkişi incelemesinde, villanın mimari projesinin davacıya ait olduğunun Boğaziçi İmar Müdürlüğü'nce onandığı ve projeye göre her bağımsız bölümde neler yapılacağını özetlendiğini, villalar yerinde incelenip mevcut bina ile onanmış projeler arasındaki farklar incelendiğinde, binada birtakım değişiklikler ve ilaveler yapıldığının tespit edildiğini ve bu değişikliklerin binayı sağlamlaştırmak gibi zaruri bir sebeple değil tamamen yapıyı büyütüp kullanım alanını arttırmak amacıyla yapıldığını saptamıştır. Bunlara ilaveten, ilgili değişiklikler ve eklentilerin binanın görünümü ve planını önemli ölçüde değiştirerek üç katlı bir bina haline dönüştürdüğünü, tüm bunların sonucunda yapının özgün mimarisinin bozulduğunu ve sonuç olarak yapılan bilirkişi incelemesinde villanın yapılan eklentilerle 1.224.880.000 TL rayiç değer artışına uğradığını ve FSEK'in 68. maddesi uyarınca davacının dava konusu alacağının %50 fazlası ile hesaplanabileceği, bu açıdan talep edilen maddi tazminatın uygun olup, 17.3.1994 tarihinden itibaren yasal faizi ile birlikte davalı B'den tahsil edileceğine ve ayrıca talep edilmiş olan manevi tazminatın da davalı B tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Taraf vekilleri kararı temyiz etmişse de mahkeme kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere ve delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmaması sebebiyle, itirazların reddi ile hükmün onanmasını gerçekleştirmiştir (Yargıtay Kararı, 1998/5147).

4.1.6. Yargıtay'ın Mimardan İzinsiz Yapılan Eklentilerde Tahsil Edeceği Maddi Tazminatı Belirlerken İhalede Mimarın Verdiği Tekliften Yararlanması

Bu davada, Mimar (A) ve adına çalıştığı diğer davacı firma (B), davalı mal sahibi (C) için bir fabrika binası projesi çizmiş ve ilgili yapı projeye göre düşünüldüğü biçimde ve konumda uygulamışlardır. Daha sonra davalı mal sahibi C mevcut fabrika binasının kapasite olarak yetmediği gerekçesiyle, diğer bir mimari tasarım firması olan davalı D ile ek binaların projelendirmesi konusunda anlaşmıştır. Davacılar vekili, yeni binaların projesinde, müvekkillerinin projesinde küçük değişiklikler yapılarak uygulamaya gidildiğini, bunun davacıların fikri haklarına tecavüz anlamına geldiğini ileri sürerek, davalılardan maddi ve manevi tazminat tahsilini talep etmiştir.

Mal sahibi C firmasının vekili, ilk fabrika binası projesinin davacılar tarafından çizdirildiğini, daha sonra ihtiyaç sebebi ile ek binalar yaptırıldığını, söz konusu binaların zorunlu olarak ilk bina cephesine uygun olacak şekilde inşa edildiğini, fikri esere tecavüzün söz konusu olmadığını ve istenen tazminat değerlerinin çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Diğer davalı D mimarlık firmasının vekili de, benzer şekilde esere tecavüz durumunun söz konusu olmadığını, yeni bina cephelerinin eskisine benzemesinin zorunluluktan kaynaklandığını ve davalılarca istenen tazminatların çok fahiş olduğunu dile getirmiştir.

Mahkeme, iddia, savunma, toplanan kanıtlar ve bilirkişi incelemelerini değerlendirerek, C firmasına ait ilk fabrika binasını A'nın çizdiğini, binanın yetersiz gelmesi sebebi ile C firmasının ek bina tasarlamak üzere D mimarlık firmasıyla anlaşmış olduğunu, fakat ek projelerin davacı A'nın projesinin kopyaları olduğunu, bu izinsiz kopyalama işleminin FSEK uyarınca eser sahibinin mali ve manevi haklarına tecavüz oluşturduğunu ve mahkemece uygun görülen miktarlarda maddi ve manevi tazminatın davalılardan tahsil edileceğini, karara bağlamıştır.

Taraf vekilleri kararı karşılıklı olarak temyiz etmiştir. Davalılar vekili davacıların müvekkili C firmasının ek binalar için açtığı ihaleye katıldıklarını, ve bu ihalede yapılacak iş için bir teklif sunduklarını belirterek, farazi sözleşme bedelleri üzerinden maddi kayıpların belirlenmesinin doğru olmayacağını savunmuş ve davacıların isteyebileceği mali zararın yazılı şekilde hükme bağlanmayıp verdikleri teklif bedeli esas alınarak tespit edilmesinin doğru olacağı savunmuştur.

Davacı vekili ise manevi tazminat konusunda itirazda bulunmuş, tarafların sosyal ve ekonomik durumları, dava konusu projenin önem ve değeri, yapılan kopyalama biçimi ele alındığında FSEK'in 70/1-2 maddeler karşısında daha uygun bir manevi tazminatın takdiri gerektiğini vurgulamıştır. Yargıtay maddi tazminatın belirlenmesi yönünden davalılar, manevi tazminatın daha uygun olarak takdiri yönünden davacılar yararına ilk kararı bozmuştur (Yargıtay Kararı, 2004/2327).

4.1.7. Sözleşme Karşılığı Geliştirilmiş Olan Bir Mimari Projenin Uygulanmaması Durumunda Tasarımcı Yararına Tazminat Talep Edilememesi

Bu davada, davacı vekili müvekkili Mimar A'nın davalı B ile bir otel projesi geliştirmek adına anlaşmış ve projeyi tamamlayıp kendisine teslim etmiş olmasına rağmen, inşaatın projeye uygun başlamadığını ve yapı 4 kata kadar yükseldiğinde, mülkün diğer davalı C'ye satıldığını, bu şahsın yapıyı proje müellifi olan müvekkilinden onay alamadan hastaneye dönüştürdüğünü, müvekkilinin Çankaya Belediyesi'ne tadilat projelerini onaylamadığını belirtmesine karşın, değiştirilen projelerin belediyece onayının engellenemediğini, tüm bu eylemlerin davacının 5846 sayılı kanun ile korunan telif haklarını açıkça ihlal ettiğini ve bu sebeple davalılardan maddi ve manevi tazminat tahsil edilmesinin talep edildiğini dile getirmiştir.

Davalı B'nin avukatı, müvekkilinin sattığı gayrimenkulle bir ilişkisinin kalmadığını, bahsedilen olayın gelişiminde hiçbir katkı ve sorumluluğunun olmadığını belirtip, ortada kanuna aykırı bir fiil bulunmadığını ekleyerek davanın reddini talep etmiştir.

Davalı C'nin vekili, müvekkilinin inşaatı hastane yapmak amacıyla aldığını, ilk yapılan eser sözleşmesine taraf olmadığını, müvekkilinin otel projesini kullanmadığını, özel hastane projesini de davalıya yaptırmak zorunda olmadığını belirtmiş ve davanın reddini istemiştir.

Mahkeme iddia, savunma ve gerekli incelemelerin yapılmasından sonra, projeler arasında hiçbir benzerlik bulunmadığına ve dolayısıyla davanın reddine karar vermiştir. Davacı vekili kararı temyiz ettiyse de, itiraz gerekçeleri yeterli bulunmayıp, karar mahkemece tekrar onanmıştır.

Yargıtay'ın verdiği bu karar, mimarların geliştirmiş oldukları projelerinin çeşitli sebeplerle uygulanmaması durumunda, herhangi bir tazminat talep edemeyeceklerini, sadece sözleşme ile kararlaştırılan proje bedelini alacaklarını belgelemektedir.

Çünkü, kullanılmayan bir proje üzerinde fikri hakka tecavüzden bahsetmek mümkün değildir (Yargıtay Kararı, 1995/2463).

4.1.8. Mimari Yapının Belirli Bir Kısımında Değişiklik Yapılacaksa, Telif Bedelinin Sadece Bu Kısım Dikkate Alınarak Belirlenmesi

Bu davada, davacı (A) vekili, davalı Mimar B'nin mimari projesi ve kontrol mühendisliğini yaptığı Ulus. 100. Yıl Çarşısı'nın projeden kaynaklanan sebeplerle tam verimli olarak işletilemediğini, çarşının en önemli olan giriş katının boş olduğunu, buranın düzenlenerek hipermarket şeklinde kullanıma açılmasının zaruri olduğunu, daha önce projede değişikliğe gidilmesi yönünde açılmış olan dava ret edilmiş ise de, bu aşamadan sonra davalının 21.04.1995 tarihli yazı ile (x) TL telif hakkı ücreti talep ettiğini, bunun fahiş olduğunu ileri sürerek projede değişiklik izninin, davalı mimara verilecek makul bir bedel karşılığında davacıya verilmesi, aksi halde davalının eser üzerindeki telif hakkının makul bir bedel üzerinden davacıya devrine karar verilmesini talep ve dava etmiştir.

Davalı B'nin vekili, aynı konuda açılan ilk davanın Ankara 8. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin E. 1990/22, K. 1991/173 sayılı kararı ile reddedildiğini, ortada konuyla ilgili kesin bir hüküm bulunduğunu, 100. Yıl Çarşı ve Büro binasının komple bir eser olduğunu, bir bölümünün telif hakkının satılmasının mümkün olmayacağını, buna rağmen mahkemece aksi bir karar verilmesi durumunda da uzun bir çalışma sonucu ortaya konulmuş ve yarışmayı kazanmış olan bu projede sadece proje çizim bedeline hükmedilemeyip emeğin manen de değerlendirilmesi gerektiği savunularak davanın reddi istenmiştir.

Mahkeme, iddia, savunma, toplanan deliller ve bilirkişi raporlarını göz önünde bulundurarak, ilk davanın projenin tadiline ilişkin olup bu davanın telif hakkının satın alınması suretiyle, projede değişikliğe gidilmesiyle ilgili olduğunu, davalının telif hakkı için idareye başvurarak (x) TL ödenmesi halinde projede değişikliğe izin verdiği, bu bağlamda yapının değiştirilmesi konusunda sorun yaşanmayıp, uyumsuzluğun telif ücretinin belirlenmesinde toplandığını, yerinde inceleme yapan keşif ve bilirkişiler kurulunun raporuna göre davalının telif hakkı olarak (y) TL ($y < x$) isteyebileceği gerekçesiyle, davanın kabulüne, proje değişikliği ve tadilat konusunda davacıya izin verilmesine, bu izin için davalıya tespit edilen (y) TL telif hakkının

önceden ödenmemiş olması halinde davacının hapis cezasına çarptırılacağına hükmetmiştir.

Davalı vekili kararı temyiz etmiştir. Mahkeme, savunmanın itiraz ettiği konulardan sadece birini, geçerli bir gerekçe olarak kabul etmiş ve diğerlerini ret etmiştir. Kararda değiştirilen tek konu, belirlenen (y) TL telif ücretinin kağıt üzerindeki hesaplarla tespit edilmiş olması durumudur. Oysa ki, mimari eser, fikri ve bedeni faaliyetler ile proje ve yapıdan oluşan bir bütün olup, bu bütünün bir kısmında yapılacak değişiklik için belirlenecek telif ücreti, konunun uzmanlarınca, yapılacak kısmi işlerin bütüne oranı tespit edilerek hesaplanmalıdır (Yargıtay Kararı, 1997/109).

4.1.9. Mimari Eserin Renginde İzinsiz Değişiklik Yapılmasının, Eserin Bütünlüğünü Bozduğu Gerekçesiyle Hak İhlali Sayılması

Söz konusu davada, davacı vekili müvekkili Mimar (A)'nın 88 Blok ve 1500 konuttan oluşan Soyak Sitesi'nin mimar ve müellifi olduğunu, eserin gerek yerli gerek yabancı ödüllere aday gösterilerek mimarlık literatürüne geçtiğini, FSEK kapsamında eser niteliği ile korunmakta olduğunu, davalı yönetimin eserin orijinalliğini bozacak şekilde dış cepheyi çeşitli renklere boyadığını ileri sürerek, eseri üzerindeki haksız tecavüzün kaldırılması, eserin telif haklarına uygun olarak eski haline getirilmesi, eski hale getirme masrafı ile manevi tazminatın yasal faizi ile davalıdan tahsilini, hüküm özetinin ilanını talep ve dava etmiştir.

Davalı yönetim avukatı, rengin eserin karakteristik özelliği olmadığını ve talep edilen manevi tazminat koşullarının bulunmadığını ileri sürerek davanın reddini istemiştir.

Mahkeme, toplanan kanıtlar ve bilirkişi raporları ışığında, dava konusu yapının FSEK'de belirtilen koşulları karşılayarak eser niteliği taşıdığı halde, esere projeye uygun olmayacak şekilde boyama işlemi yapılmış olmasından dolayı, eserin orijinal halinin bozulduğu gerekçesiyle davayı kabul etmiş, eserde yapılan değişikliğin eski hale getirilmesi için yapının orijinal rengine boyatılması yoluyla, tecavüzün önlenmesine ve ayrıca, davacının istediği manevi tazminat değerinin mahkemece uygun bulunmayıp, uygun görülen bir meblağdaki manevi tazminatın dava tarihinden itibaren yasal faizi ile davalıdan tahsiline ve hüküm özetinin ilanına karar verilmiştir. Kararı davalı vekili temyiz etmişse de itiraz gerekçeleri geçerli bulunmamış ve karar onanmıştır (Yargıtay Kararı, 1998/4717).

4.1.10. Mimari Projenin Kime Ait Olduğuyla İlgili Bir Uyuşmazlıkta Gerekirse Yerinde Teşhisle Kesin Hükme Varılması

Davacılar vekili, müvekkili mimar (A) ya ait projenin, 04.03.1991 tarihli sözleşme ile İstanbul Bahçeşehir 1. Etap 1-2 kısım inşasında kullanıldığını, bu projenin mali haklarının diğer müvekkili (B) şirketine ait olduğunu, davalı (C) pazarlama şirketinin aynı projeyi 2. Etap inşaatında da kullanmak için sözleşme yapmak istediğini ancak bu konuda taraflar arasında anlaşma sağlanamadığını, diğer davalı (D) inşaat firmasının İzmir Mavişehir’de inşa ettiği konutlarda izinsiz olarak müvekkilinin projesini kullandığını ileri sürerek, mali hak ve manevi tazminatın davalılardan zincirleme olarak tahsilini talep etmiştir.

Davalı C pazarlama şirketi vekili, uygulanan projenin farklı bir proje olup, ilgili projenin izinsiz kullanımında bile kendilerinin sorumluluğunun olmadığını belirterek davanın reddini istemiştir. Diğer davalı D inşaat firması avukatı, dava konusu Mavişehir konutları projesinin, müvekkilinin daha önce Ankara Kuru Sitesi ve Konutkent projelerinin geliştirilmiş hali olduğunu ve davacı mimarın Bahçeşehir’de uygulanan projesi ile alakası olmadığını savunarak davanın reddini istemiştir.

Mahkeme, iddia ve savunmaların incelenip bilirkişi raporlarını da göz önünde tutarak, D firması tarafından İzmir Mavişehir’de inşa edilen konutlarda tünel kalıp uygulamasının zorunlulukları dışında davacı A’nın projesine %85 benzerlik bulunduğunu, tasarımın alıntı şeklinde sahiplerinin izni alınmaksızın kullanıldığını, davalı C pazarlama firmasının projenin uygulanmasında etken rol almayıp sadece inşatların pazarlamasında aracılık rolü üstlendiği gerekçesiyle davalı D inşaat firması açısından davanın kısmen kabulü ile uygun görülen miktardaki maddi ve manevi tazminatın dava tarihinden itibaren reeskont oranı üzerinden faizi ile birlikte tahsiline karar verilmiştir.

Taraf vekilleri kararı karşılıklı olarak temyiz etmişlerdir. Davacılar vekili C pazarlama firmasının da eylemde sorumlu olduğunu iddia etmişse de, mahkeme konuyla ilgili C firmasının sorumlu tutulabileceği işlem ve eylemlerin kanıtının bulunmadığı gerekçesiyle bu temyiz itirazını reddetmiştir. Davalı D inşaat firması, İzmir Mavişehir’de kullandıkları projenin orijinalinin Ankara’da Konutkent ve Kuru Sitesi konutlarında kullanıldığını, bu açıdan bakılacak olursa, davacı A’ya ait projenin de, Ankara’da uygulanan projenin benzeri olduğunu savunmuştur. Mahkeme, bu iddianın değerlendirilmesi sonucu, ilk verdiği kararda sadece İzmir

Mavişehir ve İstanbul Bahçeşehir konutları arasında kıyaslama yapılarak bir sonuca varıldığına, fakat bu iddianın değerlendirilmesi için Ankara’da ilgili sitelerdeki konut projelerinin de İzmir ve İstanbul projeleri ile karşılaştırılmak adına, uzman bilirkişiler aracılığıyla, gerekirse yerinde keşif yapılarak incelenmesi hangi projenin orijinal hangisinin işleme veya kopya olduğunun saptanması gerektiğine ve dolayısıyla ilk kararını eksik inceleme sonucunda aldığı sebebiyle bozmuştur (Yargıtay Kararı, 2004/10230).

4.1.11. Mimar Yükümlülüklerini Yerine Getirdikten Sonra, Mal Sahibi Projesini Uygulamamışsa, Kedisinden Telif Ücretinin Geri İstenememesi

Davacı avukatı, müvekkilinin (A), İnegöl Vergi Dairesi Hizmet Binası’nın projelendirilmesi amacı ile davalı mimar B ile anlaşma yaptığını, ancak ihale makamının kararıyla projenin gerçekleştirilmesinden vazgeçildiğini, davalının geliştirdiği proje bedeline karşılık olarak kendisine ¼’lük taksitler halinde 4 adet vadeli çek verilip, bu çeklerden ilkinin ödendiğini ileri sürerek, ödenen miktarın müvekkiline iade edilmesini ve diğer üç çek için müvekkilinin borçlu olmadığını saptanmasını istemiştir.

Davalı vekili, davacıların yapım sözleşmesini müvekkili ile imzalamadığını, bu sebeple yapım ile ilgili konularda müvekkiline husumet yöneltilemeyeceğini, tasarım ve projelendirme için taraflar arasında imzalanmış olan sözleşmenin feshedilmediğini ve projenin çizilip davacılara teslim edildiğini, bedelin geri alınmasının mümkün olmayacağını savunarak, davanın reddini istemiştir.

Mahkemece iddia ile savunmanın incelenmesi, toplanan kanıtlar ve bilirkişi raporunun değerlendirilmesi sonucunda, davalı B’nin çizdiği İnegöl Vergi Dairesi Hizmet Binası Projesi’nin uygulanmasından dava dışı idarenin vazgeçmesinde davalının kusuru olmadığı, projenin sözleşme şartlarına uygun olarak çizilip teslim edilmesi ile davalı mimar B’nin yükümlülüklerini yerine getirdiğini, bu sebeple proje bedeli olarak ödenen bedelin geri istenemeyeceğini belirterek davayı reddetmiştir. Davacı vekili, kararı temyiz edip karar düzeltme talep ettiyse de, yapılmış olan temyiz itirazları yerinde bulunmamış ve karar onanmıştır (Yargıtay Kararı, 2004/5561).

4.1.12. Yargıtay'ın Başkasına Ait Bir Mimari Projenin Kullanılması Eylemini Çoğaltma Hakkının İhlali Olarak Değerlendirmesi

Bu davada davacı vekili, davalı B'nin müvekkili mimar A'ya ait olan projeyi, taklit yoluyla, izin almadan kullandığını, diğer davalı C'nin yapının inşaatında kontrolör olarak görev alıp, projelerin usulsüz olarak kullanılmasına bilerek göz yumduğunu ve bu açıdan görevini ihmal ettiğini iddia ederek, davalı B tarafından projelerin izinsiz kullanılması vesilesiyle elde edilen menfaate karşılık, davalılardan belirli miktarlarda maddi ve manevi tazminatın faizi ile birlikte tahsil edilmesini talep ve dava etmiştir.

Mahkeme iddia, savunma ve toplanan kanıtlara göre yaptırılan bilirkişi incelemesinde, davacının projesi ile davalı B'nin yapımda kullandığı projelerin aynı olduğu, davalının eyleminin FSEK'in 22. maddesine göre "... mimarlık eserleri ne ait plan, proje ve krokilerin uygulanması da çoğalma sayılır." fiiliyle bağdaşp, davalının çoğaltma hakkını ihlal ettiğini, bu olaydan dolayı davacının (x) lira maddi zararının belirlendiğini, diğer davalı C'nin denetim görevinin kendilerine verilen projenin doğru uygulanması ile ilgili olup, bu projenin başkasına ait olup olmadığını incelenmesi ve kontrolünün sorumluluğu kapsamında olmadığını, ancak bu konuda ihbar veya talep varsa konuyla ilgili inceleme yapmasının beklenebileceğini ve davacının davalı C'nin kötü niyetli olduğunu iddia etmekle birlikte bunu ispat edememesi gerekçesiyle, davalı C aleyhine açılan davanın reddine, davalı B aleyhine açılan davanın kısmen kabulü ile belirlenmiş olan maddi ve manevi tazminatın yasal faizi ile birlikte davalı B'den tahsiline karar verilmiştir. Kararı davacı vekili temyiz etmişse de, karara olan itiraz gerekçeleri geçerli bulunmayıp, mahkemece karar onanmıştır (Yargıtay Kararı, 1999/8249).

4.1.13. Bir Mimarin Projesini İzin Almadan Kullananlara, Mahkemece Sadece Tazminat Ödettirilip, Kullanımlarının Devamına İzin Verilmesi

Bu dava haksız eylemden kaynaklanan tazminat istemine ilişkindir. Davacı mimarlar (A), kendilerine ait olan projeyi, kendisininmiş gibi imzalayan davalı B ve bu projeyi inşaatında kullanan diğer davalı C'den maddi ve manevi tazminat tahsil edilmesi, ayrıca davacıların projeye el atmalarının önlenmesini talep etmiştir.

Yerel mahkeme, iddianın ve savunmanın incelenmesi ve yaptığı diğer incelemeleri sonucunda davacıların haklı olduğuna karar vererek, davalıların belirlenen miktarda manevi ve maddi tazminatı dava tarihinden itibaren yasal faizi ile birlikte davacılar

ödemesine ve proje üzerindeki el atma fiillerinin ortadan kaldırılmasına karar vermiştir. Bu hüküm sonucunda, davalı C firması kararı temyiz etmiştir.

27.06.2000 tarihli temyiz kararında “...davalılara ait projenin davalı kooperatif tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Projeyi meydana getiren davacılar bu projenin bedelinin ödenmesine hükmedildiğine göre, projenin davalı kooperatif tarafından kullanılmasında yasal bir engel bulunmamaktadır. Bu durumda, ayrıca projeye el atmanın önlenmesine de karar verilmesi, işin niteliğine uygun düşmemiştir.” denilerek yerel mahkemenin vermiş olduğu karar bozulmuştur.

Karar bozulmasına dair verilmiş olan çoğunluk kararının yanında, Yargıtay dairesinin bir üyesi kararın bozulmasına karşı çıkmış ve yerel mahkemenin kararının onanması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Bu üyenin görüşüne göre, söz konusu olayda talep edilen maddi tazminat, Yargıtay tarafından da kesin olarak tespit edilmiş olan, haksız el atmadan kaynaklanan maddi zarardır. Bu zararın tahsili ile haksız el atmanın da önlenmesi gerekir. Aksi halde, nasılsa bedeli ödendi diye el atmaya engel olunmazsa, haksız el atma durumu devam edeceğinden, eser sahibinin eseri üzerindeki tasarruf hakkı da tamamen değilse de, kısmen ortadan kalkmış olacaktır.

Açıkçası, yerel mahkemenin vermiş olduğu kararın bozulmasına sebep olan daire üyelerinin çoğunluğunun bu yaklaşımı, parası ve maddi imkanları olan herkesin, mahkemenin belirlediği eser bedelini eser sahibine ödeyerek, dilediği fikri ürünü kendi yararına eser sahibinin rızasını almadan kullanmasının önünü açmaktadır. Dolayısıyla, bu son temyiz kararında, Yargıtay dairesinin çoğunluğunun görüşünden çok, onlarla aynı fikri paylaşmayan üyenin yaklaşımına katıldığımızı belirtmekte fayda olacaktır (Yargıtay Kararı, 2000/6317).

4.2. Bir Mimari Tasarımla İlgili Uyuşmazlığı Konu Alan Bir Adli Dava İçin Hazırlanmış Olan Bilirkişi Raporunun Teknik ve Teorik Altyapısı

Bu bilirkişi raporunun yazılmasına sebep olan olayda, bir kamu kuruluşunun yönetim binasının, çeşitli bileşen ve elemanlarında yapılan birtakım tadilat ve değişikliklerin, proje müellifi onayı alınmaksızın yapıldığı gerekçesiyle, yapı mimarınca, mal sahipleri hakkında şikayette bulunulmuş ve mahkemeden bu uygulamadan kaynaklanan zararın davalıdan tazmin edilmesi talep edilmiştir. Davalı, konuyla ilgili olarak İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne başvurmuş; bilirkişi olarak atanan Kanoğlu ve

Oral (2006), konuyla ilgili saptamaları ve görüşlerini içeren bir rapor hazırlamıştır. Aşağıda bu raporun söz konusu binaya ilişkin detaylarına girilmeden, uzmanların konuyla ilgili geliştirdikleri, genel teknik ve teorik yorumlarına değinilecektir.

Bu talep üzerine hazırlanmış olan bilirkişi raporunda uzmanlar, öncelikle konu ile ilgili olan temel kavramları ele alıp, bunlar üzerinde net tanımlamalar yapmaya çalışmışlardır. Bu çabadaki asıl amaç, konuyla ilgili yapısal birim, eleman ve teknik uygulamalara ad olan kavramlar üzerinde, gerek günlük hayatta, gerekse hukuksal düzenlemelerde bir dil birliğin sağlanamamış olması ve bu sebeple doğabilecek kavram karmaşalarına engel olunmasıdır. Nitekim, yasalarımızda yer alan kimi kavramlar Eski Türkçe (Osmanlıca) olup, uygulamada güncel Türkçe adlarıyla ve hatta İngilizce karşılıklarıyla da karşımıza çıkabilmektedir. Bu sebeple uzmanlar bina, mekan, altsistem, yapı elemanı, yapı bileşeni gibi yapılarla ilgili kavramları ve yapım, bakım, onarım, yenileme ve yeniden düzenleme gibi yapı uygulamaları ile ilgili kavramları Eski Türkçe ve İngilizce karşılıklarını da belirterek tanımlamaya çalışmışlardır.

Genel olarak yapısal kavramların tanımlanması tamamlandıktan sonra, ülkemiz hukuk sistemindeki, dava konusuyla ilgili olan, fikir ve sanat eserlerine ilişkin hakları düzenleyen yasa, yönetmelik ve tüzükler gibi, gerek sadece mimarlık ürünleri ve hizmetlerini, gerekse de mimarlıkla birlikte diğer fikri ürünleri de konu alan düzenlemeler, inceleme altına alınmıştır. İncelemenin bu sürecinde bilirkişiler Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Mimarlık ve Mühendislik Hakkında Kanun, Mesleğini Uygulama Mimarlar Arası Dayanışma Mimarlık Şeref ve Haysiyetini Koruma Yönetmeliği ile Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği düzenlemeleri üzerine odaklanmışlardır.

İlk olarak incelenen, FSEK, eserin bütünü ve parçaları üzerindeki tüm fikri hakları eser sahibine sunan (md. 13) ve eserin mahiyet ve hususiyetini bozan her türlü değişikliğin, koşulsuz olarak yazılı izin verilmiş olsa bile eser sahibince men edilebileceğini belirleyen (md. 16), maddeleri uzmanlarca önemli bulunmuş olan, konuyla ilgili ana düzenlemedir. İkincil olarak incelenen Mimarlık ve Mühendislik Hakkında Kanun, bu mesleklere üye olan kişilerin, mesleği icra edebilmeleri için sahip olmaları gereken nitelikleri belirleyen genel bir düzenlemedir. Uzmanlarca incelenen bir diğer hukuki düzenleme olan Mesleğini Uygulama, Mimarlar Arası Dayanışma, Mimarlık Şeref ve Haysiyetini Koruma Yönetmeliği, meslek etiği ile

ilgili birtakım kurallar getirerek, mimarların kendilerine ve topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını belirlemiştir. Bu düzenlemenin mimarların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen 5. maddesi altında, bir mimarlık yapısının müellifi olmayan bir mimarın, o yapıda tadilat yapabilmesi için, proje müellifi mimardan muvafakat alması, kendisini bulamıyorsa, Mimarlar Odası'nın arada hakem rolü oynaması ve sorunu çözmesi esası kabul edilmiştir. Bu düzenlemenin ilgili maddesinde tadilat kavramının kullanılmış olması ve bakım, onarım, yenileme uygulamaları için müellif onayının aranmasına ilişkin herhangi bir ifade yer almaması uzmanlarca önemle işaret edilmiştir. Uzmanlarca son olarak incelenen hukuki düzenleme olan Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği, kamu yararını ve mesleki hakları korurken, müelliflik haklarını da gözeterek, haksız rekabeti önlemek, mesleki sorumlulukları tanımlamak ve mesleki değerlendirmenin yapılabilmesini sağlamak adına önemli bulunmuştur. Bu yönetmelikte de bir mimarın, proje müellifinin onayını almadan tadilat yapamayacağı belirlenmiş (md.15/g) ve eser sahibine ulaşılamaması halinde, tadilat yapabilmek için tebligat ve ilan belgeleri ile mimar ve mal sahibinden yapılacak değişiklik sonucu oluşabilecek tüm sıkıntılarda sorumluluğun kendilerinde olduğuna dair taahhütname gerektiği (md.18/g.) belirtilmiştir. Bu yönetmelikte de tadilat uygulamalarında proje müellifinin onayını aranırken, yenileme (tebdil), bakım ve onarım işlemlerinde müellif onayı alınması hakkında herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Birikişiler, konu hakkındaki kavramsal tanımlamaları yapıp, ülkemizdeki hukuki düzenlemelerde yer alan konuyla ilgili maddeleri tespit ettikten sonra, konuyu mesleki ve teknik çerçevede de ele alarak, bu kavramların uygulamadaki boyutlarının daha net algılanabilmesini amaçlamışlardır. İncelemenin bu kısmında, somutlaştırılmış bir fikir ürünü olan bina üzerinde durulmuş ve onun diğer düşünsel ürünlerden en temel farkı olan sınırlı ömrüne dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, bir binanın ekonomik ömrünün 50-60 yıl olduğu, fakat bu süre içinde dahi birtakım yapı elemanlarının veya alt sistemlerin bir ya da birkaç defa değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Binalarda gözlenen değiştirme veya yenileme eğilimine, yapı bileşenlerinin eskimesi, teknolojinin ilerlemesi ve bunun sonucunda beklentilerin yükselmesi durumu sebep olmaktadır. Günümüz koşullarında, bina tasarımlarını gerçekleştirirken dikkat

edilmesi gereken en temel üç unsurun, kullanıcı ihtiyaçlarına uygunluk, güvenilirlik ve değişen fonksiyon ve gereksinimler konusunda esneklik olduğu belirtilmiştir. Anıtsal ve dini yapılarda esneklik unsurunun en arka planda kaldığı hatta aranmadığı söylenebilse de, diğer yapı tiplerinde kullanım ihtiyaçlarına uygunluk ve güvenilirliğin yanında, olası değişiklikler açısından esnek yapıli olmak da önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, her ne kadar bir mimari yapı görsel ve sanatsal unsurlar da taşıyor olsa, yerine getirmesi gerektiği kullanım ihtiyaçlarını sağlamak adına, ısıtma, havalandırma ve aydınlatma gibi birtakım alt sistemleri de barındırmaktadır. Bu sistemler zaman içerisinde eskirken, her geçen gün daha etkin çalışan ve daha başarılı yeni teknolojiler ortaya çıkmaktadır. Yıllar önceki malzeme ve teknolojileri bulmak ve temin etmek çoğu zaman bir sorun olmaktadır. Temin sıkıntısı olmasa da, bir binanın ilk tasarlandığı halini korumak adına, orijinal teknik donanımı üzerinde ısrarcı olmak, günün gereksinimlerini de karşılamayabilir. Dolayısıyla, bilirkişiler, bir binanın ilk tasarlandığı hali ile ömrü boyunca korunacağını ve hiçbir değişikliğe uğramayacağını düşünmenin çok mantıklı bir yaklaşım olmadığını vurgulamışlardır.

Uzmanlar, bir mimari yapının içinde yer aldığı kentsel dokuya ve yakın çevresine uygunluk taşıması gerektiği gibi, dış cephesi ile iç mekan çözümlerinin ve hatta en ufak detaylarının bile bütünlük arz etmesi gerektiğini raporlarında belirtmişlerdir. Mimarın, görseldeki bu sorumluluğunun yanında, tasarlamış olduğu binadaki çeşitli işlevleri ve konfor koşullarını sağlamak adına, yapıda uygulanması gereken çok farklı disiplinlerin konusu olan altsistemlerin de yapıda uyumlu bir şekilde çalışacağından emin olması gerekmektedir. Dolayısıyla tüm bu kaygıları taşıyacak, bütün teknik grupları koordine edecek ve tasarım ekibini kuracak olan yegane kişi, yapının mimarıdır. Bu sebeple bilirkişiler, ister sanat eseri olarak, ister teknik ürün olarak algılsın, bir mimari yapıda uygulanacak tadilat nitelikli her müdahalenin, proje müellifinden onay alınarak ve denetimi altında yapılması gerektiği fikrini kabul etmişlerdir. Bunun yanında, binanın orijinal projesine sadık kalan, bakım, onarım ve yenileme faaliyetlerinin, tadilatlardaki kadar tasarımın bütünlüğünü tehdit eden ve tehlike altına sokan bir yapıda olmadığını da altını çizmişlerdir.

Bilirkişi raporunun sonucunda, söz konusu dava ile ilgili olarak, yapının bir ofis binası fonksiyonuyla kullanıldığı ve bu sebeple değişen yaşam koşullarına, örgütsel büyüme, küçülme ve değişikliklere, kurumun rekabet ortamında ayakta kalabilmesi

adına cevap vermek zorunda olduğu, statik koşullar altında bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca mimarın, sadece tasarım sürecinde değil, yapının tüm ömrü boyunca, mal sahibine en iyi hizmeti ve çözümleri sunması gerektiği anlayışı ile her yenileme, bakım ve onarım işleminden ücret talep etmesinin doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Öyle ki, modern hayatın gereksinimlerini tam olarak karşılamak için, bina ömrü boyunca uygulanacak bakım ve onarım işlemleri planlarının yer aldığı elkitapları gibi rehber dokümanlar, mimar tarafından, mal sahibi ve kullanıcılara, mimari proje ile birlikte, bina kullanım sürecinin başında sağlanmalıdır.

4.3. Mimarlıkta Fikri Mülkiyet Konusunda Tarafların Düşünce ve Görüşleri

Mimarlık ürünleri üzerindeki fikri hakların korunması konusu, hem bu ürünlerin fikirsel sahibi, yani binaların tasarımcısı olan mimarları, hem binanın mülkiyetine sahip olan mal sahiplerini, hem de binanın kullanıcısı durumunda olan kişi ve kurumları doğrudan etkilemektedir. İlk bakışta, mimarın gerçekleştirmiş olduğu tasarım eylemi, binanın kullanıma geçirilmesi ile sona ermiş gibi gözükse de, yeni doğan gereksinimler sonucu yapılarında birtakım değişikliklere gidilmek istenmekte ve bu değişikliklerin nasıl olacağı konusu, tekrar tasarımın sınırlarına girmektedir. Dolayısıyla bina var olduğu sürece kendisi ile ilgili tasarım aktivitelerinin de hep var olacağı söylenebilir. Burada, konuyla ilgili sıkıntı yaşanan asıl unsur, bina kullanım sürecinde yapıda yapılacak değişikliklerde kimin, ne konuda, ne kadar söz hakkına sahip olduğu hususudur.

Bu araştırmada, söz konusu tartışma konusu hakkında farklı görüş ve yaklaşımları toplayıp onlardan yararlanmak adına, konunun bir anlamda tarafları konumunda olan, özel sektörde çalışan dört mimar, iki hukukçu, kamusal bir yapının işletmesinde görev alan iki üst düzey yönetici (kullanıcı/işletmeci), mimarlık konusunda uzman olan beş akademisyen ve Mimarlar Odası'nın hukuksal işlerinden sorumlu bir yetkili ile görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu kişilerden, bu görüşmeler sonucunda edinilen, konuyla ilgili görüş ve yaklaşımlar, aşağıda sırasıyla aktarılacaktır.

4.3.1. Mimarların Konuyla İlgili Görüşleri

Araştırma konusu hakkında kendileriyle görüşülen, özel sektörde mesleki yaşantılarını sürdüren dört mimarın, görüş ve düşünceleri aşağıda sırasıyla verilecektir.

4.3.1.1. Birinci Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri

- Bir mimari yapının baştan sona tasarlanması eylemi, günümüz teknolojisi ve uzmanlıkları dahilinde, özellikle büyük ölçekli yapılar için tek kişinin işi olmaktan çıkmıştır. Sadece mimarın, yapının tüm sistemleri konusunda uzman olması ve bütün yapı disiplinlerine hakim olması beklenemez.
- Binanın imalatından önce, kullanım amaçlarına bağlı olarak bina programı mal sahibi veya kullanıcılar tarafından çizilmektedir. Dolayısıyla mal sahibi ve kullanıcıların fikirleriyle yola çıkarak başlayan tasarım sürecinin, bina ömrünün ilerleyen safhalarında da bu kişilerin fikirleri doğrultusunda şekillenmesi gerekmektedir.
- Yarışma projeleri ve kamuya mal olmuş projelerin çok katı hükümlerle korunması kabul edilebilir. Fakat bireylere ait diğer yapıların benzer katılığa korunması sorunlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla, bu yapılar arasında makul bir sınıflandırma sistemi geliştirilmeli ve özgün niteliği ağır basan yapılarda daha katı, sıradan binalarda ise daha gevşek bir koruma sağlanmalıdır.
- Telif hakkı kavramı çok net bir dille tarif edilmeli ve mimara sonsuz haklar verilmemelidir. Bu sebeple ABD'deki copyright sisteminde olduğu gibi yapı üzerindeki tasarruf haklarını mal sahibine aktaran sistemin ülkemizde de uygulanması daha başarılı bir çözüm olacaktır.

4.3.1.2. İkinci Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri

- Ülkemizdeki, Fikri Mülkiyet koruması mimarlık konusu dışındaki diğer konularda yeterli olmakla birlikte, mimarların kanunlarla kendilerine tanınan hakların pek farkında olmadıkları söylenebilir. Açıkçası, bu konuda mimarlar son birkaç yılda bilinçlenmeye başlamıştır.
- Binalar üzerindeki fikri hakların korunması konusu ele alınırken, kamu binaları ve diğer binalar birbirlerinden ayrı tutulmalı özellikle kamu binaları üzerinde daha muhafazakar ve binanın orijinalliğini mümkün olduğunca koruyan bir

yaklaşım sergilenmelidir. Ayrıca, diğer yapılar da bir sınıflandırma sistematiğine oturtularak, taşıdıkları niteliklere göre farklı katılıklardaki koruma standartlarına tabi olmalıdır.

- Binaların iç işlevlerinde sıkça doğabilecek değişim ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, iç ögelere ait değişikliklerde mimardan bağımsız davranılması kabul edilmeli, fakat binanın kimliğini ortaya koyan cephe ve görsel ögeler üzerinde yapılacak değişikliklerde müelliften onay alınmalıdır.
- Mevcut yasamız mimarlıkla ilgili özelleştirilmemiş olup, mimariye dair özel uygulamalar ve tekniklere değinmemekte, mimarlık ürünlerini de diğer güzel sanat eserlerine sağladığı şartlarla koruma altına almaktadır. Bu mevcut maddeler mimarlıkla ilgili karşılaşılabilecek tüm sorunları çözmekte ve kimi zaman mimarlık ürünleri için uygulanmamaktadır. Dolayısıyla özel olarak mimarlık için oluşturulmuş bir telif yasasının hızla hazırlanarak, yürürlüğe konması ve mimarlıkla ilgili tüm yöntem, usul ve uygulamaların net bir şekilde yasal çerçevede tanımlanması gereklidir.
- Ne ABD'deki copyright yaklaşımında olduğu gibi yapı üzerindeki tüm tasarrufların mal sahibine bırakılması, ne de Fransa'daki gibi proje müellifine sormadan herhangi bir değişikliğin yapılamayacağı yaklaşımı doğru değildir. Ülkemizde bu iki yaklaşımın merkezinde yer alan ve her iki tarafın da haklarını gözetilen bir sistem yerleştirilmelidir.
- Mimarlar, konunun uzmanları olmaları sebebiyle, mal sahibiyle anlaşma imzaladıkları andan itibaren yapacakları tasarımla en doğru ve etkin çözümü üreteceklerini taahhüt etmektedir. Fakat, ülkemizde mimarları ve onların yapmış oldukları işlerin doğruluğu ve başarısını değerlendiren bir sistem bulunmamaktadır. Mevcut fikri hukuk düzenlemesiyle geniş haklarla donatılan mimarların, yaptıkları işlerde kontrol sisteminin olmaması, fikri hakların korunmasında başka bir açmaza sebep olmaktadır.

4.3.1.3. Üçüncü Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri

- Mimari yapıları koruyan kanunlar yeterli gözükmeyle birlikte, genellikle uygulamaya geçirilemiyor. Tescil sistemi sayesinde haklarını koruyabilen mimarların, genellikle büyük projeler yapmakta olan ve bir anlamda mesleki ve ekonomik gücünü kanıtlamış olan kişiler oldukları söylenebilir. Çünkü küçük

projelerle geçimini sağlayan mimarlar, müşterileri olan mal sahiplerine katı bir tutum sergileyip, ilişkilerini bozmak ve gelecekteki olası iş imkanlarını ortadan kaldırmayı göze alamamaktadır.

- Farklı nitelikli binalarda farklı sıklıkta bir koruma imkanı getiren daha esnek yapılı bir fikri mülkiyet sistemi oluşturulmalıdır. Bu anlamda, korumadaki katılık kimi binalarda en az seviyede olup, copyright sistemindeki gibi inisiyatifi mal sahibine bırakabilecekken, çok nitelikli ve özgün binalarda her türlü değişikliğin mimarın onayıyla yapılabileceği bir düzenleme geliştirilmelidir.

4.3.1.4. Dördüncü Mimarın Konuyla İlgili Görüşleri

- Tescil sistemimiz mimarı ve onun eseri üzerindeki haklarını korumak üzerine oluşturulmuştur. Bu noktada kanunumuzda herhangi bir eksiklik ve sorun olduğu söylenemez.
- Proje ve bina programı yapı imalatına başlanmadan önce belirlidir ve bu konuda mal sahibi ve kullanıcıların onayı da alınmaktadır. Dolayısıyla projede daha sonra değişiklikler yapılması mümkün olsa da, bu noktada mimarın da fikir sahibi olarak onayının alınması gerekmektedir.
- Mimarlar da mal sahiplerinin iyiliğini gözeterek kararlarını vermeli, gereksiz maliyetlere veya güvenlik sorunlarına sebep olacak tasarım alternatiflerinde diretmemeli ve fikri hukuk düzenlemelerinin kendilerine sunduğu yetkileri iyi niyetli bir şekilde kullanmalıdır.
- Tüm yapıların Güzel Sanat Eseri olarak kabul edilmesi doğru değildir. Binalar ve onların tasarımları belirli değerlendirmelere tabi tutularak sınıflandırılmalı, farklı özellikteki yapılar için farklı seviyelerde fikirsel koruma sağlanabilmelidir.

4.3.2. Akademisyenlerin Konuyla İlgili Görüşleri

Araştırma konusu hakkında kendileri ile yüz yüze görüşülüp görüşlen, mimarlık konusunda uzmanlaşmış beş farklı akademisyenin , görüş ve düşünceleri aşağıda sırasıyla verilecektir.

4.3.2.1. Birinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri

- Günümüz mimarisi ile Fikir ve Sanat Eserleri kanununun oluşumunda rol oynamış olan geçmişteki mimarlık ürünlerinin, aynı yapıda oldukları

söylenemez. Geçmişteki mimari yapıların, sahte ihtiyaçları sağlamak üzere oluşturulmuş, statü ve prestij yapıları olduğu, estetik nitelikleri ve ihtişamları ile Güzel Sanat Eseri niteliği taşıdıkları söylenebilir. Bugünkü mimarlık ürünlerinde ise yapılanma tamamen işlevler ve kısa dönemli kaygılar üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, bu binalara Güzel Sanat Eseri denilmesi ve bu bağlamda çok büyük korumalar altına alınıp, asla değiştirilemeyeceği kabulü de tartışılabilir bir konudur.

- Mal sahibinin veya binanın kullanıcılarının da yapı üzerinde yaşamsal hakları olduğu unutulmamalı ve bu haklar da mimarın fikri hakları ile birlikte gözetilmelidir.
- Kullanıcı ve mal sahibinin haklarının güven altına alınması için, mimarların da yaptıkları işler sonucunda denetlenmesinin ve değerlendirilmesinin önü açılmalıdır. Bu amaçla yurt dışındaki mimarlık sigortası sistemi oturtularak mimarların doğru çözümler yapması konusunda itici bir güç oluşturulabilir.
- Günümüz koşullarında mimarlar da çağın gerçeklerinin ve gereklerinin farkında olmalı, olası değişikliklerin farkında olarak esnek ve değişime imkan veren yapılar tasarlamalıdır.
- İç mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi uzmanlık konularının ülkemizde yüksek öğretim kurumlarında bilimsel dallar olarak kendilerine yer bulması ve sunulan bu imkan sayesinde, bir taraftan konuyla ilgili uzmanların yetiştirilmesi sağlanırken, diğer taraftan fikri hukukumuzda mimarlık ürünü üzerinde tek inisiyatif sahibi kişi olarak proje müellifi olan mimarın tanımlanıyor olması, sistemimizdeki diğer bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.2.2. İkinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri

- Mimarlıkta fikri mülkiyet konusu ele alınırken konunun sadece bir hukuki düzenlemeden ibaret olduğunu düşünmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Konu hukukla ilişkili olduğu kadar, toplumsal bilinçle ve ahlakla da ilişkilidir.
- Aslında mimarlık ürünleri kanunumuzda kabul edildiği gibi Güzel Sanat Eserleri değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Mimari yapılar, bünyelerinde çok büyük oranda işlevsellik taşıyıp, bu işlev ve gereksinimleri yerine getirmekte rol alan, çok büyük sorumluluk ve kaygıları özlerinde barındırmaktadır.

- Mimarlık yapıları her ne kadar Güzel Sanat Eseri olmasalar da, güvenlik, estetik ve işlevsel özellikleri sebebi ile mimarı birtakım sorumluluk ve yükümlülükler altına sokmaktadır. Dolayısıyla, sağlanan telif koruması ile mimarın tasarımıyla ilgili tüm konularda söz sahibi olması sağlanıp, bu üç unsurda da karşımıza çıkabilecek olası aksaklıklar engellenmelidir. Dolayısıyla, sanatsal açıdan olmasa da, yapı işlerliğinin ve güvenliğinin tek kişinin kontrolü altında olması adına, Fransa'daki gibi katı bir koruma yaklaşımı getirilmeli ve mimara sorulmadan en ufak değişiklik yaptırılmamalıdır.
- Mimarlık ürünleri üzerindeki fikri konularda yaşanan uyuşmazlıkların çözülmesinde daha hızlı çözümler üretilmesi için hakemlik mekanizmaları oluşturulmalı ve taraflar arasında uzlaşma sağlanmaya çalışılmalıdır.

4.3.2.3. Üçüncü Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri

- Mimarlık ürünlerinin korunmasında, kesin hükümlerle tüm yapılar için genelleme yapılabilecek bir hukuksal düzenlemeden çok, farklı nitelikteki tasarımlarda, farklı koruma anlayışlarına imkan veren esnek yapılı bir sistemin yerleştirilmesine ihtiyaç vardır.
- Mimari tasarımların, proje aşamasında, çeşitli değerlendirme sistemleri ile sınıflandırılıp, taşıdıkları özelliklere göre farklı seviyelerdeki koruma kalkanlarının altına alınması, ilk bakışta makul gözükmekle birlikte, binanın sadece yapımı öncesi bir değerlendirmeye göre sürekli bir koruma altına alınması gerçekçi bir çözüm olmayacaktır. Bina kullanımı süresince de, sürdürülebilirlik, dayanıklılık, güvenlik, özürülere uygunluk ve teknolojik yeterlilik gibi ölçülebilir kriterlere dayalı benzer bir değerlendirmeye tabi tutularak, anlık durumu hakkında da bilgi edinilebilmelidir.

4.3.2.4. Dördüncü Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri

- Toplumsal hayatımızda karşımıza çıkan yağmalama anlayışı, fikri mülkiyet haklarının korunmasında da karşımıza bir sorun olarak çıkmaktadır. Yasalar belirgin bir şekilde mal sahibinin tarafında olmasa da, mevcut düzenlemenin uygulama ile örtüşmemesi birtakım sıkıntılara sebep olmaktadır. Yaşanan sorunlarda, hukuki prosedürlerin yavaş işlemesi insanların hukuka olan inancı bir anlamda köreltmektedir.

- Fikri mülkiyet olgusunun adli mercilerce korunması çok kolay olmayıp, bu konu hakkında doğabilecek olası sıkıntılar tarafların bilinçlendirilmesi ile daha oluşmadan önlenabilir. Bu amaçla öncelikle mesleki birlikteliği ve dayanışmayı sağlayan mimarlar odasının, üyelerini bu konu hakkında bilinçlendirmeye çalışması gerekmektedir.
- Tüm mimarlık ürünleri, fikri hukukumuzda tanımlandığı gibi Güzel Sanat Eseri olmasalar da, binaların hukuk çerçevesinde farklı tiplerde sınıflandırılmaması sebebi ile sanatsal nitelikteki yapıların korunabilmesi adına tüm yapılara kapsamlı bir korunma sağlanmaktadır.
- Fikri hukuk sistemimizce mimarlık ürünleri sahiplerine ömürleri boyunca ve öldükten sonra birinci derece akrabalarına, 70 yıl boyunca koruma sağlanmaktadır. Bina ömrünün 60-70 yıl olduğu günümüzde bu kadar uzun süreli bir korumanın mimarlık yapıları içinde sağlanmış olması, sistemimizdeki diğer bir çelişkidir.
- Mimari eser üstündeki fikri hakkın tam anlamı ile korunabilmesi için, bina kullanım sürecinde tüm değişiklik ve geliştirmelerde proje müellifinin onayı alınmalıdır. Özellikle dış cephe gibi binanın kimliğini oluşturan konularda mimarın izni alınmaksızın değişikliğe gidilmemeli ve tasarımın bütünlüğü korunmalıdır.

4.3.2.5. Beşinci Akademisyenin Konuyla İlgili Görüşleri

- Günümüzde tüm mimarlık yapıları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda belirtildiği gibi Güzel Sanat Eseri niteliği taşımamaktadır. Dolayısıyla tüm yapıların katı bir koruma anlayışı ile korunması gerekmemektedir. Eğer yapı bir kültür varlığı ise daha katı bir korumaya tabi olabilir.
- İnternetin hayatımızda her geçen gün daha çok yerleşmesi ile eskiden geçerli olan koruma ve saklama anlayışı yerini paylaşım anlayışına terk etmiştir. Çağımızdaki bu eğilimin mimari tasarımlar üzerinde de etkisini hissettirmesi ile mevcut fikri hukuk düzenlemelerinde de birtakım değişikliklerin olabileceğini öngörmek zor olmayacaktır.
- Açıkçası sabit bir koruma sisteminin herkes için uygun olmasını beklemek de pek akılcı bir yaklaşım olmayacaktır. Bir mimar için, sözleşme aşamasında tasarımı

ile ilgili tüm telif haklarını mal sahibine devretmek mümkün olabileceken, bir diğeri en azından tasarımının kimliğini ortaya koyan, cephe, plan gibi unsurların koruma altına alınmasını isteyebilir. Bir başkası için ise tasarımları tüketime yönelik olarak geliştirilmiş olup, kullanım sürecindeki yapıyla ilgili tüm tasarruflar kullanıcıya bırakılabilir. Dolayısıyla katı yapılı ve sınırları net bir şekilde çizilmiş olan bir kanuni düzenleme, konuyla ilgili herkesin beklentilerini karşılayacaktır.

- Türkiye'deki mimari tasarımlar için, Fransa'daki gibi katı bir fikri koruma anlayışı uygulanamaz. Bu ülkede kendine özgü bir mimarlık altyapısı ve dili bulunmakta ve bu sistemle söz konusu değerler koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Oysa ki, belirli bir mimarlık dili ve üslubunun olmadığı ülkemizde, benzer şekildeki katı kurallar ve düzenlemelerle, mimarlık üzerindeki fikri hakların korunması, niteliksiz yapıların da hak etmedikleri bir korumadan yararlanmasına sebep olacaktır.
- Mal sahibi, mimardan etik ve mantık dışı değişiklik taleplerinde bulunmamalı, mimar da kanunların kendine verdiği hakları kullanarak, zorlayıcı çözümler üzerinde ısrarcı olmamalıdır. Konu üzerinde sıkıntı yaşanmaması adına, taraflar karşılıklı olarak anlayış göstermeli ve uzlaşmacı bir tavır içinde bulunmalıdır.

4.3.3. Kullanıcıların Konuyla İlgili Görüşleri

Araştırma konusu hakkında görüşülen, kamusal yapıların işletmelerinde üst düzey yöneticilik yapan iki kullanıcı (işletmecinin), görüş ve düşünceleri aşağıda sırasıyla verilecektir.

4.3.3.1. Birinci Kullanıcının Konuyla İlgili Görüşleri

- Özellikle kamusal binaların ve diğer büyük ölçekli yapıların tasarımları için hukukumuzca koruma sağlanabilmekle birlikte, apartman ve küçük ölçekli yapılar için bu korumanın tam anlamıyla çalıştığı söylenemez. Buna örnek olarak, belediyelerimizin mimardan onay alınmadan gerçekleştirilen tadilatlarla müdahale etmemesi gösterilebilir.
- Fikri mülkiyet ile maddi mülkiyetin karşı karşıya geldiği uyuşmazlıkları çözerken, kanunun daha çok fikri hakkı gözettiği ve bu açıdan mimarları mal sahibi ve kullanıcıdan daha üstün hak ve yetkilerle donattığı söylenebilir.

- Mimarlık ürünleri ile ilgili olan fikri hakların korunmasındaki temel amaçlar; tasarımın izinsiz kullanılmasını önlemek ve yapının görsel ifadesinin bozulmasına engel olmaktır. Bu sebeple yapılar içerisindeki işlevsel ve ticari mahallerde, mimarın müdahaleci olmaması ve kullanıcıların kendi isteklerine saygı duyması gerekir. Eğer söz konusu yapı görsel değerleri ile öne çıkan bir prestij yapısı ise mimarın yapı üzerindeki söz hakkı artmalı, eğer fonksiyonları ile ağır basan bir yapı ise, gereksinimleri en iyi bilen kullanıcıların görüşlerinden yararlanılmalıdır.
- Mutlaka bir fikri hukuk düzenlemesi, mimarlık eserleri için özelleştirilmeli ve bu düzenleme dahilinde sınırlar çok iyi çizilmelidir. Ayrıca, mimarların telif müessesesi ile kazandıkları hakların ve yetkilerin nasıl kullandığına dair bir denetim mekanizmasına işlerlik kazandırılmalıdır.
- Ne çok katı kurallarla mimari tasarım üzerinde bir korunma sağlanarak, yapı üzerindeki tüm tasarruf hakları mimara bırakılmalı, ne de bu hakların hepsi mal sahibi veya kullanıcılara aktarılmalıdır. Yasalarımız hem mimarın fikri hakkını hem de mal sahibi ve kullanıcıların mülkiyet ve kullanım haklarını gözetmeli, tüm taraflar için adil bir sistem oluşturmalıdır.

4.3.3.2. İkinci Kullanıcının Konuyla İlgili Görüşleri

- Kullanıcı ihtiyaçları, işletme gereksinimleri ve binanın ana işlevleri, yapı tasarımının temelinde yatan faktörlerdir. Dolayısıyla, yapı tasarımının başarısındaki temel kriter de, yapının hedeflenen fonksiyonları, ne kadar iyi yerine getirebildiği ile ilgilidir. Anıtsal ve görkemli nitelikteki statü yapıları için bu durum geçerli olmasa da, günümüzde kullanımda olan çoğu mimarlık ürünü için bu genellemeyi yapmak mümkündür. Bu sebeple, kullanıcı tercihleri ve ihtiyaçların şekillendirdiği, günümüz mimari yapılarındaki tüm söz hakkının mimarlara bırakılması doğru değildir.
- Tüm mimarlık yapılarının güzel sanat eseri niteliği taşıdığı söylenemez. Bu özelliği taşıyan yapıların, hukuki korumaya ihtiyaçları olduğu kesindir. Bu konudaki asıl zorluk, yapının sanatsal değer taşıyıp taşımadığının tespit edilmesindedir. Güzel sanat eseri, olarak tanımlanacak bir yapının bile, her noktasında bu sanatsal özellikler bulunmayabilir. Dolayısıyla, mimarın üzerinde söz hakkına sahip olacağı kısımlar da, mantık açısından bu sanatsal ve görsel

nitelikli kısımlar olmalıdır. Özellikle mimari yapının kimliğini belirleyen, dış cephe üzerinde, mimarın görüş, öneri ve fikirlerine saygı duyulmalı, iç şekillenme ve işlevsellikteki değişiklik kararları, yapıyı kullanan mal sahibi, kullanıcı ve işletmeci gibi kişilere bırakılmalıdır.

- Ülkemizdeki mevcut fikri mülkiyet sistemi, taşıdığı niteliklerle mimarları koruyan bir yaklaşım çizmektedir. Yapılardaki sanat anlayışının azalmış olması ve ticari, fonksiyonel, ekonomik kaygıların ağırlık kazanmış olması dikkate alınarak, fikri mülkiyet sistemimizin tekrar düzenlenmesinde ve günün koşullarına uygun hale getirilmesinde fayda olacaktır.
- Bu bağlamda, ABD'deki gibi yapı üzerindeki tasarruf haklarını binanın mülki sahibi olan mal sahibine bırakan bir sisteme gidilmesi, günümüz yapılarının taşıdıkları mahiyetler açısından daha uygun olacaktır.

4.3.4. Hukukçuların Konuyla İlgili Görüşleri

Araştırma konusu hakkında görüşleri alınan, biri fikri mülkiyet hukuku diğeri meslek hukuku üzerinde uzmanlaşmış iki hukuk adamının, görüş ve düşünceleri aşağıda sırasıyla verilecektir.

4.3.4.1. Birinci Hukukçunun Konuyla İlgili Görüşleri

- Ülkemizde fikri mülkiyet haklarının gözetilmemesinin asıl sebebi, genel anlamda toplumumuzun, elle tutup, gözle göremediği soyut kavramlara değer vermiyor olmasındandır. Bu bakımdan yaklaşılacak olursa, hizmet sektörünün temelinde yer alan bilgilendirme ve danışmanlık gibi hizmetlerin de değer görmediği ve bu alanlarda somut bir ürün ortaya çıkmadığı için, halkımızın bu sektörde yapılara karşılık bedel ödemesi gerektiği anlayışını kabullenemediği görülmektedir. Bu aslında sosyo-kültürel bir sorun olup, belki de, fiziki olarak aşabildiğimiz göçebelik anlayışını, kafalarımızda aşamamamızdan kaynaklanmaktadır.
- 2000'li yıllarla birlikte, özellikle AB'ye uyum sürecinde, fikri hukukumuzun oldukça modernize edildiği ve çağın gereklerini karşılayan bir yapıya getirildiği belirtilmelidir. Buna rağmen, uygulamada hala sorun yaşanıyor olmasının sebebi, vatandaşımızdan, polisimize, konunun uzmanı olması gereken avukattan, hakime kadar tüm statülerde bir bilinçsizliğin hakim olması ve dolayısıyla nitelikli olan

yasal sistemimizin uygulamaya geçirilememesidir. Nitekim, yasalara can veren uygulamadır.

- Fikri koruma sorununu ülkemizde çok ön plana çıkaran bir unsur da, ekonomik durumumuzun iyi olmaması ve fikri haklara bedel ödemenin, diğer yaşamsal koşulları sağlamanın zor olduğu bir ortamda lüks sayılmasıdır. Ayrıca kendilerine tanınan hak ve yetkilerin farkına varan ve konunun ahlaki boyutunu kavrayamamış olan fikri ürün sahiplerinin, kanunları kendilerine bir avantaj elde etme çabasıyla kullanmak istemesi ve toplumdan aşırı taleplerde bulunmaları, uygulamaya işlerlik kazandırılmasını engellemektedir.
- Mimarlık konusunda fikri mülkiyet açısından sorun yaşanmasının sebebi, fonksiyonun da diğer birçok fikri eserden farklı olarak, bu yapılarda çok ağır basması ve bu yüzden eser sahibinin fikri hakkı ile mal sahibinin mülkiyet hakkının ve kullanıcının yaşamsal haklarının çatışmasıdır. Ekonominin hayatlarımızda her geçen gün daha çok yer kapladığı günümüzde, konuya daha mali bir anlayışla yaklaşılması ve manevi (muhafazakar) tutumdan vazgeçilmesi daha doğru olacaktır. Bu bakımdan ABD’de uygulanmakta olan “copyright” sistemi ile bina sahiplerinin yapıdaki söz hakkının arttırıldığı yaklaşım, çağımıza daha uygun durumdadır.
- Ayrıca, yurtdışında “*produc liability*” ve ülkemizde Borçlar Hukuku kapsamında “*sorumluluk hukuku*” olarak bilinen mesleki denetim ve değerlendirme yaklaşımının, fikri mülkiyet sisteminden bağımsız olmakla birlikte, fikri koruma sistemine de işlerlik kazandıracığı ve fikir sahiplerine, mal sahipleriyle kullanıcılara karşı olan yükümlülüklerini hatırlatıcı bir unsur olacağı belirtilmelidir.

4.3.4.2. İkinci Hukukçunun Konuyla İlgili Görüşleri

- Mimarlık ürünleri üzerindeki fikri hakların korunması konusunda sorun yaşanmasının önemli sebeplerinden biri de ülkemizde meslek hukuku düzenlemelerinin tam olarak yerleştirilememiş olmasıdır. Sağlıklı bir fikri mülkiyet korumasının mimarlar için sağlanabilmesi için, öncelikle mimarların sorumluluk ve yükümlülüklerini belirleyen düzenlemenin oluşturulması ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

- Ülkemizde meslek denilince, ilk olarak akıllarımıza, kazanılmış bir statüyle gelen hak ve yetkiler gelmektedir. Oysa ki meslek, hak ve yetkilerden çok, sorumluluk ve yükümlülükler altına girebilme olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, meslek sahipleri de yaptıkları işler sonucunda doğabilecek hataların ceremelerini çekeceklerini, işi almadan taahhüt eden kişilerdir.
- Mimarlık mesleğinin üyelerinin sorumluluk ve yükümlülüklerini çizen ve mesleğe dahil olmanın şartlarını koyan meslek hukuku, meslek itibarını, kişilik haklarını, kamu yararını ve fiziki çevre koşullarını da ele alacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu konuda üzerine en çok iş düşen kurum Mimarlar Odası olup, ilgili düzenlemeleri oluşturmalı ve bu düzenlemelere işlerlik kazandırarak, mesleki itibarı korurken, topluma zarar verecek uygulamaların da önüne geçmelidir.
- Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA), “Bina kullanmak içindir, dolayısıyla mal sahibi de göz ardı edilemez.” fikrini savunmaktadır. Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı gibi, mimarların yaptıkları işlerde, bir anlamda müşterileri olan ve kendisinden hizmet bekleyen mal sahibi ve kullanıcılara karşı duyarlı, iyi niyetli ve sorumluluklarının bilincinde olması gerekmektedir.
- Ülkemizde mimarların yaptıkları işlerin doğruluğunu kontrol eden bir mesleki denetim sistemi olmayışı, mal sahibi ve kullanıcıların mağduriyetleri durumunda herhangi bir şey yapamamalarına sebep olmaktadır. Halbuki, modern ülkelerde, “Mesleki Sigorta” sistemi oluşturulmuş ve meslek erbaplarının, yani bu konuda mimarların hataları sigorta tarafından mağdur kişi veya kuruluşlara ödenmiştir. Bu sistem sadece mağdur konumdaki mal sahibi ve kullanıcının zararını karşıladığı için değil, aynı zamanda hata yapan meslek erbabının (mimarların) da sigorta primlerinde hataları oranında büyük artışlara sebep olduğu için önemlidir. Mimarlar ne kadar büyük hatalar yaparlarsa, o kadar güvenilirliklerini yitirmekte ve yüksek seviyede primler ödemek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla sigorta sistemi hem müşterinin mağdur olmasını önler, hem de meslek erbabının en doğru ve performanslı çözümü araması konusunda bir itici unsur teşkil eder.

4.3.5. Mimarlar Odasının Konuyla İlgili Görüşleri

Mimarlar Odası'nın mimarlık ürünleri üzerindeki fikri mülkiyet hakları konusundaki görüşünü almak amacıyla, İstanbul Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi'nin, hukuki

işleriyle ilgilenen bir yetkili ile görüşme yapılarak, kendilerinin ve kurumlarının konuyla ilgili fikir ve yorumları, edinilmeye çalışılmıştır. Aşağıda bu kişi aracılığıyla Mimarlar Odası'nın konuyla ilgili yaklaşım ve tutumu maddeler halinde aktarılacaktır.

- Mimarlık ürünleri üzerindeki fikri haklar sadece eserin sahibi olan mimarı değil aynı zamanda binaların sahipleri olan mal sahiplerini ve kullanıcıları da etkilemektedir. Dolayısıyla, bu konuyu ele alırken, tüm tarafların hakları gözetilmeli ve kişisel yararlardan çok toplumsal yararlar göz önünde bulundurulmalıdır.
- Mimari tasarım süreci genellikle, mal sahibi veya yatırımcı denilen kişilerin, kendi arazileri üzerinde, belirli bir fonksiyonu yerine getirmek üzere bir bina yaptırmak adına karar alması ile başlar. Bu yüzden geliştirilen tasarım, direkt veya dolaylı olarak mal sahibinin talep ve isteklerinden etkilenmektedir. Mal sahibinin, binada bulundurmak istediği özellikler, teknolojiler, kapasite ve alansal büyüklükler gibi hedeflerini belirleyen bina programı tasarımı şekillendiren temel unsurdur.
- Proje bütçesi de, mimarın tasarım tercihlerini doğrudan etkileyerek, tasarım kararlarının alınmasında aktif rol oynar. Diğer bir deyişle, hayatın hemen her noktasında etkisini hissettiren ekonomik sınırlamalar, mimari tasarım konusunda da sınırlayıcı bir rol oynayarak tasarımın başarısını doğrudan etkilemektedir.
- Gerek tasarım öncesi yatırımcı tarafından belirlenmiş olan proje bütçesi, gerekse bina programı, mimarın tasarımını etkileyen temel kriterler olup, yapının kullanım sürecindeki performansını ve başarısını doğrudan etkiler. Ekonomik sınırlamalar doğrultusunda, kısa vadeli kaygılar gözetilerek hazırlanmış olan bir bina programı ile gerçekleştirilen bir mimari yapı, kısa sürede kapasite ve performans gibi konularda yetersizlikler arz edebilir. Söz konusu, sınırlamalar doğrultusunda hazırlanmış olan bir tasarımın kısa sürede bile birtakım yetersizlikler göstermiş olması yapının mimarının suçu olarak değerlendirilmemeli, başta çizilmiş olan bina programı ve proje bütçesinin de tasarıma etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bir binanın ömrü boyunca ihtiyaç duyduğu değişiklik ve geliştirmeler, tasarım hatasından çok bir öngörü hatasının yansımasıdır ve bina programının yanlış

belirlenmiş olması, binanın kısa sürede ihtiyaçları karşılayamamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, öngörü konusunda yapılmış olan bir takım hataların faturaları yapının mimarına kesilememeli ve mimarın tasarımına müdahale etme hakkının doğduğuna inanılmamalıdır. Bir hukuk devletinde, kendi hatalarının arkasına sığınarak hukuk dışı eylemlere girişenlerin, başkalarının hak ve emeklerini görmezden gelmeleri kabul edilebilir bir durum değildir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırmanın başlangıcında da belirtildiği gibi, bu çalışmanın asıl hedefi, mimarlık ürünleri üzerindeki fikri haklarla ilgili yaşanabilecek sorun ve sıkıntıların neler olduğunun saptanıp, bu sorunlara sebep olan temel faktörlerin belirlenmesidir. Bu hedefle yola çıkarak, öncelikle literatürdeki mevcut çalışmalar incelenmiş ve daha evel konuyla ilgili olarak çalışmış olan kişilerin bilgi tecrübe ve görüşlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Literatür araştırmasıyla eş zamanlı olarak, mimari ürünleri koruyan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun dışında kalan patent koruması, tasarım koruması, faydalı model koruması ve ayırt edici ad ve işaretlerin korunması gibi diğer fikri hukuk düzenlemelerimiz incelenmiş ve bunlarla FSEK'in karşılaştırılması imkanı bulunmuştur. Benzer şekilde yurt dışındaki modern fikri mülkiyet sistemleri de incelenerek, bunların da pozitif yönlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak, gerçek yaşamda konuyla ilgili ne gibi hususlarda sorun yaşandığının saptanması amacıyla, adli makamlara aksetmiş olan davalar, bunların konuları ve bunlar sonucunda ortaya çıkan yargısal kararlar incelenmiştir. Ayrıca, konunun tarafları olduğu kabul edilebilecek mimar, mal sahibi, kullanıcı, hukukçu, akademisyenler ve mimarlar odası ile görüşmeler yapılarak, tüm bu gruplarda yer alan insanların konuyla ilgili olan çeşitli görüş ve önerileri alınmıştır.

Bütün bu çalışmalar sonucunda, konuyla ilgili sorunlar yaşanmasında ve bunların sayısındaki gözle görülür artışta iki temel faktörün etkin rol aldığı tespit edildiği söylenmelidir. Bu faktörlerden biricisi yaşamsal sebepler diyebileceğimiz, gündelik hayatımızda gözlenen değişiklikler, yeni eğilimler, hayat standart ve anlayışlarındaki farklılaşmalardır. Mimarlık ürünleri ile ilgili fikri hakların korunmasında sorunlara sebep olan ikinci önemli unsur yasal sebeplerden oluşmaktadır. Mevcut yasalarımızın kimi yönlerden yetersiz olması veya mimarlık ürünleri için bire bir uygulanamıyor olması, mesleki denetim sistemlerine işlerlik kazandırılmamış olması bu yasal kökenli sıkıntı kaynaklarındandır.

Sorunların kaynağında yer alan birinci temel faktör olan yaşamsal sebeplerin en önemlisi, insanların hayatının her geçen gün daha hızlanması ve hareketli hale

gelmesidir. Özellikle endüstrileşme sonrası köyden kente göçen insanlara artık, kentlerin ve ülkelerin sınırları yetmemekte, küreselleşen dünyada ticari beklentilerin karşılanabildiği her yer yaşamak için uygun kabul edilmektedir. Bu hızlı yaşam koşulları, doğal olarak mimarlık yapılarını da etkilemekte ve onlarda da çeşitli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Kullanıcıların çok sık değişmesi, ihtiyaç ve beğenilerin de her kullanıcıyla birlikte farklılaşmasına ve yapılarda birtakım tadilat ve geliştirme çalışmalarına girişilmesine sebep olmaktadır. Eskiden 50-60 yıllık sürelerde bile ilk günkü işlevi ile aynı amaçla kullanılan binalar veya mekanlar, bugün 1-2 senelik periyotlar dahilinde bile değişikliklerle karşı karşıya gelmektedir.

Hayatımızdaki bu hızlı gelişim ve ilerlemeler kendisini yapım teknolojileri, malzemeler ve tekniklerde de göstermiştir. Bu gelişmeler sonucunda yeni yapılan binalardan daha üstün performans elde edilmesi mümkün olmuş ve mevcut binalarda yaşayanların da kendi yapılarından performans anlamında beklentileri yükselmiştir. Bu beklentileri karşılamak amacıyla, yapılarda kısmi olarak veya kapsamlı modifikasyonlara gidilerek, binalardan beklenen verimlilik sağlanmaktadır. Bu uygulamaların yapılmasının mümkün olmadığı veya çok maliyetli olduğu çok eski yapılar ise yıkılarak, yerine yeni ve modern yapılar inşa edilmektedir.

Toplumsal yaşantıdaki bu hareketlilik ve dinamizm, mevcut yapıları ve onların tasarımlarını etkilediği gibi, yeni yapılan yapılar ve onların tasarım yaklaşımları üzerinde de ciddi etkiler oluşturmuştur. Hızlanan hayata ayak uydurabilecek, kısa vadeli kaygıları gözetken ve toplumun genelindeki tüketim anlayışına yönelik olarak geliştirilip, endüstriyel olarak üretilen binaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple tasarıma yapılan yatırım azalmakta, birbirinin ucuz kopyaları olan sıradan yapıların sayılarında ciddi artışlar gözlemlenmektedir.

Mimarlıkta fikri haklar konusunda sorunlar yaşanmasına sebep olan ikinci önemli unsur yasal eksiklik ve uyumsuzluklardan oluşmaktadır. Bu konuda en önemli sıkıntı, mimarlık ürünleri için özelleştirilmiş bir fikri mülkiyet düzenlemesinin ülkemizde bulunmaması ve güzel sanat eserleri için öngörölmüş olan şartların mimarlık için de uygulanmasının beklenmesidir. FSEK'in 4. maddesine göre, estetik nitelik taşımak şartı ile bir güzel sanat eseri olarak koruma altına alınan mimarlık ürünleri, bünyesinde taşıdıkları temel özellikleri ile diğer güzel sanat eserlerinden ayrılmaktadır. Her şeyden önce mimari yapılar çok yüksek seviyede işlevsellik barındırmakta ve bu sebeple kendisini kullanan kullanıcıların birtakım ihtiyaç ve

beklentilerini karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca, içinde yaşayan insanın güvenlik ve sağlığına dair birtakım koşulları sağlamalı, bu konuda herhangi bir sıkıntı oluşmasına imkan vermemelidirler. Geçmişin prestij amaçlı yapılan sarayları, dini yapıları ve köşklerindeki ihtişam bu binaların sanatsal yönlerini çok ön plana çıkarırsa da, günümüz yapılarının çoğunda bu sanatsal boyutu hissetmek pek de mümkün değildir. Ayrıca yasanın 4. maddesinde yer alan “bedii vasıf taşıma”, yani estetik nitelikli olma şartı, görsel niteliği ile ön plana çıkmayan mimarlık yapılarının nasıl korunacağı konusunda bir belirsizlik arz etmektedir. Bir mimari tasarım, sadece estetik özellikleri ile değil, üstün işlevsellik, rahatlık, güvenilirlik ve konforluluk gibi vasıfları ile de büyük değer taşıyabilir. Dolayısıyla, sadece estetik nitelikleri sebebiyle mimarlık ürünlerini korumak ve diğer vasıflarını göz ardı etmek mevcut düzenlememizin önemli bir eksikliğidir. Başka bir sorun da, tasarım değerlendirmesinin proje aşamasında yapılmaması ve inşa edilen bir binanın söz konusu estetik niteliği taşıyıp taşımadığının sadece mahkeme kararlarıyla belirlenebilmesidir. Gerek tasarım sahibi mimarlar, gerekse mal sahipleri, üzerinde hak iddia edebilecekleri bir mimarlık yapısının, güzel sanat eseri olup olmadığını, yargısal uygulamalara gitmeden bilememekte, bu belirsizlik ortamında şahsi yorumlarıyla yapı üzerinde tasarrufta bulunmaktadır.

Dolayısıyla, mimari tasarımları sadece taşıdıkları estetik değere karşılık olarak koruyan mevcut fikri koruma sistemimizin, bu konudaki tüm fikrîsel çalışmalara hak ettikleri korumayı sağladığı söylenemez. Bir mimari tasarım, estetik nitelik taşımasa da, ortaya koyduğu işlevsel çözüm ile alanında bir yapı taşı olabilir. Veya benzer bir şekilde doğal aydınlatma, havalandırma ve enerji kaynakları kullanımı ile dikkat çeken bir yapı tasarımının, bu konularda ortaya koydu düşünsel çözümler de layık olduğu korumadan yararlanmalıdır. Tabii ki, sanatsal nitelik taşıyan bir tasarımla, fonksiyonel yenilikler sunan bir tasarımın aynı katılıkla ve eşit süreler boyunca hukuki koruma altına girmesi beklenemez. İşte burada önemli olan, çeşitli konulardaki fikrîsel katkılarıyla değer taşıyan, farklı nitelikteki mimari tasarımların farklı seviyelerdeki ve sürelerdeki hukuki korumadan yararlanmasının sağlanması ve böylece, her ne konuda olursa olsun fikrîsel emeğin ödülünün verilmesidir.

Tüm bu sebeplerden ötürü, güzel sanat eserlerini koruma altına alan FSEK ile sağlanan birtakım haklar ve koruyucu düzenlemelerin mimarlık ürünleri için uygulanamadığı görülmektedir. Örneğin, mimarın diğer güzel sanat eserleri

sahiplerine tanınmış olan, eserin ne zaman ne şekilde kamuya sunulacağı konusunda karar verme yetkisini kullanması, mal sahibiyle yaptığı sözleşme ve işin doğası gereği mümkün değildir. Benzer şekilde mimar, sergileri ve tanıtımlarında yararlanmak için eseri geçici süreliğine kullanmayı veya eserinin sonraki satışlarında yüksek artışlar olması durumunda, belli nispette pay almayı talep edemez. Yine güzel sanat eserlerinin mülki sahipleri, esere kesinlikle zarar vermemeli ve onları yok etmemelidir. Bu konu da hala mimarlık ürünleri açısından netleştirilememiş ve fikri hukuk uzmanlarınca bile tartışılan bir husustur.

Mevcut düzenlemenin birçok maddesinin mimarlık ürünleri için uygun olmamasının yanında, yasanın mimarlık yapım teknik ve yöntemleri ile ilgili kesin tanımlamalar getirmemesi, neyin yasal neyin yasal olmadığı konusunda kişilere net bir fikir vermemekte ve insanların yanlış eylemlerde bulunmalarına sebep olmaktadır. Örneğin, yapısal uygulamada kullandığımız, tamir, tadil, tebdil, bakım, onarım, renovasyon ve restorasyon gibi çeşitli kavramlar yasa kapsamında tanımlanmalı, bu tanımlar dahilinde her bir uygulamanın sınırları çizilmeli ve mimari yapılar üzerinde yapılacak müdahalelerin hangisinin mimar onayı ile, hangisinin serbestçe yapılabileceği net bir dille tanımlanmalıdır.

Ayrıca, fikri mülkiyet sisteminin, mimarlık ürünleri için başarılı bir şekilde işlerlik kazanması ve adil bir platforma oturtulması adına, mimarların fikri hukuk sayesinde kazanmış oldukları hak ve yetkileri nasıl kullandıklarının tespit ve değerlendirmesinin de yapılması gerekmektedir. Şu an için ülkemizde böyle bir sistem oturtulmuş olmayıp, görevini layıkıyla yerine getirmeyen mimarlar yüzünden maddi ve manevi zararlar gören kullanıcı ve mal sahipleri bulunmaktadır. Yerleştirilecek mesleki sigorta veya başka bir denetim sistemi ile mimarların, sorumluluklarını yerine getirmemeleri neticesinde önemli yaptırımlarla karşılaşmaları sağlanmalı ve fikri hukukun verdiği tekeli yetkilerin doğru çözümler üretilmesi adına kullanması sağlanmalıdır.

Araştırmanın 4.3 başlıklı kısmında, konunun taraflarının ve konuyla ilgili uzmanların, mimarlıkta fikri haklarla ilgili yaptıkları yorumlara da bakılacak olursa, aynı grupta yer alan farklı iki kişinin, birbirine taban tabana zıt görüşlere de sahip olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla, konu ile ilgili yapılacak çalışmaların bir kişinin veya bir zümrenin eline bırakılması doğru olmayacaktır. Bu durumda karşı tarafların ve konunun uzmanlarının da görüşlerinin paylaşılacağı bir uzlaşma ortamı

tesis edilmelidir. Bu uzlaşma ortamının sağlanmasında Mimarlar Odası öncülük görevi üstlenmeli; mimarları, mal sahiplerini, kullanıcıları, işletmecileri, akademisyenleri ve hukukçuları aynı platformda buluşturarak, tüm bu tarafların konuyla ilgili görüşlerinden yararlanılıp, daha adil ve uygulanabilir bir “Mimarlıkta Fikri Mülkiyet” düzenlemesinin oluşturulması sağlanmalıdır.

Oluşturulacak yeni düzenlemede günümüzdeki toplumsal ve mimarı tasarım gerçekleri göz önünde bulundurulmalı; çağın gerçekleri ile örtüşür şekilde, sadece estetik nitelikli tasarımlar değil, işlevsellik, konfor ve sürdürülebilirlik gibi nitelikleri ile de ön plana çıkan farklı yapıdaki tasarımlara farklı sıklıkta bir koruma imkanı sunan, esnek bir fikri mülkiyet koruması sağlanmalıdır. Bu amaçla, yine Mimarlar Odası'nın tayin edeceği tarafsız bir heyet proje onay aşamasında görevlendirilerek, tasarımları estetik, işlevsellik, konfor, sürdürülebilirlik, güvenlik ve dayanıklılık gibi ölçülebilir kriterlere göre bir değerlendirmeye tabi tutmalı ve binanın alacağı puan üzerinden, fikri mülkiyet korumasındaki uygulamanın hangi seviyelere kadar olacağı tespit edilmelidir. Bu değerlendirme işlemi, ayrıca bina ömrü boyunca talep edildiği zaman da seri bir şekilde gerçekleştirilerek, binanın günlük koşullara göre, sosyal veya kültürel değeri saptanabilmeli ve binanın güncel durumu hakkında hızla fikir yürütülebilmelidir.

Söz konusu çalıştayın uğraş ve çabaları sonucunda, mimari tasarımlar için özelleştirilmiş olan yeni fikri mülkiyet düzenlemesi, üniversitelerin mimarlık bölümlerinde, lisans seviyesindeki tüm öğrencilere zorunlu bir ders veya bir dersin parçası olarak aktarılmalı ve geleceğin mimarlarının, tasarımları üzerindeki hakları konusunda bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Benzer şekilde, yüksek lisans seviyesinde, mimarlıkta fikri mülkiyet ile ilgili bir eğitim uygulamasına gidilerek, konuyla ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda, hem teknik hem de hukuki bilgiye sahip olan ve “Mimari Tasarım Hukuku” üzerinde uzmanlaşmış kişiler yetiştirilmelidir. Araştırmanın önceki kısımlarında belirtildiği üzere, konunun sadece hukuki düzenlemelerle çözülmesi mümkün olmayıp, sağlıklı bir fikri korumanın uygulanabilmesi için, toplumsal bilinçlendirme de sağlanmalıdır. Bu sebeple, eğitim diğer pek çok alanda olduğu gibi, fikri hakların korunmasında da anahtar unsur konumunda bulunmaktadır.

KAYNAKLAR:

Ahunbay, Z., 2004. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Akarsu, B., 1975. Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ALRC, 1995. Designs - Final Report, Sydney.

Ana Britannica, 1990. Ana Yayıncılık, c.20, s.422, İstanbul.

Ateş, M., 2003. Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Avrupa Mimarlar Konseyi, 1995. Avrupa Mimarlık ve Yarın (Beyaz Kitap) Avrupa'nın Yapılı Çevresi İçin Öneriler, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.

Ayiter, N., 1981. Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri, 2. Bası, Ankara.

Bektaş, C., 1992. Koruma Onarım, Y.E.M Yayın, İstanbul.

Belen, H., 1997. Eser Sahibi ve Manevi Hakları, KÜFHD. c.1, s.213-249, Kocaeli.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986. Cilt 21, Interpress Yayıncılık, İstanbul.

Civan, I., 2006. Ways To Prevent Office Buildings From Getting Obsolete: A Decision-Making Model Proposal, *PhD Thesis*, ITU Institute of Science and Technology, İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

Er, Ö. ve Er, A., 2002. Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Endüstriyel Tasarımın Rolü ve Önemi, Ürün Geliştirmenin Olmazsa Olmazları II, İstanbul Sanayi Odası- Teknoloji Yönetimi Derneği, İstanbul.

Ertaş, Ş. ve Gökyayla, K. E., 2000. Mimari Projeler Üzerindeki Telif Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, DEÜ Yayınları, s.407-423, İzmir.

Europa, 2006. <http://europa.eu> web sitesi, http://europa.eu.int/eur-lex/lex/Result.do?mode=Accord&RechType=RECH_AccorRep&rep=17200000&repihm=repert_17_20_ (24.10.2006)

- Güncel Türkçe Sözlük**, 2006. Türk Dil Kurumu resmi web sitesi, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=tasar%c4%b1m> (05.06.2006)
- Kanoğlu, A. ve Oral, G.K.**, 2006. http://atlas.cc.itu.edu.tr/~kanoglu/admin_proje_muellifinin_haklari.pdf (14.12.2006)
- Keskin, S.**, 2003. Fikri (Düşünsel) Mülkiyet Haklarında Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kılıçoğlu, A.M.**, 2002, “Türk Fikir ve Sanat Eserleri Hukukunda Zamanaşımı”, Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı–Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku, C.I,Ankara, s.366-396.
- Küçükerman, Ö.**, 1996. Endüstri Tasarımı - Endüstri İçin Ürün Tasarımında Yaratıcılık, YEM Yayınları, İstanbul.
- Odman, A.**, 2002. Fikri Mülkiyet Hukuku ile Rekabet Hukukunun Teknolojik Yeniliklerin Teşvikindeki Rolü, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Oğuzkan, F.**, 1974. Eğitim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özön, M.N.**, 1995. Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Papanek, V.**, 1984. Design for the Real World, Thames and Hudson, London.
- Reynolds, L.**, 1991. “Is your product design really protected?”, *Management Review*, vol.50, no:8, s. 36-37.
- Seyoum, B.**, 1996 “The Impact of Intellectual Property Rights on Foreign Direct Invesment”, *Colombia Jurnal of Business*, vol. XXXI, no:1, s.50-59.
- Suluk, C.**, 2003. Tasarım Hukuku. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Suluk, C.**, 2003. Tasarım Hukukunda ‘Bilgilenmiş Kullanıcı’ ve Uygulamada Bazı Sorunlar, Bilgi Toplumunda Hukuk – Ünal Tekinalp’e Armağan, c.2, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Suluk, C. ve Orhan, A.**, 2005. Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku, Cilt 2 : Genel Esaslar Fikir ve Sanat Eserleri, Arıkan Basım, İstanbul.
- Suluk, C., Keşli, A., ve Orhan, A.**, 2005. Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku, Cilt 1: Mevzuat, Arıkan Yayınevi, İstanbul.

- Süer, D. ve Sayar, Y. Y.,**2002. Küresel Sermayenin Yeni Tüketim Mekanları Lüks Konut Siteleri, Mimarlık ve Tüketim, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Tekinalp, Ü.,** 2005. Fikri Mülkiyet Hukuku, Arıkan Basım. İstanbul.
- Tekinalp, Ü.,** 1999. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Eser Sahipleri Açısından Yer ve Kişi İtibarı İle Uygulanması, Prof. Dr. Nihal Uluocak'a Armağan, İÜHF Eğitim-Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, s.367-379. İstanbul.
- Usku, R.,** 2003. Türk Fikir ve Sanat Hukuku'nda "Eser" Kavramı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Üstün, G.,** 1999. Yargısal Uygulamada Fikri Haklar, İstanbul Barosu Dergisi, c.73, sayı:10-12, s.954-981, İstanbul
- Vanlı, Ş.,** 2001. "Tesadüfen Mimarlık" Merih Karaaslan'ın "Yapılar-Anılar I" Kitabı Üzerine, Yapı, sayı: 241, s.13-14, İstanbul.
- WIPO,** 2006. Dünya Fikri Mülkiyet Organizasyonu web sitesi, <http://www.wipo.int/about-ip/en/> (03.04.2006)
- Yırtıcı, H.,**2002. Tüketimin Mekansal Örgütlenmesinin İdeolojisi, Mimarlık ve Tüketim. Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

YARGITAY KARARLARI

- 4.1.1(4.HD, 28.5.1984, E. 1984/2865, K.1984/5113)
- 4.1.2(11.HD, 29.03.2001, E. 2001/143, K.2001/2548)
- 4.1.3(11.HD, 1.7.1996, E. 1996/2451, K.1996/4820)
- 4.1.4(11.HD, 18.05.2004, E. 2004/5177, K.2004/5598)
- 4.1.5(11.HD, 6.7.1998, E. 1998/3202, K.1998/5147)
- 4.1.6(11.HD, 09.03.2004, E. 2003/10090, K.2004/2327)
- 4.1.7(11.HD, 24.3.1995, E. 1994/7485, K. 1995/2463)
- 4.1.8(11.HD, 21.1.1997, E. 1996/695, K. 1997/109)
- 4.1.9(11.HD, 22.6.1998, E. 1998/3246, K. 1998/4717)
- 4.1.10(11.HD, 22.10.2004, E. 2004/11728, K. 2004/10230)

- 4.1.11(11.HD, 18.5.2004, E. 2004/4405, K. 2004/5561)
- 4.1.12(11.HD, 25.10.1999, E. 1999/6557, K. 1999/8249)
- 4.1.13(4.HD, 27.6.2000, E. 2000/6476, K. 2000/6317)

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında İzmir’de doğan ÇELİKAĞ, İzmir Konak Anadolu Lisesi’nden 2000 yılında başarıyla mezun olmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nde 2000 yılında lisans öğrenimine başlayıp, 2002-2003 öğrenim yılında University of Miami’de burslu olarak öğrenimini sürdürmüş ve 2004 yılında İTÜ’de eğitimini tamamlamıştır. ÇELİKAĞ, halen 2004’de başladığı İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Proje ve Yapım Yönetimi Programı’ndaki yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. “Mimari Tasarımların Korunmasında Fikri Mülkiyet Hukukumuzun Eksik ve Sorunlu Yönlerinin Tespiti” konulu yüksek lisans tezini hazırlamakta olan ÇELİKAĞ, 2004-05 döneminde DOME Doğal Mekan Mimarlık Şirketi’nin dizayn ekibinde görev alıp, 2005 yılından itibaren TAV İnşaat Yatırım ve İşletme A.Ş.’nin mimari tasarım müdürlüğünde, mesleki faaliyetlerini sürdürmektedir.